

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SARAYLI BEYHAN SULTAN'A (1765-1824) AİT İKİ HESAP
DEFTERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hazırlayan

Sema Nur PEKŞEN

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Samettin BAŞOL

TOKAT - 2021

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SARAYLI BEYHAN SULTAN'A (1765-1824) AİT İKİ HESAP
DEFTERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hazırlayan

Sema Nur PEKŞEN

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Samettin BAŞOL

TOKAT - 2021

**SARAYLI BEYHAN SULTAN'A (1765-1824) AİT İKİ HESAP
DEFTERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Jüri Üyeleri Prof. Dr. Alpaslan DEMİR (Başkan) :

Üye : Prof. Dr. Ümit KILIÇ (Üye)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Samettin BAŞOL (Danışman)

Sema Nur PEKŞEN tarafından hazırlanan bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun belirttiği jüri tarafından
kabul edilmiştir.

Tarih :

Enstitü Müdürü:

Mühür
İmza

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Samettin BAŞOL danışmanlığında hazırlamış olduğum " Saraylı Beyhan Sultan'a (1765-1824) Ait İki Hesap Defterinin Değerlendirilmesi" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

22 / 01/ 2021

Sema Nur PEKŞEN

İmza

ÖNSÖZ

Beyhan Sultan, Padişah III. Mustafa'nın (1757-1774) kızıdır. 1766 yılında Adilşah Kadın'dan dünyaya gelmiştir. Amcası Sultan I. Abdülhamit (1774-1789), kardeşi Sultan III. Selim (1789-1807) ve amcazadeleri Sultan IV. Mustafa (1807-1808) ile Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) padişahlıklarına tanık olmuştur. On sekiz yaşındayken Halep Valisi Silahtar Mustafa Paşa ile evlenmiştir. Bu evlilikle Eski Saray'dan ayrılarak kendi sarayına çıkmış; böylece vefat edene kadar (1824) birkaç saray ve köşkte hayatını devam ettirmiştir.

Beyhan Sultan, özellikle kardeşi Sultan III. Selim'in kendisine tahsis ettiği mülk ve maaşlarla oldukça zenginleşmiştir. Bu çalışmada Beyhan Sultan'a ait Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan 865 ve 868 nolu masraf defterleri incelenmiştir. Bu tez ile o dönemdeki bir saray kadınının günlük yaşamı, harcamaları, ekonomik gücü tespit edilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen defterlerde kronolojik bir tarihlendirme yoktur; ancak hesap tarihleri 1787-1791/1202-1205 ile 1806-1812/1220-1227 arasında değişkenlik arz etmektedir. Defterlerde birçok kaleme ait veri bulunmakla birlikte özellikle Beyhan Sultan'a ait yalı ve köşklerin yapım ve tamir masrafları ile onun giyim-kuşamına ait harcama kayıtları yer almaktadır. Sultan'a bağlı olarak birçok saray görevlisi hizmet vermiştir. Özellikle gayrimüslim sarraflardan borç para alınmış; karşılığında tahvil verilmiştir. Borçlar bu esnaf gruplarına peyderpey ödenmiştir.

Harcamalar musarrıf, kethüda ve baltacılar eliyle gerçekleştirilmiştir. Beyhan Sultan'ın gelirleri giderlerini karşılamaya yetmiş, hatta artmıştır. Gelirlerinin bir kısmından annesi Adilşah Kadın adına vakıflar tesis etmiştir. Defterlerdeki kayıtlara göre çeşitli kumaşlar satın almış ve bunlardan terzilere elbiseler diktirmiştir. Beyhan Sultan'ın saraylarında kullandığı birçok malzeme altın ve gümüşle süslenmiştir.

Beyhan Sultan'ın Topkapı Sarayı Merkez Arşivi'nde birçok harcama defteri bulunmaktadır. Kaydı tutulan defterlerin defterlerin günümüze kadar muhafaza edildiği görülmektedir. Yapılan çalışmada sondajlama usulü ile seçilmiş olunan 865 ve 868 nolu defterler incelenmiştir. Çalışılan defterler de Osmanlı Devleti'nin gelir ve giderlerine dair kayıt tutma geleneğinin Beyhan Sultanı da tesiri altına alması sayesinde erişilmiştir. Çünkü Beyhan Sultan'ın alınan eşya veya emek, kimden alındığı, alınan ürün, hizmet bedeli ve ödemesine dair defterlere kayıt tutturmuştur. Tutulan kayıtlar sayesinde o

dönemde yaşayan kadın sultanların günlük yaşamındaki ihtiyaç ve harcamalarına dair bilgiler edinilmiştir. Defterler nezdinde yapılan çalışmada Beyhan Sultan günlük ihtiyaçları gidermek adına yapılan alışverişler nezdinde o döneme ışık tutmuş ve çıkarımlar yapılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca hanım sultanların gelir ve gider kaynaklarına dair bilgiler de verilmektedir.

Beyhan Sultan'ın yaşadığı dönemde kullanılan gıda maddeleri, kumaş türleri ve tamirat masrafları vb. konuları hakkında yapılan harcamalar ürünlerin nitelik ve nicelik olarak bilgi edinilmesine vesile olmaktadır.

Tez çalışma sürem boyunca bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, hoşgörü ve sabrıyla çalışmalarımı inceleyip beni yönlendiren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Samettin Başol'e eğitim hayatımın her safhasında manevi desteğiyle yanımda olan verdiği bilgilerle yol gösteren sayın Prof. Dr. Alpaslan Demir hocama teşekkür ederim.

ÖZET

868 ve 865 nolu defterler incelenelerek yapılan bu tez çalışması giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmı olmak üzere beş bölümden oluşmuştur. Giriş kısmında konunun tanımı, konunun amacı, kapsam ve sınırlılıkları, çalışma yöntemi açıklanmış, bunun yanında çalışmada yararlanılan kaynaklar kısaca tanıtılmıştır.

Birinci bölümde, “Beyhan Sultan’ın Hayatı ve Yaşadığı Devrin Kısa Bir Tarihçesi” başlığı dört alt başlıktan oluşmaktadır. Öncelikle Beyhan Sultan’ın hayatına konu olan babası Sultan III. Mustafa, amcası Sultan I. Abdülhamit ve kardeşi Sultan III. Selim ve amcazadeleri Sultan IV. Mustafa ile Sultan II. Mahmut dönemlerine kısaca temas edilmiştir. Sonrasında dönemin sosyal, kültürel ve iktisadi gelişimine dair bilgiler verilmiştir. Akabinde Osmanlı ailesi ve devlet geleneğine değinilmiştir. Daha sonra da Beyhan Sultan’ın hayatı devrin kroniklerinden, arşiv belgelerinden ve ikincil kaynaklardan hareketle ele alınmıştır.

İkinci bölüm, “Harem-i Hümayun Hazinesi ve Beyhan Sultan’ın Masraf Defterleri” başlığını taşımaktadır. Burada Osmanlı Devleti’nde hazinenin işleyişi hakkında bilgi verildikten sonra, Beyhan Sultan’ın masraf defterlerine geçilmiştir. Masraf defterlerinin fiziksel nitelikleri ve içerikleri hakkında bilgi verilmiştir. Beyhan Sultan’ın bu kadar masraf yapabilmesinin kaynağı olan mülkleri, gelir kaynakları yine bu başlık altında ele alınmıştır.

Üçüncü bölümün ana başlığı ise “Beyhan Sultan’ın Saray Hayatı ve Gündelik Yaşamı” dır. Bu başlık altında Osmanlı ve hanedana bağlı kadınların yaşadıkları saraylar hakkında bilgi verildikten sonra bunlardan başka Beyhan Sultan’ın sahibi olduğu şahıslar ve köşkler hakkında bilgi verilmiştir. Defterlerin asıl içerik değerlendirilmesi bu bölümde yapılmıştır. Beyhan Sultan’a hizmet eden görevliler, onun giyim kuşamı, evlerinin teşrifatı, saraylarının yapımı ve tamiratları, bahsi geçen ürünlerin fiyatları bu bölümde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Sonuç bölümünden sonra ekler kısmına 865 ve 868 nolu masraf defterlerinden ve çeviri yazımlarından birkaç sayfa eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Ailesi, Beyhan Sultan, Masraf Defterleri, Saray Hayatı, Günlük Yaşam.

ABSTRACT

This thesis study, which was made by examining the 868 and 865 books, consists of five chapters: introduction, three main chapters and conclusion. In the introduction part, the definition of the subject, the purpose of the subject, its scope and limitations, the working method are explained and the resources used in the study are briefly introduced.

In the first chapter, the heading "The Life of Beyhan Sultan and A Short History of His Life" consists of four subtitles. First of all, his father, Sultan III, who was the subject of Beyhan Sultan's life. Mustafa, his uncle Sultan Abdülhamit I and his brother Sultan III. Selim and his uncles Sultan IV. Mustafa and Sultan II. Mahmut periods were briefly touched upon. Afterwards, information on the social, cultural and economic development of the period was given. Subsequently, Osmanogulları family and state tradition were mentioned. Later, the life of Beyhan Sultan was discussed with reference to the chronicles of the period, archive documents and secondary sources.

The second chapter is titled "Harem-i Hümayun Treasure and Beyhan Sultan's Expense Books". Here, after giving information about the functioning of the treasury in the Ottoman Empire, Beyhan Sultan's expense books were passed. Information was given about the physical characteristics and contents of the expense books. Beyhan Sultan's properties and income sources, which are the source of his ability to spend so much, are also discussed under this heading.

The main title of the third part is "Beyhan Sultan's Palace Life and Daily Life". Under this heading, information was given about the palaces where the women belonging to the dynasty lived, and the coastal palaces and mansions owned by Beyhan Sultan were given. The actual content evaluation of the notebooks was made in this section. The officers serving Beyhan Sultan, his clothing, the decoration of his houses, the construction and repair of his palaces, and the prices of the mentioned products are evaluated in this section. After the conclusion section, a few pages from the expense books numbered 865 and 868 and translation writing have been added to the appendix section.

Keywords: Osmanogulları Family, Beyhan Sultan, Expense Books, Palace Life, Daily Life.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Bilimsel Etik Sayfası	i
Önsöz	ii
Özet	iv
Abstract	v
İçindekiler	vi
Tablolar Listesi	viii
Kısaltmalar	ix
 GİRİŞ	 1
1. Konunun Amacı, Önemi ve Sınırlılıkları.....	1
2. Araştırma Yöntemi.....	3
3. Literatür Değerlendirmesi ve Kaynakların Tanıtımı.....	4
 BİRİNCİ BÖLÜM: BEYHAN SULTAN’IN HAYATI ve YAŞADIĞI DEVRİN KISA BİR TARİHÇESİ	 7
1.1. Dönemin Önemli Siyasi Olayları (1757-1824).....	7
1.2. Dönemin Sosyal, Kültürel ve İktisadî Gelişimi.....	12
1.3. Osmanogulları Ailesi ve Osmanlı Devlet Geleneği.....	15
1.4. Beyhan Sultan’ın Hayatı (1766-1824).....	21
1.5. Beyhan Sultan’ın Eserleri ve Vakıfları.....	24
 İKİNCİ BÖLÜM: HAREM-İ HÜMAYUN HAZİNESİ VE BEYHAN SULTAN MASRAFLAR DEFTERLERİ	 28
2.1. Osmanlı Devleti’nde Hazine’nin İşleyişi.....	28
2.2. Beyhan Sultan Masraf Defterleri'nin Tanıtımı	29
2.3. Beyhan Sultan’a Yapılan Tahsisat.....	34
2.4. Beyhan Sultan’ın Saray ve Köşkleri.....	37
2.4.1. Çiftesaraylar.....	37
2.4.2. Çırağan Sahilsarayı.....	38
2.4.3. Akıntıburnu Sahilsarayı.....	38

2.4.4. Eyüp Sahilsarayı.....	39
------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BEYHAN SULTAN'IN SARAY HAYATI VE GÜNDELİK YAŞAMI.....	42
--	-----------

3.1. Osmanlı Hanedan Sarayları (XIV. Yüzyıl Başlarından-XIX. Yüzyıl Ortalarına)	42
3.2. Beyhan Sultan'a Bağlı Görevliler.....	45
3.3. Beyhan Sultan'ın Giyim Kuşamı.....	55
3.4. Beyhan Sultan'a Ait Mutfak Masrafları	63
3.5. Beyhan Sultan'ın Teşrifatta Kullandığı Malzemeler	66
3.6. Muhtelif Masraflar	68
3.6.1. Yazı Malzemeleri ve Kitaplar.....	69
3.6.2. Sağlık Hizmetleri	71
3.6.3. Tütün Kullanımı Malzemeleri	72
3.6.4. Aydınlatma ve Temizlik Malzemeleri	72
3.6.5. Koruma Amaçlı Hizmetler.....	73
3.6.6. Ulaşım Vasıtaları ve Gereçleri.....	73

SONUÇ	76
--------------------	-----------

KAYNAKLAR.....	81
-----------------------	-----------

1. Arşiv Belgeleri.....	81
2. Kronik ve Kaynak Eserler.....	81

EKLER.....	90
-------------------	-----------

1. 865 Nolu Masraf Defterinden Orijinal Metin ve Çeviri Yazımı Örnekleri.....	90
2. 868 Nolu Masraf Defterinden Orijinal Metin ve Çeviri Yazımı Örnekleri.....	99

ÖZGEÇMİŞ.....	103
----------------------	------------

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Sahilsaray'ın Tamiratında Çalışan İşçiler ve Yevmiyeleri.....	40
Tablo 2 : Sahilsaray'ın Tamirâtı İçin Alınan Malzemeler ve Fiyatları.....	40
Tablo 3 : Masraf Defterlerinde İsmi Geçen Devlet Görevlileri.....	48
Tablo 4 : Masraf Defterinde İsmi Geçen Esnaf Grupları ve İsimleri.....	50
Tablo 5 : Defterlerdeki Kumaşların İsimleri ve Mali Değerleri.....	57
Tablo 6 : Kumaşların İşlemelerinde Kullanılan Malzemeler, İşlenmiş Kumaşların Ölçüsü ve Nitelikleri.....	60
Tablo 7 : Beyhan Sultan'ın Yaptırdığı Bazı Elbiseler ve Fiyatları.....	61

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agt.	Adı geçen tez
agm.	Adı geçen makale
bkz.	Bakınız
BOA.	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
d.	Defter
e.	Evrak
VGMA.	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
TSMA.	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

GİRİŞ

1. Konunun Amacı, Önemi ve Sınırlılıkları

Osmanoğulları ailesi tarihte uzun süre iktidarda kalabilmiş nadir ailelerden biridir. Bu hanedanın doğuşuna dair efsanevi hikâyeler olmasına karşın, onların büyüklüğü ve etkinliği ortadadır. Aile kökeninin ismi veya aile büyüğünün adı devletin adlandırılmasında etkili olmuştur. Devlet onların ismiyle bütünleşmiştir.

Osmanlı ailesi Türklerin milli bir kültürü olan “kut” anlayışıyla daha bir kutsiyet ve dokunulmazlık kazanmıştır. Bulundukları devirde ön plâna çıkmalarında “gaza” ülküsünün etkisi büyüktür. Bununla beraber birçok kapıyı kılıçla açmayı başaran Osmanlılar oralarda kalabilmenin yolunu birbirinden çok farklı uygulama ve anlayışla mümkün kılabilmişlerdir. Anadolu’dan çıkıp Avrupa’ya yayılmalarında onların fetih politikalarının büyük bir etkisi olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin kuruluş devri denilen dönemde hanedan ailesi, diğer devletlerle veya etrafını saran Türk beylikleriyle ilişkisinde ailesini merkeze oturtmuş, kız alıp vermiş; böylece akrabalık bağları kurmuştur. Buna karşın istediği güce eriştikten sonra ve merkeziyetçi anlayış doğrultusunda bir bakıma aileyle birlikte dışa açılma stratejisinin tam aksi bir istikamette kendi içine kapanmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti içe dönme stratejisi doğrultusunda Kanuni devrinden itibaren güçlü hanedan ve ailelerle evlilik yoluyla bağlılık kurmamaya, kendi soy ağacının gelişiminde artık tek belirleyici olmaya başlamıştır. Diğer bey aileleriyle kurulan sıhriyet bağına gerek kalmamıştır, zira gücünün zirvesine ulaşmıştı. Bir bakıma hanedan ailesi saray içinde tutularak kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Nitekim şehzadelerin sancağa çıkma usulü terk edilirken, kardeş katli her ne kadar önceleri uygulanmışsa da artık devletin bir kanunu hâline gelmiştir.

Bir süre sonra uygulamayı kendi içerisinde deneyimleyen aile kardeş katlini terk ederek, ekber ve erşed sistemine geçmiştir. Yenilikçi, devrimci bir padişah olmaya çalışan II. Osman’ın dışarıdan evlenme girişimi halk nezdinde büyük bir tepkiye yol açmıştır. Dolayısıyla ailenin kurmuş olduğu harem sistemi/usulü yıllar içerisinde halk nezdinde kabul görmüştür.

Osmanoğulları ailesi Türk ananesine bağlı olarak ataerkil bir yapı arz etse de devlet yönetiminde yine kültüründen kaynaklı kadınların etkisi olmuştur. Osmanlı veraset sisteminin bir parçası olan kadınlar, padişahların küçük yaşta oldukları dönemlerde bir hükümdar gibi devletin yönetiminde etkin bir rol üstlenmişlerdir. Bunun en etkili isimlerinden birisi Kösem Sultan'dır. Ancak bunlar saray entrikalarının bir parçası olmaktan geri durmamışlardır. Bu noktada Kösem Sultan iktidarını bir "saray darbesiyle" kaybetmiştir.

Osmanlı saray kadını halk arasında böyle bir "yönetim gücü"nden ziyade, sosyal ve toplumsal etkinlikleriyle bilinir ve saygı görürdü. Bu açıdan saray kadınlarının büyük bir kısmı özellikle de valide sultanlar "naibe-i saltanat" gücünü elinde tutanlar bunu yaptırdıkları vakıf eserleriyle halka göstermeye çalışmışlardır. Böylece saray kadınlarının saygınlıkları artmıştır.

Osmanlı harem hayatı Yeni Sarayla (Topkapı Sarayı) birlikte tam olarak teşekkül etmiştir. Haremden neler olup bittiğiyle ilgili Batılı seyyahların, elçilerin verdikleri birçok bilgi birer hayal ürününden öteye geçmemektedir. Buna karşın hareme doktorlar, satıcılar ve nadiren de yabancı kişiler girebilmekteydi. Hâl böyle iken 19. yüzyılla birlikte saray hayatı da dışa açılmıştır. Hanedan kadınları halkın içine çıkmaya, harem dışındaki kendi saraylarında yaşamaya başlamışlardır. Böylece Osmanlı saray kadınları hakkında daha fazla bilgi edinmenin yolu açılmıştır.

Elbette Osmanlı Devleti'nin siyasî gücünün veya durumunun sarayda birçok yansıması olmuştur. Buna karşı saray gelenekleri Osmanlı'nın son dönemine kadar büyük oranda muhafaza edilmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere Osmanlı padişahları kendi soylarının bir parçası olan kız sultanları kendi belirledikleri çoğunlukla devşirme kökenli, Enderun'dan yetişme kulları/devlet adamlarıyla evlendirmişlerdir.

İşte çalışmamızın konusunu teşkil eden Beyhan Sultan Osmanlı ailesinin bir üyesi saray kadınıdır. O, babası III. Mustafa'nın vefatıyla birlikte Eski Saray'a gitmişse de kardeşi III. Selim'in padişah olmasıyla büyük bir güce erişmiş; yaşadığı devirde kardeşi Hatice Sultanla beraber kendilerinden söz ettirmeyi başarmışlardır.

Beyhan Sultan'ın hayatında bir saray kadınının yaşamının her bir safhası bulunmaktadır. O ve kardeşi Hatice Sultan, Osmanlı'da büyük bir değişimin başladığı dönemde yaşamışlar, özellikle Nizam-ı Cedid'le sarayın da değişim yüzü olmuşlardır.

Kendilerine verilen birçok devlet mülküyle birlikte epeyce zenginleşmişlerdir. Sadece kendi saraylarıyla yetinmemiş buna ilâveten birçok saray ve köşk yaptırmışlardır. Ayrıca mevcut saray ve köşkları kiralamak suretiyle kullanmışlardır. Beyhan Sultan'ın büyük ölçekli vakıfları yoktur. Dolayısıyla o, daha çok şahsî ve günlük yaşantısıyla ön plana çıkmıştır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Osmanlı Devleti'nin ciddi bir değişimden geçtiği dönemde hayat süren Beyhan Sultan'ın yaşamı incelenmesi gereken bir konu olarak belirlenmiştir. Tarihte yaşananlar sadece siyasî olaylar cephesinden açıklanamaz. Her birinin siyasî, ekonomik ve sosyal birçok yönü bulunabilir. Bir ekonomik olay başka bir siyasî değişimin sebebi olabileceği gibi toplumsal bir hadisenin sonucu da olabilir. O hâlde tarihî olayların, devirlerin tam olarak anlaşılabilmesi, çözümlenebilmesi böyle bütünsel bir yaklaşımla mümkün olabilir. Bu perspektiften hareketle siyasî, ekonomik ve sosyal birçok ögeyi içinde barındıran bir saray kadınının masraf defterleri bu tezin konusu olarak kararlaştırıldı. Buna karşın Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi incelediğinde Beyhan Sultan'a dair onlarca masraf defterinin olduğu görülmüştür. Bu defterlerin her birini ele almak çalışmanın sınırlarını fazlasıyla aşacağından sondajlama usulüyle Beyhan Sultan'a ait olan “865” ve “868” nolu muhasebe defterleri çalışmanın konusu olarak seçilmiştir.

Hazırlanan tez Türkiye’de Beyhan Sultan hakkında etraflıca yapılan ilk çalışmadır. Buna karşın, onun hayatı veya o devirde bir saray kadınının yaşamını tam anlamıyla ortaya çıkarabilmek için Beyhan Sultan'ın diğer masraf defterleri ve muhasebe bilançoları incelenmelidir.

2. Araştırma Yöntemi

Beyhan Sultan'a ait bu tez çalışmasının merkezinde Topkapı Sarayı Arşiv belgeleri bulunmaktadır. Belge seçim yöntemi olarak “sondajlama” usulü kullanılmıştır. Zira konu hakkında arşivde oldukça fazla masraf defteri bulunmaktadır. Bu açıdan sondajlama usulüne başvurulmuş; rastgele iki defter seçilmiştir. Bu defterlerin tercih edilmesinin bir sebebi, içinde farklı yıllara ait hesaplamaların bulunmasıdır. Böylece belirlenen “865” ve “868” nolu defterlerin transkripsiyonu ile çalışmaya başlanılmıştır.

Bu aşamada çevirisi yapılan belgelerle Beyhan Sultan'ın ekonomik verilerine dair sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için onun diğer masraf defterlerine, yıllık muhasebe bilançolarına veya konuyla ilişkin diğer arşiv belgelerine bakma zorunluluğu

hâsıl olmuştur. Dolayısıyla bu defterlerdeki veriler de kısmen çalışmamızda kullanılmıştır. Çalışmamızı özgün kılan hususlardan biri de budur.

Defterlerde farklı kalemlerde yapılan harcamalar bulunmaktadır. Öncelikle bunlar konularına göre çeşitli başlıklar altında tasnif edilmiştir. Söz gelimi en çok Beyhan Sultan'ın giyim ve kuşamı hakkında veri elde edilmiştir. Bundan başka birçok alanda; mutfak, inşaat, sağlık, tütün, aydınlatma, temizlik ve ulaşımda harcama yapılmıştır.

Öte yandan özellikle Beyhan Sultan'ın sarayları hakkında bu defterlerden başka diğer arşiv vesikalarına müracaat edilmiştir. Defterlerdeki malzemelerle devrin sosyo-ekonomik hayatı anlaşılmaya gayret edilmiştir. Bu bağlamda çeşitli yorumlamalara gidilmiştir. Beyhan Sultan'ın vefatında ortaya çıkan muhallefat kayıtlarına da bu çalışmada değinilmiştir.

Beyhan Sultan'ın hayatı öncelikle mevcut arşiv malzemesi ve kronikler üzerinden değerlendirmeye çalışılmıştır. Daha çalışmanın başında dönemin kısa bir tarihçesi verilmiştir. Zira devrin tüm yönlerine bakılmadan saray ve özelde Beyhan Sultan'ın hayatını anlamak zor olacaktır. Mevcut çalışma çerçevesinde 19. yüzyıla girerken Osmanlı Devleti'nde dışarıdan içeriye mi ya da içeriden dışarıya mı bir değişimin olup olmadığı ulaşılan veriler bağlamında saptanmaya çalışılmıştır.

3. Literatür Değerlendirmesi ve Kaynakların Tanıtımı

Çalışılan tez için yapılan araştırmalar sırasında, saray kadınının farklı yönlerini ele alan çalışmalar ile karşılaşmıştır. Bunlardan bir kısmına değinilecektir. Osmanlı Tarihinde en fazla bahsi geçen hanım sultanlardan biri olan Turhan Sultan ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Nitekim Erhan Afyoncu ve Uğur Demir¹ birlikte Turhan Sultan'ın hayatını onun yazdığı emirleri çerçevesinde ele almışlardır. Bu çalışmada sözü edilen emirlerin transkriptlerine de yer verilmiştir.

Benzer konuyu ele alan Turhan Sultan'a dair Lucienne Thys-Şenocak² tarafından onun bâni-vâkıflık vasfı dikkate alınarak incelenmiştir. Bu çerçevede saray kadınlarının

¹ Erhan Afyoncu&Uğur Demir, *Turhan Sultan*, İstanbul:Yeditepe Yayınları, 2015.

² Lucienne Thys-Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, Ayla Ortaç (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.

finansmanını sağladıkları mimarî eserlere ve Turhan Sultan'ın mâlî destek sağladığı projelere temas edilmiştir. Konuyla ilgili diğer bir eser ise Ali Akyıldız'ın Refia Sultan³ hakkında yayınladığı çalışmasıdır. Zira bu çalışma ile bir saray kadınının doğumundan ölümüne değin yaşadıkları bütünsel olarak ortaya konulmuştur.

Kadın Sultanlara dair bunlardan başka üniversitelerin ilgili bölümlerinde valide sultanlar ve saray kadınları hakkında bir kısım tez çalışmaları yapılmıştır. Neval Milanlıoğlu'nun "Emine Naciye Sultan'ın Hayatı (1896-1957)"⁴, Özge Kahya'nın "Sultan Abdülmecid'in Kızı Mediha Sultan'ın Hayatı"⁵, Tijen Sabırlı'nın "Vakfiyesi ve Muhasebe Kayıtları Işığında Nurbanu Atik Valide Sultan Vakfı"⁶, Yasemin Demir'in "Muhasebe Defterlerine Göre (1279-1289/1862-1872) Pertevniyal Valide Sultan Vakfı"⁷, Seray Arslan'ın "Safiye Sultan Vakıfları"⁸, Eylül Aykan'ın "III. Ahmed'in Kızı Büyük Esmâ Sultan"⁹, Kübra Dursun'un "II. Beyazıd'ın Annesi Gülbahar Hatun'un Hayatı ve Vakıfları"¹⁰, adlı çalışmaları bunlardan bazılarıdır. Bu tezlerde saray kadınlarının hayatları üzerinde daha çok durulduğu görülmektedir.

Beyhan Sultan'ın masraf defterlerini veya hayatını ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Onun masraf defterlerinden ilk olarak Beyhan Sultan'ın hayatını ele alan Çağatay Uluçay¹¹ bahsetmiştir. Bunun yanı sıra hayatına dair ilk bilgileri ise devrin kronik yazarları Ahmed Vasıf Efendi,¹² Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi¹³

³ *Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

⁴ Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 2011.

⁵ Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 2012.

⁶ İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

⁷ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

⁸ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur, 2019.

⁹ Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2019.

¹⁰ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2020.

¹¹ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 2001, 102-104.

¹² Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Âsar ve Hakaikü'l-Ahbar*, İstanbul, ts.

¹³ Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î't-Tevarih*, Münir Aktepe (hızl.), Edebiyat Fakültesi Yayını, 3 cilt, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1980.

kaleme aldıkları tarihlerinde vermektedirler. Tayyarzade Ata¹⁴ ise “Enderun Tarihi”nde devrin saray yaşamına dair önemli bilgiler sunmaktadır.

İkincil kaynak olarak Beyhan Sultan’ın hayatına Mehmed Süreyya¹⁵ değinmektedir. Osmanlı hanedanı hakkında etraflıca bir çalışmaya imza atan Yılmaz Öztuna¹⁶ Beyhan Sultan’ın şeceresi hakkında ayrıntılı bilgi verir. Araştırmacılar Fehameddin Başar,¹⁷ Beyhan Sultan’ın vakıfları hakkında özet bir bilgi vermiştir. Beyhan Sultan’a ait yapılan bu çalışmada bahsi geçen eserler ve diğer kaynaklardan istifade edilmiştir.

¹⁴ Tayyarzade Ata, *Tarih-i Enderun*, Mehmet Arslan (hızl.), 5 cilt, İstanbul: Kitabevi Yayını, 2010.

¹⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Nuri Akbayar (hızl.), 6 cilt, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

¹⁶ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, 4 Cilt, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1969.

¹⁷ *Vakıf Kuran Kadınlar*, (hızl. Fehameddin Başar), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2019.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEYHAN SULTAN'IN HAYATI ve YAŞADIĞI DEVRİN KISA BİR TARİHÇESİ

Beyhan Sultan, Osmanlı padişahı III. Mustafa'nın kızıdır ve Osmanlı saray hayatına ve ailesine yaşadığı sürece damgasını vuran bir saray kadınıdır. Osmanlı Devleti'nin çözülmeye ve geri çekilmeye başladığı bir devirde dünyaya gelmiştir. Babasıyla beraber beş padişah dönemini III. Mustafa (1757-1774), I. Abdülhamid (1774-1789), III. Selim (1789-1807), IV. Mustafa (1807-1808), II. Mahmut (1808-1839) yaşamıştır. Bunlardan III. Selim kardeşi, I. Abdülhamit amcası, IV. Mustafa ve II. Mahmut ise amcazadeleridir. Bu bölümde öncelikle Beyhan Sultan'ın yaşadığı devrin kısa bir tarihçesi verilmektedir. Daha sonra Osmanogulları ailesine temas edilecek, takibende Beyhan Sultan'ın hayatı ele alınacaktır.

1.1. Dönemin Önemli Siyasi Olayları (1757-1824)

Osmanlı padişahı III. Mustafa 1171/1757 tarihinde tahta çıktı. O, cülusundan sonra özellikle ekonomik anlamda aldığı tedbirlerle dikkat çekmektedir. Saray masraflarında ciddi kısıtlamalara gitmesi ona “cimri” denilmesine yol açmıştır. Bu dönemde Anadolu'daki levend grupları huzursuzluk çıkarmış; Cezayir, Tunus, Mısır ve Balkanların merkezden uzak bölgelerinde bulunan yerel idareciler bağımsız olarak hareket etmişlerdir. Padişah, Yeniçerilerin bozuk durumunu görmesine karşın bununla ilgili bir adım atmamıştır. Askeri sahadaki icraatları Boğaz kalelerinin güçlendirilmesi ve Topçu Ocağının ıslahı ile sınırlı kalmıştır. Fransız Baron de Tott'un teknik bilgilerinden bu dönemde istifade edilme yoluna gidilmiştir.¹⁸

1768'de Rusya ile savaşa girişilmiştir. Rus donanması Çeşme'ye kadar gelerek Osmanlı donanmasını yakmış (1770), Rus kuvvetleri Eflak, Boğdan ve Kırım'ı işgal etmiş (1771) ta ki Tuna'yı aşmıştır (1773). Bütün bu yenilgiler askerin bozuk olan disiplinini tümünden yerle bir etmiş, isyanlara sebebiyet vermiştir. Bu süreçte yapılan barış görüşmelerinde Rusya ısrarla Kırım'ı istemekteydi. Ayrıca öne çıkan konulardan biride Osmanlı Sultanı'nın halifelik sıfatıyla Kırım'daki Müslümanların dini lideri olmasının

¹⁸ Kemal Beydilli, “III. Mustafa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Yayınevi, 31/280-281.

kabulü meselesidir.¹⁹ Bu savaş sırasında iç ve dış hazine tamamen boşalmış; öyle ki Sultan III. Mustafa kızı Şah Sultan ile oğlu III. Selim'den borç para almak zorunda kalmıştır.²⁰

Ruslarla sürdürülen bu savaşlar büyük bir harabiyete sebep olmuştu. Sultan III. Mustafa saltanatının ilk yıllarında tecrübeli devlet adamı Koca Ragıp Paşa sayesinde çok büyük sorunla karşılaşmamış ancak daha sonra Ruslarla girilen mücadeleler neticesinde ekonomi çökmüş siyasi bakımdan sınırlar devlet kontrolünden çıkmıştır. Bütün bunlar, Padişahın üzerinde büyük bir psikolojik yük oluşturmuş, nihayet 21 Ocak 1774 tarihinde vefat etmiştir.²¹

Sultan III. Mustafa yıldız ilmine önem verirdi. Buna göre sefer saatlerini tayin ederdi.²² Bilinen eşlerinin sayısı altıdır. Sekiz kızı ile iki oğlu dünyaya gelmiştir (III. Selim ve Mehmet). Ancak vefatında III. Selim ile üç kızı hayattaydı. Huzur dersleri²³ onun döneminde adet haline gelmiştir.²⁴

Sultan III. Mustafa'dan sonra kardeşi Sultan I. Abdülhamit tahta çıktı. Amacı Ruslarla sürmekte olan savaşı Osmanlı lehine bitirmektir. Ancak buna muvaffak olamadı ve 21 Temmuz 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Osmanlı Devleti bu antlaşma ile birçok bölgesini kaybetmiş ve Kırım'ın bağımsızlığını

¹⁹ Beydilli, "III. Mustafa", 31/281.

²⁰ Padişah çocuklarının doğumunda devlet adamları tarafından oldukça değerli hediyeler verilirdi. III. Mustafa bu para ve cevher türünden eşyanın bedelini kendi vakıflarının fazlasından sonradan ödenmek koşuluyla borç almıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 6. Baskı, ts., 5/429

²¹ Beydilli, "III. Mustafa", 31/281-282.

²² Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mürir Tevarih*, Münir Aktepe (hızl.) İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1980, II.B/35, 116.

²³ III. Mustafa'nın ihdas ettiği bu dersler Ramazan ayının birinci gününden onuncu gününe kadar devam ederdi. Bu dersler için mevali denilen kadılar ve müderrislerden yüz yirmi altı kişi seçilirdi. Bunların en kıdemli ve liyakatlısı reis olurdu. Reise "mukarrir" diğerlerine ise "muhatap" denirdi. Dersler başkanın Kur'an'dan yaptığı bir ayet tefsiriyle başlar, sonra muhatapların soruları veya katılımıyla bir munazara gerçekleşirdi. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 4. Baskı, 2014, 221-223.

²⁴ *Mürir Tevarih*, II.B/116; Beydilli, "III. Mustafa", 31/283.

da kabul etmiştir. Buna ilaveten Rusların, Osmanlı sınırları içerisinde kalan Ortodoksların hamiliği sıfatı kabul edildi ve Rusya birtakım ticarî imtiyazlar elde etti.²⁵

Rusya ile bu şekilde savaşı neticelendiren Sultan I. Abdülhamit, iç siyasi meselelere yöneldi. Bu anlamda Cezayirli Hasan Paşa vasıtasıyla iç isyanları bastırmaya, sadrazamlar Halil Hamid Paşa ve Silahtar Mehmet Paşa eliyle ıslahat hareketlerini gerçekleştirmeye çalıştı. Anadolu’da isyanlar bastırılırken Arap yarımadasında Vehhabilik yayıldı ve Necid Emiri Abdülaziz bin Suud, Orta Arabistan’ı hakimiyeti altına aldı. Öte yandan İran hükümdarı Basra’yı işgal etmesinin yanı sıra Güneydoğu Anadolu’yu yağmaya kalkıştı (1775).²⁶

Rusya ile antlaşma imzalanmasından sonra da gerginlik bitmemiş, Kırım üzerinde her iki devlet nüfuz mücadelesine girişmişti. Nitekim Rusya’nın desteğiyle Kırım hanlığına Şahin Giray gelmişti. Ancak Osmanlı Devleti hanlık menşurunu göndermedi. Onun yerine III. Selim Giray, han yapılmak istendi. Bütün bu tartışmaların bir savaşa dönüşeceği anlaşıldığından Fransızların arabuluculuğuyla Ruslarla Aynalıkavak Tenkihnamesi imzalandı (1779). Böylece Kırım bağımsız kalacak, Ruslar askerlerini geri çekecek, ancak Osmanlı Devleti de Şahin Giray’ın hanlığını onaylayacaktı. Diğer taraftan bu antlaşmayla Ruslar Balkanlar’daki Hıristiyan zümreler üzerindeki hamilik rollerini daha da kuvvetlendirdi. Antlaşmaya rağmen Kırım’da sular durulmadı. Avrupaî bir hayatı teşvik eden Şahin Giray’a halkın isyanını fırsat bilen Ruslar, Kırım’a tekrar girdi ve Ocak 1784’te Kırım’ı tamamen Rusya’ya ilhak etti.²⁷

Rusların bitmeyen arzularına karşı Osmanlı Devleti merkezinde Ağustos 1787’de yapılan toplantıda savaş kararı çıktı.²⁸ Padişah savaş taraftarı değildi. Avusturya da Rusya ile müttefik oldu. Buna karşın İsveç, Rusya’ya savaş ilan etti. Osmanlı kuvveti iki cephede savaşıyordu. Cezayirli Hasan Paşa idaresindeki donanma kısmen başarılı olsa da

²⁵ Münir Aktepe, “I. Abdülhamid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1988, 1/213-214.

²⁶ Aktepe, “I. Abdülhamid”, 1/214.

²⁷ Aktepe, “I. Abdülhamid”, 1/214-215.

²⁸ Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 5/504-507.

istenen neticeye ulaşamamıştı. Özi Kalesi'nin düşmesi I. Abdülhamit de büyük bir üzüntüye ve ölümüne sebep oldu (28 Mart 1789).²⁹

Sultan III. Selim tahta çıktığında Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ile savaşa devam ediyordu. Babası III. Mustafa gibi nücum ilmine inanan III. Selim, Rusya'ya karşı orduya serdarlık edecek komutanları kura ve istihare ile belirliyordu. Ne var ki, bunun bir faydası olmamış, Osmanlı kuvvetleri Rusya karşısında başarısız olmuşlardır.³⁰

Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu başarısızlıklar III. Selim için devlette nasıl bir ıslahatın yapılacağı hakkında önemli ipuçları verdi (1792). İşte Nizam-ı Cedit böylece doğmuş oldu. Yeniliklere ordudan başlanacak, Avrupa ordularına benzer bir askeri düzen tesis edilecekti. Temel hedef Yeniçeriliğin ilga edilmesiydi. Bunu yapabilmenin yolu da orduda etkin bulunan komutanları ve devlet adamlarını vazifelerinden uzaklaştırmaktı. Ulemanın devlet bünyesindeki etkisini ortadan kaldırmak, Avrupa'nın ilim ve sanatını ithal etmektir. Bundan hareketle önemli devlet adamlarından her birinin fikri soruldu. Yazılı olarak onların beyanları alındı. Netice olarak 72 maddelik bir yenilikler manzumesi (Nizam-ı Cedit) ortaya çıktı. İlk hedef askerî sahada düzenlemelere başlamaktır.³¹

Askeri alanda bu anlayışla 1773'te kurulan Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'un bir devamı niteliğinde 1794'te Mühendishane-i Berr-i Hümayun kurulmuştur. Avrupalı hocalar nezaretinde uygulamalı dersler yapılmıştır. 1200 erden oluşan "Nizam-ı Cedit" adı altında yeni bir askeri birlik tesis edilmiştir. Dış ülkelerle iyi ilişkiler kurabilmek amacıyla da Avrupa devletlerinde daimî elçilikler vücuda getirilmiştir.³²

Rumeli'de Nizam-ı Cedit doğrultusunda oluşturulması düşünülen 40-50 bin kişilik ordudan, kendi güçlerini paylaşmak istemeyen veya kendileri için bunu bir tehdit olarak gören Rumeli ayanlarının karşı duruşuyla vazgeçilmiştir.³³ Kadı Abdurrahman

²⁹ M.Cavid Baysun, "I. Abdülhamid", *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1978, 1/75.

³⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, ts., 1/57-60; Kemal Beydilli, "III. Selim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayını, 2009, 36/421.

³¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 1/61-64.

³² Eren Güler (ed.), "III. Selim", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, 12/205-207.

³³ Halil İnalcık, "Tanzimat Nedir", *AÜDTCFD*, 1941, 249.

Paşa, isyanı durdurabileceğini Padişah’a arz etmesine karşın olumsuz bir cevap almıştır. İngilizler de bu sırada Boğaz’a dayanmıştı.³⁴

Sultan III. Selim tahta çıktığında mali durum bozuktur. Bu nedenle saraydaki altın ve gümüş eşya bozdurularak darphanelere gönderilerek paraya dönüştürüldü. Her zaman başvurulan yöntemlerden biri olan padişah ailesinin değerli eşyalarının hazineye alınması yoluna gidildi.³⁵

Sultan III. Selim Fransız ihtilalinin hemen öncesinde tahta çıktı. Bununla beraber Osmanlı Devleti, Fransa’yla ilişkisini kesmedi. 1797’de Napolyon’un Dalmaçya kıyılarına saldırmasıyla bu ilişki bozuldu. Buraya yerleşen Napolyon, Balkan unsurlarını Osmanlı’ya karşı kışkırtmaya başladı. Akabinde Malta’yı ve Mısır’ı işgal etti (1797). Bunun üzerine Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya ile ittifak kurarak Fransa’ya savaş ilan etti (1798).³⁶

Mısır’da Fransız kuvvetlerine karşı kısmî bir başarı kazanılmış, ancak Mısır geri alınamamıştı. Buna mukabil mücadelesini sürdüren Osmanlı ordusu nihayet Kahire’yi Fransızlardan geri teslim aldı (1801). Bu zaferle Sultan III. Selim’e “gazi” unvanı verildi. Fransa ile 1802’de barış antlaşması imzalandı.³⁷

Sultan III. Selim devrinde hem iç hem de dış siyasette oldukça büyük gelişmeler vuku bulmuştu. Mart 1805’te genel askerlik uygulamasına geçilmeye çalışılmışsa da halkın tepkisiyle bundan vazgeçilmiştir. Mülâyim bir karaktere sahip olan Sultan III. Selim muhalifleri susturmak amacıyla zaman zaman onların isteklerine boyun eğdi. Bu durum onun devlet adamları ve müesseseleri üzerindeki hâkimiyetine gölge düşürdü.³⁸ Bütün bunların bir neticesi olarak Kabakçı Mustafa ve Boğaz yamaklarının başını çektiği isyanda Sultan III. Selim tahttan indirildi (1222/1807). Hâl’ fetvasını isyancıların talebiyle Şeyhülislam Ataullah Efendi verdi. Sultan III. Selim yeğeni Sultan IV. Mustafa’yı kendi eliyle tahta oturtmak zorunda kalarak kafes hayatına döndü. Sultan IV.

³⁴ A. Cevat Eren, “III. Selim”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, ts., 10/453; Karal, *Osmanlı Tarihi*, 1/80-81;

³⁵ Güler (ed.), “III. Selim”, 12/199.

³⁶ Güler (ed.), “III.Selim”, 12/201-202.

³⁷ Güler (ed.), “III.Selim”, 12/202-203.

³⁸ Beydilli, “III. Selim”, 422-423.

Mustafa'nın saltanatı ancak on dört ay sürdü. Sultan III. Selim taraftarı Alemdar Mustafa Paşa'nın karşı darbe kalkışmasında Sultan III. Selim öldürüldü ve IV. Mustafa tahttan indirildi. Yerine Sultan II. Mahmut tahta çıktı (1223/1808).³⁹

Sultan III. Selim'i yeniden tahta oturtmak ve yeniliklerin devamını sağlamak isteyen Alemdar Mustafa Paşa Yeniçerilerin isyanı sonucu öldürüldü. Bunlar Sultan II. Mahmut'un yerine Sultan IV. Mustafa'yı geçirmek istediler. Tahtını tehlikede gören Sultan II. Mahmut, kardeşi Sultan IV. Mustafa'yı boğdurdu.⁴⁰

İyi bir gözlemci olan Sultan II. Mahmut ayanların güçlenmesine fırsat vermemiş; Rumeli'de artık devlete karşı bağımsız hareket etmeye başlayan Tepedelenli Ali Paşa'yı ortadan kaldırmıştır. İngiltere ile 1809'da Kala-i Sultaniye; Rusya ile de Bükreş Antlaşmasını (1812) imzalamak suretiyle barış ortamı tesis etmeye çalışmıştır. Ancak Bükreş Antlaşması sonuçları itibariyle Osmanlı Devleti aleyhine netice vermiş; Rusların Kafkaslarda ve Balkanlar da ilerlemesine fırsat verilmiştir. Ayrıca Rusya'nın desteğiyle Sırlara özerklik verilmiştir (1817).⁴¹

Eflak ve Boğdan'da çıkan isyan bastırılırken Mora'da bir başka isyan patlak verdi. Bu isyandaki etkisi nedeniyle Patrik Gregoryos'la beraber bazı metropolitler asıldı. Bir türlü durdurulamayan isyanın bastırılması için Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa görevlendirildi. Onun oğlu İbrahim Paşa isyanı bastırmayı başarmasına karşın, Navarin'de Türk donanmasının Rusya-İngiltere-Fransa ittifakıyla batırılmasına engel olamadı (1827).⁴² Bütün bu hadiseler cereyan ederken Beyhan Sultan vefat etti (1824).

1.2. Dönemin Sosyal, Kültürel ve İktisadî Gelişimi

Osmanlı Devleti için 19. yüzyıl önceki asırlara göre oldukça farklı bir dönemdir. Zira 18. yüzyıl sonlarında Batıda başlayan büyük değişim Osmanlı toplum ve ekonomisinde çok büyük bir dönüşüme neden olmamıştı. Ancak 1820'lerden 1. Dünya Savaşı'na kadar devam eden süreçte Batı'nın askerî, siyasî ve iktisadî gücüyle tam anlamıyla yüzleşilmeye başlanmıştı. Osmanlı Devleti, Batının sürekli artan gücü ve

³⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 1/83; Beydilli, "III. Selim", 423-424.

⁴⁰ Güler (ed.), "II. Mahmut", 12/214-315.

⁴¹ Kemal Beydilli, "II. Mahmut", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayını, 1988, 27/352-353.

⁴² Karal, *Osmanlı Tarihi*, 1/112-119.

Balkanlarda başlayan bağımsızlık hareketlerine karşı, Batı ayarında bir takım reformlar yapmak suretiyle merkezi hükümeti güçlendirmeye çalışmaktaydı. İç ve dış kaynaklı bu tür zorlayıcı sebeplerle kurumlar, idari yapılar ve toplumsal dinamikler oldukça hızlı değişmişti. Öyle ki bu değişimler 20. yüzyıl Türkiye'sinin de temellerini oluşturmuştu.⁴³

19. yüzyıl başlarından itibaren, İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi tüm Avrupa'ya yayılmaya başladı. Fransa; Almanya ve diğer ülkeler kendi mallarını İngiltere'ye karşı koruma refleksine girerken öte yandan fabrikalar kurmaya başladılar. Bu değişime ise Osmanlı Devleti kendi koşulları içerisinde ayak uydurmaya çalıştı. Devlet yöneticileri Batı'daki bu iktisadî gelişimin ne gibi sonuçlar doğuracağını 1798'te Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle anlamıştı. Osmanlı'yı asıl endişelendiren husus ise Rusya'nın Akdeniz'e inme politikası idi.⁴⁴

Askerî sahada da yeni bir yapılanma içerisine girilmişti. Bu cümleden Sultan III. Selim ile başlayan ordunun Batı tarzında eğitilmesi birinci derecede önemi haizdi. Ancak bu, padişahın tahtan indirilmesine yol açmıştı. Sultan II. Mahmut'un kurduğu Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'nin ise modern bir ordu olduğunu söylemek güçtür. Zira, Yeniçeri subaylarının bir kısmı burada görev almıştı. Sultan III. Selim dönemi askerî okulları hâlen devam etmekte ve buralarda dışarıdan gelen hocalar ders vermekteydi. Sultan II. Mahmut dönemindeki askerî reformlar hayatın diğer alanlarında kendisini göstermeye başlamıştı. Nitekim fen bilimleri diğer eğitim kurumlarının da okutulmaya başlanmıştır.⁴⁵

Eğitimin temel hedefi, devletin memur kadrolarını yetiştirmektir. Bu sebeptendir ki eğitim yapılarında hiyerarşik bir düzenin olduğu söylenemez. Osmanlı Nizam-ı Cedid döneminde ilkokulları yaygınlaştırmak yerine, uygulamalı eğitim veren “teknik okullar” açtı.⁴⁶ Öğrenciler Batıya iyi bir eğitim almak için bu dönemde gönderilmeye başlandı.⁴⁷

⁴³ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, 191.

⁴⁴ Pamuk, *age*, 193, 195.

⁴⁵ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008., 51-53.

⁴⁶ Ortaylı, *age*, 53-54.

⁴⁷ Vahit Çabuk, *Osmanlı Teşkilat ve Siyaset Kültürü*, İstanbul: Emre Yayınları, 1996, 181.

Sultan II. Mahmut döneminin en önemli icraatlarından biri nüfus sayımının yapılmış olmasıdır. Savaşlar ve göçler sebebiyle ciddi nüfus hareketlenmeleri olmuştu. Buna karşın eski kayıtlara dayalı olarak oluşturulan askerî ve vergi yükümlülükleri içinde birçok haksızlığı barındırmaktaydı. Bu açıdan yeni nüfus sayımı var olan adaletsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik önemli bir yenilikti. Sultan III. Selim döneminde sosyal değişim başlamıştı. Beste yapacak kadar iyi derecede müzik bilgisine sahip olması eğlencelerin yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Padişah'ın bunlara kendisini kaptırması devlet işlerinden geri kalmasına sebebiyet verdi. Islahat düşüncesinde milli bir model benimsenemedi. Islahat kadrosu halkın hoşlanmayacağı tutum ve davranış içerisine girdi.⁴⁸

Sultan II. Mahmut dönemi önemli sosyal değişimlerin de yaşandığı bir devir olmuştur. Nitekim Mısır yönetiminin benimsediği kıyafetler devlet memurlarına zorunlu hâle getirilmiştir. Batıyla şekilsel benzerlikler kurulmaya başlanmıştır. Öte yandan ülkeyi tanımak için Sultan II. Mahmut seyahatlere çıktı. Resmi dairelere kendi portresini astırdı. Halkla kendi arasındaki uçurumu kaldırarak onların kendisine yaklaşabilmesinin problemini aktarabilmesinin yolunu açtı.⁴⁹

Yapılmaya çalışılan dönüşüm ve değişimin Osmanlı dinî ve kültürel hayatına da bir kısım yansımaları olmuştur. Sultan III. Selim'in Mevlevî Şeyh Galip'le sıkı ilişkisi devlet politikası olarak Mevlevîlerin desteklenmesini sağlamıştır.⁵⁰ Diğer taraftan Yeniçeriliğin ilgasıyla da (1826) Bektaşilere yapılan baskılar arttı. Mülklerine el konuldu. Ele geçirilen bu mülklerle yeni ordu finanse edildi.⁵¹

18. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan askeri yenilgiler bir kimlik bunalımını da beraberinde getirmişti. Osmanlı sanat anlayışı mimari bakımdan Batı'nın etkisine girmişti. Nitekim Nuru Osmaniye Camii ile Selimiye Kışlası bu sanat uslûbuyla

⁴⁸ Çabuk, *age*, 183-184; 192-195.

⁴⁹ Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007, 393-394; Çabuk, *age*, 188.

⁵⁰ Nimetullah Akay, "Osmanlı Sultanı II. Mahmud Döneminde Mevlevilik", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 20, Sayı 33, Ocak–Haziran 2015, 85-86; Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşiliğin Yasaklı Yılları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2013, s. 15.

⁵¹ Finkel, *age*, 388-389.

yapılmıştır.⁵² Bunun bir yansıması da Hatice ve Beyhan Sultan saraylarında kendini göstermekteydi. Müzikte de aynı şekilde Batının etkisi altına girilmişti. Bu dönemde kurulan askerî mehter takımını eğitmek için Donizetti görevlendirilmişti.⁵³

1.3. Osmanoğulları Ailesi ve Osmanlı Devlet Geleneği

Osmanlı Hanedanı Oğuz boylarının Bozok kolundan Kayılara mensuptur. Kayılar, Oğuzların 24 boyundan en kalabalık olanıdır. Osmanlı ailesinin adı “Osmanoğulları” veya “Osmanlı Hanedanı”dır. “Osmanlı” ise bu hanedanın kurduğu devlete veya ona bağlı olanlara verilen addır. Osmanlıların hüküm sürdüğü devirlerde Osmanlı ailesini belirtmek için “Âl-i Osman” ve “Hanedan-ı Âl-i Osman” ifadeleri kullanılmaktaydı.⁵⁴ Altı yüz yıllık hükümlerlikleri boyunca Âl-i Osman 36 hükümdar çıkarmıştır.⁵⁵

Osman Bey’in oğlu Orhan Gazi Osmanoğullarından teşkilatlı bir beylik kurmuştur. Bu devletin kuruluşunda ahilerin ve dervişlerin rolü büyüktür. Orhan Bey döneminde “yaya ve müselleme” ile Osmanlı Devleti nizami bir askeri güce kavuşmuş oldu. İlk para bu dönemde basılmıştır. Oğlu I. Murat diğer Anadolu beyliklerinin kendisini tanımasıyla “hüdavendigâr” ve “sultan-ı azam” unvanlarını aldı. II. Murat dönemine kadar Osmanlı hanedan reislerinin seçiminde halk üzerinde etkisi olan nüfuzlu kişilerin ve beylerin rolü vardı. Bu durum Fatih’e kadar devam etti. Fatih, beylerin oluşturduğu etkiyi kırmış ve bir saltanat usulü tesis etmiştir.⁵⁶

Osmanlı Devleti, şer’î hukukun yanı sıra örfî hukuku da tatbik etmiştir. Şeriatın alanına girmeyen hususlarda padişah, kanun koyma yetkisine sahipti. Bu da padişahın devlet üzerinde mutlak bir hakimiyet kurmasını sağlamıştır. Aslında bu şekilde bir düzen Osmanlılardan önce Türk-İslâm devletlerinde mevcuttu. Osmanlı Devleti’nde örfî hukukun II. Murat ile artık yerleştiği görülmektedir. Nitekim Arvanid ili tahrir defteri bunun bir göstergesidir. Fatih devrine gelindiğinde ortaya çıkan kanunnameler bir nevi

⁵² Ortaylı, *age*, 290-291.

⁵³ Finkel, *age*, 393.

⁵⁴ Öztuna, *age*, , 2/97-98.

⁵⁵ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Ruşen Sezer (çev.), 10. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, 65.

⁵⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 33, 35; İnalcık, *Klasik Çağ*, 61-62.

önceki dönemlerde tesis edilen kanunların bir araya getirilmiş haliydi. Ancak İstanbul'un fethiyle Fatih, sınırsız bir güç elde etmiş merkezî mutlak bir idare kurmuştur.⁵⁷

Fatih Kanunnamesine göre saltanata tayin edilen kişinin kardeşinin katledilmesine cevaz verilmekteydi. Nizam-ı alem düşüncesinden hareketle buna bir ata kanunu olarak bakılmaktaydı. Burada yaş söz konusu değildi. Sultan I. Ahmet'e kadar bu şekilde babadan oğula intikal eden veraset, bu tarihten sonra ekber/en yaşlı kişinin tahta geçmesi usulüne evrilmişti.⁵⁸ Sultan IV. Mehmet (1648) tahta geçtiğinde kardeşlerine dokunmamış ve bu tatbikat birkaç istisna dışında Osmanlı Devleti'nin son demlerine kadar devam etmiştir.⁵⁹

Oğuz geleneklerinde memleket hükümdar ailesinin ortak malıydı. Osmanlılarda bu sadece hükümdar ve ailesine özel kılındı. Tahta geçen, kardeşlerini öldürmek suretiyle onları bu haklarından mahrum bırakmıştı. Şehzadelerin öldürülme usulü son bulunca da yine memleket hükümdarın malı ve tebaa da onun reayası olmaya devam etmiştir. Yavuz Selim'den sonra padişahların var olan unvanlarına bir de halifeliğin eklenmesiyle Osmanlı padişahları daha büyük bir kutsiyet kazanmış oldular.⁶⁰

İlk Osmanlı hükümdarlarının 16. yüzyıl başlarına değin başta hükümdar ve prens kızlarından nikâhlı olmak üzere odalık tabir edilen eşleri vardı. Eşraftan seçkin birinin kızıyla da nikâh kıyabilirdi. Nitekim Osman Gazi, Ömer Bey'in ve Şeyh Edebalı'nın kızlarını almıştı. Orhan Gazi Yarhisar Rum Beyi'nin kızıyla nikâh kıymıştı. Sultan II. Murat, Candaroğlu Beyi Sultan II. İbrahim'in kızı Halime Hatunla evlenmiştir. Oğlu Sultan II. Mehmet'i de Dulkadirli Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatunla nikâhlamıştı. Bu evliliklerde siyasî bir takım amaçların var olduğu söylenebilir. Nitekim Karamanoğulları Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin egemenliğini tesis etmesinde en büyük engeldi. Bahsi geçen düğünlerle Candaroğlu ve Dulkadirle akrabalık kurularak Karamanoğullarına karşı siyasi bir güç devşirilmiştir. Kanuni'den itibaren artık dışarıdan bir kadınla evlilik

⁵⁷ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 52. Basım, 2013, 229-230.

⁵⁸ “ Her kimesneye ki evlâdumdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl itmek münâsibdür. Ekser-i ulema dahi tecviz itmişdür. Anunla amil olalar...” Abdülkadir Özcan (hızl.), *Kanunname-i Al-i Osman*, 2. Baskı, İstanbul: Kronik Yayınları, 2018, XLII-XLVII, 19; İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, 1/233; Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 40-41

⁵⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 42-43.

⁶⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 45.

yapılmamış; nikâh kıyılmamıştır. Sadece Sultan II. Osman bu geleneğe aykırı bir şekilde hareket etmiş; dönemin şeyhülislamı Mehmet Esad Efendi'nin kızı Âkile Hatun'la nikah kıymıştır. Padişahın bu kararı hem yönetici sınıf hem de halk arasında büyük tepkilere yol açmıştır.⁶¹

14. yüzyıl ortalarından itibaren padişah çocuklarının çoğu cariyelerden olmuştur. 15. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Şükrullah Sultan I. Bayezid ile Çelebi Mehmet'in çocuklarının hepsinin cariyelerden olduğunu belirtir. Ancak şu kesindir: Sultan I. Mehmet'ten itibaren padişah anneleri cariyedir.⁶²

18. yüzyıl önceki padişahların çocuklarının doğum tarihleri ve bu sırada yapılan törenlere dair arşivlerde az belgeye tesadüf edilirken, bu asırla birlikte padişah çocuklarının doğum tarihlerinin kaydedildiği defterlerin tutulduğu görülmektedir. Böylece bu tarihten itibaren Osmanlı ailesi hakkında daha sağlıklı bir soy şeceresi çıkarabilme imkânına kavuşulmuş oldu.⁶³

Sultan kelime itibariyle “otorite” ve “hakimiyet” anlamlarına gelir. Resmi hitaplarda padişahlardan başka onların çocukları için de bu unvan kullanılırdı. Ancak bu tabir şehzade isimlerinden önce, kız çocuklarında ise isimden sonra gelirdi.⁶⁴ Hanım sultanlar da bu unvanı isimlerinden sonra taşırlardı. Zaman içerisinde “güç”ün değişmesiyle gözdelik makamındakiler bu unvanı kaybetti. 17. yüzyıldan itibaren padişah kanından olmayanlardan sadece valide sultanlar bu unvanın sahibi olabildi.⁶⁵

Sultanlar doğduğunda ilk önce Darüssaade ağasına haber verilir, silahtar ağa da padişaha haber verirdi. Erkek çocuk olursa yedi, kız olursa üç kez, günde beş defa

⁶¹ John Freely, *Osmanlı Sarayı Bir Hanedanlığın Öyküsü*, Ayşegül Çetin (çev.), 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001, 29-30, 138-139; Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*,. 133-134.

⁶² Leslie P. Pierce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar*, Ayşe Berktaş (çev.), 7. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016, 53-54.

⁶³ M. Çağatay Uluçay, *Sancaktan Saraya*, M. Sabri Koz-Haşim Şahin (hızl.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, 299.

⁶⁴ BOA, TSMA. d. 2414. Ra 1183 (Temmuz-Ağustos 1769) tarihli belgede III. Mustafa'nın çocukları şu unvanla kaydedilmişlerdir: “...Necabetlü Sultan Bayezid, Necabetlü Sultan Abdülhamid, Necabetlü Sultan Selim, Necabetlü Sultan Mehmed, İsmetlü Beyhan Sultan, İsmetlü Hadice Sultan...”

⁶⁵ Pierce, *age*, 22-23.

Topkapı Sarayı’ndan top atışı yapılırdı. Böylece doğumdan halkın haberi olurdu. Ayrıca tellallar sokaklarda dolaşarak bunu halka ilan ederlerdi.⁶⁶

Valide sultanlar, çocukların doğum törenlerini organize ederlerdi. Bu hususta padişaha danışan valide sultanlar, doğum için gerekli eşyaları temin etmekle işe başlardı. Çocuk ve anne için elbiseler, takımlar ve mücevherler hazırlanırdı. Doğuma hazırlanan saray kadınları “velâdet odaları”na alınırıldı. Doğumu padişaha bildirene çeşitli ihsanlarda bulunulurdu. Çocuklar için daha doğmadan öncelikle üzerine çeşitli mücevherlerle süslenen “Mushaf”ın hazırlanması oldukça dikkat çekici bir husustur. Eşyalar arasında ilginç olan bir başka nesne ise göz değmesine karşı hazırlanan “nazarlık”lardır. Beşikler için işlemeli yorganlar, çarşaflar ve şilteler temin edilirdi.⁶⁷

Hanım sultanlara doğduklarından itibaren iyi aileden gelen çocuklu biri, sütüne olarak tayin edilirdi. Tecrübeli yetişkin bir cariye de “dadı”⁶⁸ yapılırdı. Böylece bir eğitim ve bakım grubu oluşturulurdu.⁶⁹ Sütineye çeşitli hediyeler takdim edilir ve zamanı geldiğinde çocuğa görünmeden sarayı terk etmesi sağlanırdı. Doğan çocuk erkek olursa bir yaşına geldiğinde lala; altı yaşına ulaştığında ise bir hoca tayin edilirdi. Şehzadelerin sancağa çıkma döneminde anneleri ve lalaları onlara eşlik ederdi.⁷⁰ Bunlar, çocukken sarayda iyi bir eğitimden geçirilirlerdi. 17. yüzyılda sarayda yaşamış olan Bobovius şehzadelerin eğitim gördükleri yerin, plânını çizmiş olduğu Topkapı Sarayı’nda göstermektedir. Şehzadeler için düzenlenen “bed’-i besmele” törenleri halka açık olarak icra edilirdi.⁷¹

Hanım sultanların eğitimiyle alâkalı erken devir kaynaklarında yeterli veri olmamasına karşın mevcut belgeler 19. yüzyıl başlarında bunların da şehzadelerle beraber

⁶⁶ Uluçay, *Sancaktan Saraya*, 305.

⁶⁷ Lale Uçan, “Dolmabahçe Sarayı’nda Çocuk Olmak: Sultan Abdülaziz’in Şehzadelerinin ve Sultanefendilerinin Çocukluk Yaşantılarından Kesitler”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 14, (2019), 234-238.

⁶⁸ Beyhan Sultan’ın dadısı Ayşe saraydan چراغ edildikten sonra yaşlı ve hastalığı nedeniyle maddi sıkıntı çekmekteydi. Bu hâlin giderilmesi için Sultan III.Selim’e dilekçeyle bir maaş talebinde bulunmuştur. Böylece kendisine İstanbul Gümrüğü gelirlerinden maaş tahsis edilmiştir. 11 Safer 1212 (5 Ağustos 1794) tarihli belge. BOA, HAT. 1467.25.

⁶⁹ Nitekim Sultan III. Mustafa’nın şehzadeleri Bayezid, Abdülhamid, Selim, Numan ve kızları Şah, Beyhan ve Hatice Sultanlara birer dadı ve dayenin görevlendirildiği görülmektedir. BOA, TSMA. d. 2414.

⁷⁰ Hülya Tezcan, *Osmanlı Sarayı’nın Çocukları*, İstanbul: AYGAZ Yayını, 2006, 151-152.

⁷¹ Tezcan, *age*, 173-174.

bir eğitime tabi tutulduklarını göstermektedir. Padişah kadınları ve kızlarının yazdıkları mektuplardan sarayda iyi bir eğitim gördükleri kanaatine varılabilir. Beyhan Sultan'ın kardeşi Hatice Sultan'ın Melling ile yazışmaları günümüze ulaşmıştır. Buradaki ifadelerden Beyhan Sultan'ın sarayda iyi bir eğitim gördüğü söylenebilir.⁷²

Sarayda çocukların oyun arkadaşları olurdu. Şehzadelerin oyun arkadaşları Enderun'a erken yaşta alınan çocuklar olmalıdır. Hanım sultanlar diğer kardeşleriyle oynar, dadılar nezaretinde arabalarıyla gezintiye çıkarılırlardı. Kız çocuklarının eğlencelerinden biri de gerçek bebekler ve daha birçok oyuncaktı.⁷³

Sultanlar daha beşikte iken nikâhları kısılabılır; ancak evlilik birliği için ergenlik dönemi⁷⁴ beklenirdi. Nişan merasimi alayı, nikâh merasimi ve çeyiz alayı, gelin alayı farklı günlerde büyük törenlerle icra edilirdi. İlk Osmanlı hükümdarları kızlarını Anadolu beylerine veya onların çocuklarına verirlerdi. 16. asır başlarından itibaren sultanların yalnız Osmanlı vezir ve beylerine verilmesi adet haline gelmişti. Genç yaşta evlendirilmiş olan sultan kızları birkaç defa evlendirilebiliyorlardı. Genellikle kendinden yaşlı olanlarla evlendirilmeleri hasebiyle, kocaları savaş, idam ve doğal nedenlerle hanım sultanlardan önce ölümle yüzleşiyorlardı.⁷⁵ Sözelimi Sultan İbrahim üç kızını dört-beş yaşlarındayken evlendirmişti. Bunlardan Gevher Sultan evlilik birliği olmadan yani henüz çocuk yaşta beş kocası olmuştu.⁷⁶

Padişah kızlarının veya kardeşlerinin devşirilmiş yüksek makam sahibi devlet adamlarıyla veya bir başkasıyla evlendirilmesi o kişilerde devlete karşı bağlılık ve borçluluk duygusu oluştuyordu. 16. yüzyıl tarihçilerinden Mustafa Âli, sultan kızlarını vezirlik rütbesindeki kişilerle evlendirme fikrinin Kanuni'ye ait olduğunu belirtse de uygulamanın ilk olarak Sultan II. Bayezid (1485-1512) devrinde başladığı, oğlu I. Selim (1512-1520) döneminde gelenekselleştiği görülmektedir. Kanuni'nin bu şekilde anılmasının sebebi sadrazamlarının aynı zamanda damat olmasından

⁷² Tezcan, *age*, 209-210.

⁷³ Tezcan, *age*, 154-164.

⁷⁴ Ebussuud Efendi'ye göre, açık buluş belirtileri olmadığı takdirde erkekler için on sekiz kadınlar için ise on yedi, buluş yaşı olarak kabul edilirdi (Percie, *age*, 24, Dipnot 19).

⁷⁵ Uluçay, *Sancaktan Saraya*, 295; Percie, *age*, 94; Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 145.

⁷⁶ Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (17. Yüzyıl)*, Halil İnalcık- Nihan Özyıldırım (trc.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 2012, 63.

kaynaklanmaktadır.⁷⁷ Kösem Sultan ise kızlarını özellikle yüksek rütbeli devlet adamlarıyla evlendirerek kendi konumunu güçlendirmiştir.⁷⁸

Padişaha damat olma payesine erişenler diğer yöneticiler arasında “damad-ı padişahî” veya sadece “damat” olarak anılırlardı. Padişah kızlarının düğünlerinde saltanat düğünü protokolü uygulanırdı. Bunlar bin bir gösterinin yapıldığı eğlencelerle günlerce sürerdi. Darussaade ağaları, bu düğünlerde padişahın vekili sıfatıyla hareket ederlerdi.⁷⁹ Veziriazamlar da damadın sağdıcı olurdu. Nikâhlar bazen sarayda bazen de Paşa Kapısı’nda kıyılırdı. Damatların ödediği mehir 20 bin altından başlamak üzere 600 bin altına kadar çıkmaktaydı. Düğün masrafı oldukça külfetliydi. Gelinlerin saraydan kocasının konağına götürülmesi de çok gösterişli olurdu. Bu evliliklerde birçok kez politik gayeler gözetilmiştir.⁸⁰ Sultanların evliliklerini sonlandırmalarına ancak padişah karar verebilirdi.⁸¹ Bu evliliklerden doğan erkek çocuklara Fatih kanunnamesi gereği beylerbeylik verilmemekte; sadece merkezî sancaklarda yönetici olmalarına izin verilmekteydi.⁸²

16. yüzyılın ikinci yarısına kadar şehzadeler sarayda yetişirlerdi. Bunlar lalaları eşliğinde Harem bitişiğindeki mektebe veya Karaağaçlar Cami’sine, yahut da spor yapmak maksadıyla Cirit meydanına giderlerdi.⁸³ Padişah kızları da saray ortamında çeşitli hocalardan dersler almaktaydı.

Padişahların kızları vefat ettiği zaman harem dışında iseler kendi saraylarında yıkanırđı. Padişah ve diğer hanedan mensuplarının vefatı Ayasofya, Sultanahmet, Fatih, Süleymaniye gibi selatin camilerinde salâ verilmek suretiyle ilan edilirdi. Cenaze

⁷⁷ Pierce, *age*, 91-93.

⁷⁸ Freely, *age*, 132-134.

⁷⁹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, 2. Basım, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2016, 110.

⁸⁰ Tezcan, *age*, 127-128.

⁸¹ Akyıldız, *age*, 24.

⁸² Özcan, *Kanunname-i Al-i Osman*, 21-22.

⁸³ Mualla Anhegger-Eyüboğlu, *Topkapı Sarayı’nda Padişah Evi (Harem)*, İstanbul: Sandoz Kültür Yayını, 1986, 27.

namazlarını şeyhülislamı kıldırırlardı. Bütün devlet erkânı protokol üzere törene iştirak ederdi.⁸⁴

Aşağıda da ele alınacağı üzere çalışmamızın konusunu teşkil eden Beyhan Sultan daha çocuk denilecek yaşta babası Sultan III. Mustafa'yı kaybetmiş (1774), bunun üzerine annesi Adilşah Kadınla amcası Sultan I. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla Eski Saray'a taşınmıştır. Amcası tarafından evlendirilene kadar (1784) burada yaşamış, daha sonra Çiftehavuzlar'da kendisine tahsis edilen saraya çıkmıştır.

1.4. Beyhan Sultan'ın Hayatı (1766-1824)

Beyhan Sultan, Sultan III. Mustafa'nın kızıdır. Annesi Adilşah Kadın'dır (v. 1804/1219). Uzunçarşılı, saray arşivindeki bir belgeye dayanarak Sultan'ın doğum tarihinin 13 Ocak 1766 (1 Şaban 1179)⁸⁵ olduğunu belirtir. Onun doğumu İstanbul'da büyük bir sevinç yarattı. Gelenek üzere top atışları yapıldı. Bu vesileyle Sultan III. Mustafa'nın huzurunda toplanan alimler, Fatiha Suresi'nin tefsirini yaptılar.⁸⁶ Devlet adamlarına ve halka çeşitli inam ve ihsanlarda bulunuldu.⁸⁷

Beyhan Sultan, on sekiz yaşına ermiş, ancak henüz bir evlilik yapmamıştı. Bunun üzerine anne Adilşah Kadın (v. 1218/1803),⁸⁸ kızının amcası Sultan I. Abdülhamid'e başvurarak yeğeninin evlendirilmesini talep etti. Bunun üzerine Beyhan Sultan, o sırada

⁸⁴ Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifat-ı Kadime)*, Yavuz Ercan (sad.), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1979, 114-115; Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*,. 48.

⁸⁵ Uluçay, aynı şekilde arşivdeki bir başka belgeye göre (Belge, E. 6364; D. 3151, E. 135) sultanın doğum tarihinin 15 Aralık 1765 (2 Recep 1179) olduğunu belirtir. Bkz. Uluçay, *Padişahların Kadınları*, 102; Uluçay, *Sancaktan Saraya*, 299. Buna karşın doğum tarihi hususundaki bu çelişkili bilgi dönemin kroniği Vasıf Efendi tarihine bakıldığı zaman çözülmektedir. Zira o, yukarıdaki tarihten bir gün farkla 2 Şaban 1179 (14 Ocak 1766) olarak kaydetmiştir. Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Âsar ve Hakaikü'l-Ahbar*, İstanbul, ts., 273.

⁸⁶ Şemdanizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *age*, 79.

⁸⁷ Uluçay, *Padişahların Kadınları*, 102. Özellikle 18. Yüzyıl ikinci yarısından itibaren sultan veya şehzade doğumlarında oldukça renkli doğum törenleri yapılırdı. Bunlar da hazineye oldukça fazla bir yük getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uluçay, *Sancaktan Saraya*, 307-312.

⁸⁸ Bir kayda göre de vefat tarihi 1219/1804'tür. Kabri eşi III. Mustafa'nın türbesi haziresindedir. Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Laleli Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2003, 27/87-88; Uluçay, *Padişahların Kadınları*, 98.

Halep valisi olan Silahtar Mustafa Paşa'yla 22 Nisan 1784'te (1 Cemaziyelahir 1198)⁸⁹ evlendirildi. Kendilerine Çiftehavuzlar'daki saray tahsis edildi.⁹⁰

Silahtarlık unvanının yanı sıra “çelik” ve “perişan” lakaplarıyla bilinen Mustafa Paşa⁹¹ Enderun'dan yetişmedir. Padişahın silahtarı olduktan sonra 1780'de vezirlik rütbesiyle Selanik ardından Halep valisi oldu (1784). (1203/1789)'da rikâb-ı hümayun kaymakamı, akabinde Mora valisi yapıldı. Belgrad muhafızlığı üzerinde olmak üzere Bosna valiliği sırasında (1214/1799) vefat etti.⁹² Paşa'nın vefatıyla muhallefâtı⁹³ eşi Beyhan Sultan'a kalmıştır. Buna göre söz konusu evlilik on beş sene sürmüştür.⁹⁴ Öztuna, bu evlilikten yaklaşık bir yıl sonra (1785) çiftin Hatice adında bir çocuğunun dünyaya geldiğinden bahseder.⁹⁵ Nitekim babası Mustafa Paşa'nın muhallefâtından bu kızının çeyizi için 38.619 kuruş ayrılmıştır.⁹⁶

Beyhan Sultan'ın bu tarihten itibaren bir daha evlendiğine dair bir kayda rastlanılmamıştır. Ancak onun devrin şairi Şeyh Galip ile aşk yaşadığı dedikoduları vardır. Şeyh Galip (1213/1799), Sultan III. Selim'in ilgisini çeken bir şairdir. Öyle ki, Padişahla karşılıklı hediyeleşmektedirler. Öte yandan şairin Padişahın kardeşi Beyhan

⁸⁹ Bir vesikaya göre Cemaziyelahir'in 17. günü düğün yapılmıştır. Nikah akdinden ve zifattan sonra da bir gelenek olarak devlet erkânına ve saray ağalarına çeşitli elbiseler armağan edilmiştir. BOA, TSMA. e. 1282.11.

⁹⁰ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, Mücteba İlgürel (yay.), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1978, 138-139; Adnan Giz, “Osmanlı Prensesleri”, Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, 1950, 18; Uluçay, *Padişahların Kadınları*, 103.

⁹¹ Öztuna, Paşa'nın doğum tarihini 1748 olarak kaydederken bunun muhtemel olduğunu belirtir. Buna göre Beyhan Sultan evliliğinde 18 yaşında Mustafa Paşa ise 36 yaşındadır. Bkz. Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, 2/236.

⁹² BOA, AE.SABH.I., 11.998; 26317739; AE.SMST.III. 45.3230; C. DH. 13.631; C. İKTS, 45.2228; HAT. 17.1497; 62.2741. Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar*, 138, 328. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Nuri Akbayar (hızl.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, 4/1191-1192. Mehmed Süreyya, Mustafa Paşa'nın Eyyubi Ahmet Bey adında silahşör bir oğlu olduğu, 1813 (1228) tarihinde vefat ettiği ve Üsküdar'a defnedildiği bilgisini kaydeder. *Age*, 1/157. Öztuna da bu zatın, Mustafa Paşa'nın ilk eşinden olduğunu belirtir. Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, 2/236.

⁹³ Sözlükte “geride kalan; geriye bırakılan” anlamlarındaki muhallefîn çoğulu olan muhallefât kelimesi yerine belgelerde tereke (terike) ve metrûkât da geçer. Osmanlı hukuk sistemine göre, ölen kişilerin geride bıraktıkları eşya ve mallarının tesbit ve taksimi kadıların görevleri arasında yer alır. Tahsin Özcan, “Muhallefat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2005, 30/406-407.

⁹⁴ BOA, C. SM. 172.8637, 30 Haziran 1799 (26 Muharrem 1214); C. SM. 88.416, 18 Ca 1215 (7 Ekim 1800)

⁹⁵ Hadice Hanım Sultan ismi tespit edilemeyen biriyle 14 yaşında 1799 yılında evlilik yapar. Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, 2/236.

⁹⁶ BOA, TSMA. d. 316/1138.

Sultanla da arası oldukça iyiydi; onu ümitsiz bir aşkla severdi. Mevleviler arasındaki rivayetlere göre Şeyh Galip, Beyhan Sultan'ın huzuruna çıktığında “pamuk şeyhim” gibi sözlerle iltifat görürmüş. Nitekim divanında;

Mâh-ı burc-ı azamet hâmi-i ehl-i irfan

Mihr-i gerdûn-ı himem Hazret-i Beyhan Sultan

[O; büyüklük burcunun ayı, irfan sahiplerinin koruyucusu, himmetler göğünün güneşidir.] Şair, düzenlemiş olduğu divanını bir kasideyle Beyhan Sultan'a takdim etmiştir. Ayrıca Beyhan Sultan'ın yaptırdığı eserlere tarih düşürmüştür.⁹⁷

Sultan III. Selim'in tahta geçmesiyle kardeşleri Beyhan Sultan, Hatice Sultan (v. 1822)⁹⁸ ve Şah Sultan⁹⁹ (v. 1803) daha rahat bir hayat yaşamaya başlamışlardı. Şah Sultan III. Selim tahtta iken (1217/1) vefat etmiş; Hatice ve Beyhan Sultanlar ise kardeşlerinin on dokuz yıllık saltanatına ve ardından tahtan indirilmek suretiyle katledilişine tanıklık etmişlerdi. Sultan II. Mahmut devrinde ise Beyhan Sultan artık unutulmuştu.¹⁰⁰

Arşiv belgelerine göre 1822 tarihinde Beyhan Sultan hastadır. İlaçlar kullanmaktadır. Sıhhat bulabilmesi için kethüdası tarafından daha rahat kışlık ve yazlık saray/yalılarının arandığı ve bir müddet farklı yalılarının kiralandığı görülmektedir.¹⁰¹ Hastalıktan kurtulamayan Beyhan Sultan, 7 Kasım 1824 tarihinde (15 Rebiülevvel 1240)

⁹⁷ Abdülbaki Gölpınarlı (hızl.), *Şeyh Galip (Hayatı, Sanatı, Şiirleri)*, İstanbul: Varlık Yayınevi, ts., 9-10.

⁹⁸ 1766 (1180)'de doğdu. Annesi Adilşah Kadın'dır. Yani Beyhan Sultan'la anne bir kardeşler. 1787 (1201)'de Seyyid Ahmet Paşa (v. 1799) ile evlendi. 1821 (1237)'de vefat etmiştir. Kabri Mihrişah Valide Sultan Türbesi'ndedir. Hadice Sultan Fransız ressam ve mimar Melling'e (v. 1831) bir yazlık saray yaptırmıştır. *Sicill-i Osmani*, 1/16-17; Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, 2/286. Melling'in Hatice Sultan'ın sureti için yaptığı karakalem çalışması önemlidir. Bkz. Tezcan, *age*, 15.

⁹⁹ Bunun annesi başkadın Mihrişah Sultan'dır. 1174/1761 doğumludur. III. Selim'le anne birdir. 1764'te üç yaşında iken Köse Mustafa Paşa ile nişanlanmış onun vefatını müteakip (1765) Nişancı Hacı Mehmet Emin Paşa ile nişanlanmıştır (v. 1769). Her ikisiyle de Sultan'ın zıfafi olmamıştır. Daha sonra Nişancı Seyyid Mustafa Paşa ile evlendirilmiştir (v. 1813). Bu evlilik 24 yıl sürmüş, bundan Şerife Havva ve Aliye adında iki çocuk dünyaya gelmiştir. Babası, amcası I. Abdülhamid ve kardeşi III. Selim döneminde birçok has ve mukataa sahibi oldu. 1803 (1217)'de vefat etmiştir. Eyüp'te annesi Mihrişah Valide Sultan ile aynı türbede medfundur. *Sicill-i Osmani*, 1/43; Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, 2/235; Uluçay, *Padişahın Kadınları*, 101-102.

¹⁰⁰ Giz, *age*, 103.

¹⁰¹ BOA, TSMA, 257/61-68; 222-230. Bu bağlamda 12 Haziran 1808 (17 R 1223) tarihinde Morali Ahmet Paşa yalısı 24,5 kuruş temizletilmiştir. BOA, TSMA. d. 865, vr. 28a.

vefat etti. Cenaze namazı Ebu Eyyub el-Ensar Camisi'nde kılındı.¹⁰² Eyüp'te Valide Mihrişah Sultan Türbesi'ne defnedildi.¹⁰³ Vefatından üç gün sonra muhallefatı çıkarıldı.¹⁰⁴

Sultan II. Mahmut'un ikinci kadını, Abdülmecid'in validesi Hoşyar Kadın (v. 1859), ölen kızı Zeynep Sultan'ın yerine Beyhan Sultan'ı evlatlık edindi. Beyhan Sultan'ın ölümü ardından diğer kızı Mihrimah Sultan'ın ölümü Hoşyar Kadın'ı çok üzdü. Ölen bu kızları için Burgaz'da bir medrese yaptırdı 1844. Bu medresenin ilk beyiti şöyle idi.¹⁰⁵

Ah kim Beyhan Sultan nuş edüp câm-ı ecel

Manevî evlâdı ikinci Kadın oldu hasretan

[Manevî evladı Beyhan Sultan ecel kadehini içti, İkinci Kadını kendine hasret bıraktı]

Beyhan Sultan, analığı olan bu kadına 12 Mayıs 1809 (27 Ra 1224) tarihinde kırmızı, mavi yeşil canfesler, telli diba, siyah atlaslar, çiçekli canfes ve daha birçok hediye almıştır.¹⁰⁶

1.5. Beyhan Sultan'ın Eserleri ve Vakıfları

Beyhan Sultan, Osmanlı ailesinin diğer hanım sultanları gibi birçok vakıf eser vücuda getirmiştir. Onun Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivinde saklı 57 nolu kasada yedi vakfiyesi bulunmaktadır. Bunlardan biri asıl, diğerleri ise zeyl vakfiyedir. Asıl vakfiye Gurre-i Rebiülevvel 1219/28 Mayıs 1804 tarihli dir. Bu vakfiyede Beyhan Sultan'ın Atikvalide'de annesi Adilşah Kadın adına yaptırdığı mektep ve Edirnekapı'da Tekfur Sarayı'na yakın cami ile bunlara gelir olmak üzere vakfedilen çiftlik, su kuyusu, hayvan ve değirmen gibi mülklerden bahsedilmektedir.¹⁰⁷

¹⁰² Hafız Hızır İlyas Ağa, *Letaif-i Vekâyi-i Enderuniyye*, Ali Şükrü Çoruk (hızl.), İstanbul: Kıtabevi Yayını 2016, 354.

¹⁰³ Hafız Hızır İlyas Ağa, *age*, 354; *Sicill-i Osmani*, 1/ 9.

¹⁰⁴ Uluçay, *Padişahın Kadınları*, 103 Dipnot 3.

¹⁰⁵ Uluçay, *Padişahın Kadınları*, 121-123.

¹⁰⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 292a-b.

¹⁰⁷ Tülay Duran (ed.), *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar Hanım Sultan Vakfiyeleri*, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayını, İstanbul 1990, 363; Eyüp Sabri Kala,

Bahsi geçen mektebin muallimine günlük 40 akçe, yardımcısı halifeye günlük 20 akçe, meşk/yazı hocasına 10 akçe, abkeş, bevva ve ferraş vazifelerini bir arada yürüten kişiye günlük 20 akçe tahsis edilmiştir.¹⁰⁸

Vakfiye ile mektebin otuz öğrencisine günlük iki akçe burs verilirken, ayrıca her sene Recep ayına girişte birer kapama, entari, dizlik, fes, birer çift mest ayakkabı, birer karacalar kuşağı ile 15 para na'ıçe bedeli verilmesi şart koşulmuştur. Bundan başka aynı tarihte mektepte bulunan otuz öğrenci dışındaki her bir öğrenciye yirmi para, muallime 15 kuruş, halifeye 10 kuruşluk kapama parası verilmesi kayıt altına alınmıştır.¹⁰⁹

Vakfiye şartları gereğince her gün öğrenciler ikindi vakti okuldan ayrılırken muallimin yardımcısı halife, Beyhan Sultan'ın annesi Adilşah Kadın'ın ruhu için bir kere Mülk, üç defa İhlas ve Felak-Nas (Muavvizateyn) surelerini okuyacaktır. Bu duagülük vazifesi karşılığında günlük 10 akçe alacaktır.¹¹⁰

Mektebin ihtiyaçları için senede bir kere kış mevsiminde 20 kuruş kömür, 6 kuruş süpürge ve bardak parası ayrılmış; öğrencilerin yazın gezip dolaşmaları için yıllık 50 kuruşluk bir tahsisat yapılmıştır.¹¹¹ Beyhan Sultan, annesi adına kurmuş olduğu bu vakfin mütevelliliğini hayatta olduğu müddetçe kendisine şart koşturmuş, vefatından sonra vakıf tüm yönleriyle annesi Adilşah Kadın'ın vakıflarına ilhak edilecektir.¹¹²

Birçok vâkıf/vâkıfe gibi o da kurduğu vakıflarını sürekli geliştirmiş eksikliklerini tamamlamıştır. Bu ana vakfiyeye eklenen zeyl vakfiyelerinin tarihleri ise sırasıyla şu şekildedir: 15 Nisan 1805 (27 Muharrem 1220), 6 Kasım 1805 (25 Şaban 1220), 12 Ağustos 1810 (23 Receb 1225), 3 Temmuz 1815 (7 Şaban 1230), 21 Ağustos 1818 (Gurre-i Zilkade 1233), 11 Haziran 1824 (25 Şevval 1239).¹¹³

“Osmanlı Dönemi Hanım Sultan Vakıfları ve Sosyal Politikaları”, *Vakıf Kuran Kadınlar* (hızl. Fehameddin Başar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2019, 131; Uluçay, *Padişahın Kadınları*, 98.

¹⁰⁸ VGMA, K. 57, vr. 13b-14a. (Vakfiyenin aslına Tülay Duran'ın hazırlamış olduğu “Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar” kitabında yayınladığı suretinden bakılmıştır.)

¹⁰⁹ VGMA, K. 57, vr. 14a-15a.

¹¹⁰ VGMA, K. 57, vr. 15a.

¹¹¹ VGMA, K. 57, vr. 15b.

¹¹² VGMA, K. 57, vr. 16a.

¹¹³ Kala, *agm*, 131.

Zeyl vakfiyelerde, mektep hocasına ikameti için bir ev, çeşme, iki su hazinesi, İstanbul'da menzil, mukataalı arsa üzerindeki bina ve ağaçlar, içerisindeki eşya ve hayvanlar vakfedilmiştir. Mihaliç'te müştemilatıyla birlikte 3 çiftlik, değirmen, 17 tarla, 2 bostan yeri, arazi ve arsalar vakfedilmiştir. Bunlardan elde edilecek gelirler ilk kurulan vakıf gelirlerine eklenecektir. Buna ilaveten vakfiyelerde mektep ve çeşme görevlilerinin maaşları, görev alanları, mütevellinin nitelikleri belirlenmiştir. Ayrıca çeşitli camilerde Kur'an okutulması şart koşulmuştur.¹¹⁴

Beyhan Sultan'ın bir diğer vakfiye defteri ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivinde 92 numaralı kasada muhafaza edilmektedir. On dört varak olan bu vakfiye 11 Temmuz 1808 (29 Cemaziyelevvel 1223) tarihlidir. Bu vakfiyede Kur'an okumanın ve mevlit törenlerinin ne şekilde yapılacağı açıklanmakta, sözü edilen eylemlerin masrafları için çeşitli gelir getirici mülklerden bahsedilmektedir.¹¹⁵

Beyhan Sultan, Akıntıburnu sahilinde iki çeşme yaptırmıştır. Bunlardan biri Kuruçeşme Camii'nin arkasındaki sokağın köşe başındadır. Kitabesindeki beyit şu şekildedir:

Çıktı sıfır lüleden tarih ana

İç bu âb-ı nâb-hoşgüvar

Buna göre eserin inşâ ediliş tarihi 1801(1216)'dır.¹¹⁶

Yukarıda sıralanan vakıf eserlerinden başka Beyhan Sultan, Rumelihisarı'nda bir muvakkithane ve Eski Ali Paşa'da bir çeşme yaptırmıştır.¹¹⁷ Onun Akıntıburnu'nda ve Eyüp'te birer sahilsarayı bulunmaktadır.¹¹⁸

Beyhan Sultan, fakirleri de düşünür; zaman zaman onlara ikramda bulunurdu. Nitekim fakirlere dağıtılmak üzere on adet entari almıştır. Ayrıca Ramazan ayında bunlara bal ve peynir dağıtılmasını sağlamıştır.¹¹⁹

¹¹⁴ Duran, *age*, 363; Kala, *agm*, 131.

¹¹⁵ Duran, *age*, 363.

¹¹⁶ Giz, *agt*, 103.

¹¹⁷ *Sicill-i Osmani*, 1/ 9.

¹¹⁸ TSMA, 176/5-6.

¹¹⁹ BOA, TSMA d. 865, vr. 40b.

Beyhan Sultan, İslam Tarihinde ve aynı zamanda Osmanlı Tarihinde önemli bir yeri olan Hırka-i Şerife yönelik çeşitli armağanlarda bulunmuştur. Bu bağlamda bir adet gümüş şamdan, bir adet gümüş buhurdan, Hırka-i Şerif Dairesine perde yapılması için yeşil atlas, bohça almıştır.¹²⁰ Malzemeyi yapacak olan işçilerin ücretlerini de Beyhan Sultan ödemiştir. O, Hırka-i Şerif'in malzemesini temin etmek suretiyle tamir ettirmiştir.¹²¹

¹²⁰ BOA, TSMA d. 865, vr. 30a-30b

¹²¹ BOA, TSMA d. 865, vr. 32b, 33b.

İKİNCİ BÖLÜM

HAREM-İ HÜMAYUN HAZİNESİ VE BEYHAN SULTAN MASRAFI DEFTERLERİ

2.1. Osmanlı Devleti'nde Hazine'nin İşleyişi

Osmanlı Devleti'nde iç ve dış hazine olmak üzere iki hazine vardı. Dış hazineye “Hazine-i Hümayun” denirdi. Kubbealtı'nda altı kubbeli mahzenler bu işe tahsis edilmişti. Maliyeye ait evraklar da burada muhafaza edilirdi. Vergiler, mukataa gelirleri ve ganimetlerden elde edilenler burada saklanırdı. İç hazine ise “Hazine-i Enderun”dur. Dış hazinenin sorumlusu sadrazam ve defterdardı. Nitekim hazineden bir tahsisat yapılabilmesi için hazine tezkirelerinin üzerinde sadrazam buyruldu ile defterdarın “sahh” işaretiyle imzasının bulunması gerekirdi. Böylece sergi halifesi/veznedar, ağzı bağlı torbalar içerisinde parayı çıkartırdı. Her akşam, hazineye giren ve çıkan paranın muhasebesi yapılırdı. Burada yıllık olarak artan para iç hazineye aktarılırdı. Dış hazine Divan-ı hümayunun kalkmasıyla Bab-ı Ali'ye nakledilmiştir. İç hazine de “hazine-i hassa” adını almıştır.¹²²

İç hazineden özellikle sıkıntılı dönemlerde dış hazineye para aktarılırdı. Ancak bunların geri ödenmesi birer kuraldı.¹²³ Harem-i Hümayu'nda bulunan başhazinedar iç hazinenin idarecisiydi. Bu zatın elinde gümüş kabzalı bir asa vardı. Padişahın mührünü ve hazinenin anahtarlarını taşırdı. Emrindeki kâtibe cariyelere hesapları tuttururdu. Hazinedarbaşının temessüküyle buraya para girerdi. 17. asrın sonunda iç hazine eridiğinden başhazinedardan sonra gelen hazine kethüdası bu hazinenin sorumlusu oldu. Bunun Has Oda, Bodrum, İfraz, Çilhâne, Raht, Hil'at adlarıyla bilinen çeşitli alt fonları bulunurdu. Has Oda'daki hazine idi. Hazine kethüdasının tasarrufunda bulunan has oda iç içe üç odadan müteşekkil olup içinde birçok değerli eşya bulunmaktaydı. Bu hazine son zamanlara kadar Yavuz Sultan Selim'in mührüyle mühürlenmişti.¹²⁴ Bunların dışında tamamıyla padişahın şahsi masraflarını karşılamak üzere kurulmuş olan Ceyb-i Hümayun

¹²² Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun, Topkapı Sarayı*, İstanbul: Denizbank Yayını, 2002, 272-274; Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 2000, 1-2.

¹²³ İnalcık, *Devlet-i Aliyye II*, 102.

¹²⁴ Zira onun vasiyeti vardı: “Kim ahfadımdan hazineyi mangırla doldurursa hazine anın mührüyle mühürlensin yoksa benim mührümle mühürlenmeye devam etsin...” Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 70.

(Harem-i Hümayun) hazinesi vardı. Bunun amiri “sır kâtibi” denilen bir görevliydi. Bahsi geçen hazinenin en önemli gelir kaynağı Mısır irsaliyesi idi.¹²⁵

Ceyb-i Hümayu’ndan haremdekilerin aylıkları ödenir, surre gönderilir, yabancı devlet hükümdarlarına özel hediyeler verilir ve halka veya devlet adamlarına ihsanlarda bulunulurdu. Ganimetlerin arttığı Fatih devrinde Yedikule’de buradakine ilaveten bir hazine daha kurulmuştu. Sefer durumunda buradan iç hazineden dış hazineye para aktarılırdı. Ancak bunlar borç olarak alınır; durumun düzelmesiyle alınan para geri iade edilirdi. 18. yüzyıla gelindiğinde hem iç hazine hem de dış hazine boşalmıştır. Böylece yeni bir yapılanmaya gidilmesi zorunlu bir hâl almıştır.¹²⁶

2.2. Beyhan Sultan Masraf Defterleri’nin Tanıtımı

Harem-i Hümayun hazinesine ait tüm kayıtlar günlük olarak tutulmakta, bunlarla ilgili tezkireler düzenlenmekteydi. Saray kadınlarının her birine iç veya dış hazineden belli tahsisat yapılmaktaydı. Bunlar nakdî olabileceği gibi farklı yerlerin gelirleri işletme biçiminde maaş olarak da verilmekteydi.

18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarına damgasını vurmuş olan padişah kızlarının oldukça yüklü miktarda paralar harcadıkları görülmektedir. Bu anlamda Beyhan Sultan ile kardeşi Hatice Sultan’ın saraylarının inşa masrafları ile bireysel harcamaları yüksek bir düzeydedir. Nitekim Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde Beyhan Sultana ait birçok masraf defteri bunu doğrulamaktadır.

Masraf Defterleri

Yeri	Tarihi	İçerik
TSMA, 135/3-49	20 Ra 1218 / (10 temmuz 1803)	Sahilsaray işçilerine ödenenler
TSMA, 135/50-69	3 B 1236 / (6 Nisan 1821)	Akıntıburnu Sarayı keşif defteri, Eyüp Sahilsaraya ve çifte saraylara ait çeşitli masraf
TSMA, 135/70-79	25 Z 1229 / (8 Aralık 1814)	Beyhan Sultan mutfak masrafı ve sair masraf

¹²⁵ Necdet Sakaoğlu, *age*, 282; Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 69- 70.

¹²⁶ Terzi, *age*, 3-4.

Bu çalışma esnasında farklı tarihlerde hesapları ihtiva eden 865 ve 868 tarihli iki masraf defteri ele alınmıştır.

865 nolu defter, ciltlidir ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndedir (TS.MA.d.). 41 varaktır. Zahriye sayfası boştur. Defterin yazım şekli rikadır. Yazıların başladığı ilk sayfadaki (vr.1b) düşülen tarih 19 L 1222 (30 Aralık 1807)'dir. Son sayfada en son düşülen tarih ise (vr. 294b) 9 Ş 1222 (12 Ekim 1807)'dir. Defterdeki tarihler 1220-1227/1806-1812 arasında değişkenlik arz etmektedir. Bu da bize bahsi geçen masrafları yapılmış, tezkireleri düzenlenmiş belgelerin sonradan bu defterde toplandığını göstermektedir. Öte yandan, satın alınmış ürünlere peyderpey yapılan ödemeler de bu duruma yol açmış olabilir. Defterde yapılan hatalar üzeri çizilmeden altına düşülen sehiv/hata notuyla bir başka satır yapılarak yeniden doğru bir şekilde yazılmıştır.¹²⁷ Sarraflardan alınan paralar nerelere harcandığı belirtilirken “*Sarı Çukacının karındaşı nam zimmîden alınan*” veya “*Kaplanoglu kuyumcunun hesabıdır*” gibi başlıklar açılmıştır.¹²⁸

Başlangıçta farklı harcama kalemlerinin bir arada deftere geçirildiği anlaşılmaktadır. Bu da oldukça fazla hesabın bulunduğu dikkate alındığında aynı hesaba ek bir kayıt düşülmek istendiğinde bunun büyük bir zorluğa sebep olduğu dikkate alınarak, aynı harcama birimlerinin veya benzer esnaf gruplarından yapılan alışverişlerin aynı defterlere nakledildiği görülmektedir. Yani istatistiksel bir bölümlmeye gidilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere bir defter içerisinde kronolojik bir sıralamanın olmayışı da bundan kaynaklanıyor olsa gerektir. Bu sebeple Beyhan Sultan, defterlerin teker teker tutulmasını istemesi üzerinde defterlerin ayrıştırılması yoluna gidilmiştir. Böylece bazı defterler iptal edilmiştir. Nitekim, Beyhan Sultan'ın Terzi Arslan'a yaptırdığı elbiseler hakkında (TS.MA. d. 856) nolu defterdeki işlemler bir başka deftere nakledildiğinden bu iptal/geçersiz kabul edilmiştir.¹²⁹ Beyhan Sultan esnaftan yapılan veresiyeler sonucu

¹²⁷ Terzi, *age*, 3-4.

¹²⁸ BOA, TSMA. d. 868, vr. 6a-6b.

¹²⁹ BOA, TSMA. d. 856, vr. 1a. (Bu mecmuada olan esameler cümlesi başka mecmuaya nakl ve kayd olunub işbu mecmu'a ibtâl olmuştur fi Gurre-i 1211 (Temmuz 1796))

oluşan defterleri kapatmak için para vermek suretiyle musarrıf Ahmet Nazif'i görevlendirmiştir.¹³⁰

865 nolu defter birçok farklı kalemde yapılan harcamaları ihtiva etmektedir. Bunlara örnek vermek gerekirse, 15 Temmuz 1807 (9 Ca 1122) tarihinde Beyhan Sultan'ın İstanbul'da bir geziye çıktığı kaydedilmiştir.¹³¹ Sonradan sarraflara ödenmek üzere borç alınmıştır.¹³² Bostan ve meyveler için ödeme yapılmaktadır.¹³³

Çalışmamızın konusunu teşkil eden bir diğer defter ise 868 noludur, ciltlidir ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndedir (TS.MA.d.). Defterin yazım şekli rikadır. 10 varaktır. Sayfa numaraları sonradan verilmiştir. Vr. 1a, 2a, 3a-4a, 5a-5b, 10a boş, vr. 8b-9a sahifeleri ise defterde mevcut değildir. Harcama tarihleri 1202-1205/1787-1791 aralığındadır. Bu defterde de kronolojik bir sıra yoktur. Dolayısıyla sonradan farklı tarihlerdeki hesaplar bu defterde temize çekilmiştir.

Bu defter daha çok Beyhan Sultan'ın Kürkcü Vasil¹³⁴ ve Nikola¹³⁵ ile sarraflar Düzoğlu¹³⁶ ve Kaplanoğlu¹³⁷, Suzinç¹³⁸ ile yaptığı alış-veriş kayıtlarını ihtiva etmektedir. Osmanlı Devleti'nde padişahın, saray kadınlarının ve devlet görevlilerinin malî işlerini yürüten, gerekli durumlarda bunların nakit ihtiyaçlarını karşılayan veya bunların paralarını faizle çalıştıran sarraflar vardı.¹³⁹ Borçların taksitler hâlinde ödendiği görülmektedir. Özellikle sarraflardan yüklü miktarlarda borç para alınmaktadır. Bunun karşılığında Beyhan Sultan tarafından kendi adına mühürlü senetler verilmektedir.¹⁴⁰

¹³⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 40a.

¹³¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 7b.

¹³² BOA, TSMA. d. 865, vr. 10a, 33a.

¹³³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 7b.

¹³⁴ BOA, TSMA. d. 868, vr. 1b.

¹³⁵ BOA, TSMA. d. 868, vr. 2b.

¹³⁶ BOA, TSMA. d. 868, vr. 4b.

¹³⁷ BOA, TSMA. d. 868, vr. 6a.

¹³⁸ BOA, TSMA. d. 868, vr. 6b.

¹³⁹ Halil Köse, 140 Numaralı Darphane Defterine Göre (H. 1251-1260/M. 1836-1845) Osmanlı Devleti'nde Sarraflar, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2010, 12.

¹⁴⁰ BOA, TS.MA.e. 172.3-4.

Alınan bu borçlar Beyhan Sultan'ın gelir kaynaklarından temin edilen paralarla ödenmiştir.

İşte Beyhan Sultan adına harcama yapan, esnafa borç ödeyen sarraflar daha sonra harcama tutarlarını Beyhan Sultan'dan almıştır. Nitekim ismi belirtilmeyen bir sarraf, Sultan'a ait gelirlerden 60.000 kuruşu esnafa ödeme yaptıktan sonra elinde kalan 1.848 kuruşu nakden Beyhan Sultan'a geri ödemiştir.¹⁴¹ Bu paranın 50.000 kuruşu on bin fındık altındır. Her bir fındık altın 5 kuruştan hesap edilmiştir. 10.000 kuruş ise Sultan'ın Şehirköyü mukataa gelirlerinden gelmiştir.¹⁴² Aynı şekilde Tokat voyvodası Silahşör Ali Ağa, Beyhan Sultan'ın uhdesinde bulunan meblağdan 1.400 kuruşu Stefan'a teslim etmiştir.¹⁴³

Hanedan mensubu saray kadınlarının hizmetlerinde birçok saray görevlisi istihdam edilmekteydi. Bunların işlerinde en üst düzey görevli kethüdaydı. Beyhan Sultan'ın da kethüdası vardı. Bu defterlerde ise musarrıf yani masraf memuru Seyyid Ahmet Nazif'tir. O, baltacıların ve sarrafların ödemelerini takip etmekteydi. Harcama kalemlerinin tümünü deftere kayıt düştükten sonra mühürlemekte; Beyhan Sultan adına çarşıya çıkmaktaydı. Masraf defterlerini Beyhan Sultan'a kethüdası takdim etmekteydi.¹⁴⁴

Beyhan Sultan esnaftan borç para almaktadır. Nitekim alışveriş yapılan Kuyumcu Kaplanoğlu'ndan malzemeden başka 5.000 kuruş tahvil senedi ile borç alınmıştır. Bir sene içerisinde bu borcun geri ödendiği görülmektedir.¹⁴⁵

Yapılan ödemelerin bir kısmına tarih düşürülürken diğer bir kısmı boş bırakılmıştır.¹⁴⁶ Bazen borcu tamamen kapatılan hesapların üzerine “*teslim ve tekmil olundu*” denilmiştir. Nitekim Yağlıkçı Hacı İsmail'den 750 kuruşluk bir yağ alınmış ve

¹⁴¹ BOA, TSMA. d. 868, vr.11a.

¹⁴² BOA, TSMA. d. 868, vr. 10b.

¹⁴³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 31a.

¹⁴⁴ BOA, TSMA, 257/61-68.

¹⁴⁵ BOA, TSMA. d. 868, vr. 6a.

¹⁴⁶ BOA, TSMA. d. 868, vr. 7a.

hesabı kapatılmıştır.¹⁴⁷ Aynı şekilde Yorgancıya olan borcun tamamı ödenince üstü çizilmiştir.¹⁴⁸

Beyhan Sultan başkalarına ait vakıflara yardım etmiştir. Nitekim Hacı Osman Ağa vakfına 5.435 kuruş verilmiştir. Bunun için Beyhan Sultan'ın kendi hattıyla bir vakfiye zeyli kaleme aldığından bahsedilmektedir.¹⁴⁹

Tamirat ve bina işleri götürü usulüyle verilmiştir. Sözelimi sahilhanenin tamiri bu şekilde Agop Kalfa'ya yüklenmiştir. Agop Kalfa'ya olan borcu Sarraf Kirkor tahvil senediyle ödemiştir.¹⁵⁰ İşlerin başlangıcında malzemenin alımı için peşin para verilmiş; iş tamamlanınca da kalanı ödenmiştir. Bu cümleden, pullu bir puşide ve makrama için işçilere işin başlangıcında 300 kuruş, daha sonra da 983 kuruş ödenmek suretiyle hesap kapatılmıştır.¹⁵¹

Masraf defterlerinde zaman zaman hesap hataları da yapılmış; ardından fark edilerek düzeltilmiştir. Bu anlamda 310 kuruş yanlışlıkla Beyhan Sultan'ın hesabına kaydedilmiş, doğrusu anlaşılnca hesaptan düşülmüştür.¹⁵² Buna karşın bazı hesap hatalarında bir düzeltme yapılmamıştır. Örneğin, dört top çitari her biri otuz beşer kuruştan 140 kuruş yapması gerekirken 120 kuruş yazılmıştır.¹⁵³

Hesaplamalarda sayfanın yetersizliği durumunda “nakl-i yekûn” denilerek karşı sayfaya geçilmiştir.¹⁵⁴ Masraf defterlerinde temel para birimi olarak kuruş ve para kullanılmaktadır. 40 para bir kuruşa tekabül etmektedir. Ancak bazen farklı hesaplamalarla da karşılaşılmaktadır.¹⁵⁵ Bu cümleden 300 dirhem tarçın tohumu hesaplanırken 75 para bir kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu bir hesaplama hatası mıdır

¹⁴⁷ BOA, TSMA. d. 868, vr. 7a.

¹⁴⁸ BOA, TSMA. d. 868, vr.7a.

¹⁴⁹ BOA, TSMA. d. 868, vr.7b-8a.

¹⁵⁰ BOA, TSMA. d. 868, vr.7b-8a.

¹⁵¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 39a.

¹⁵² BOA, TSMA. d. 868, vr. 7b-8a.

¹⁵³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 3b.

¹⁵⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 285a-b.

¹⁵⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr. 40b.

yoksa bilinçli bir tercih midir bilemiyoruz.¹⁵⁶ Bu para birimlerinin dışında bir yerde fındık altın geçmektedir. Bir fındık altın ise beş kuruşa karşılık gelmektedir.¹⁵⁷

2.3. Beyhan Sultan’a Yapılan Tahsisat

Hanım Sultanların “has” veya “paşmaklık” adı verilen gelir kaynakları vardı. Bunların bir kısmına herhangi bir mukataanın gelirinden maaş verilir; bir kısmına mukataa gelirleri iltizam veya malikâne suretiyle tahsis edilirdi. Malikâne hayat boyu verilirdi. Bunun dışında hazineden nakdî maaşın tayin edildiği de olurdu. 18. yüzyılda “paşmaklık” tabirine son verilip yerine “has” ibaresi kullanılmıştır.¹⁵⁸

Sultanlar veya şehzadeler evlenmeden önce sarayda anneleri, anneleri ölmüşse anneliğiyle beraber yaşarlardı. Evlendirilen ve saraydan çıkanlara belli tahsisatlar yapılırdı; yani masrafları artardı. Evlenip ayrıldıktan sonra tahsisat onların konumlarına göre değişirdi. Maliye hazinesinden bu yapılırken ayrıca iç hazineden (hazine-i hassa) de bir harçlıkları olmaktadır. Damatlara ise akrabalık bağı (sıhriyet) gereği maaş tayin edilirdi.¹⁵⁹

Sultanlar hayatta oldukları müddetçe bahsedilen gelirlerden istifade ederlerdi. Bu gelirlerin kaynağı olan topraklar mirî arazi ve köylerdi. Örneğin, Kanuni’nin eşi Hürrem Sultan’ın yıllık tayinatı 7 yük 20 bin akçe (6 bin kuruş) iken III. Murad’ın validesi Nurbanu Sultan’ın 10 yük 80 bin akçe (1.500 kuruş) idi.¹⁶⁰ Öte yandan yaşadığı devirde büyük bir güce sahip kadınlardan biri olan Kösem Sultan’a yıllık 20 milyon akçe (166.666 kuruş) tahsis edilmişti.¹⁶¹

Sultan IV. Mehmet devrinde (1648-1687) validesi Turhan Sultan yüz yirmi yük akçe (100 bin kuruş), kızı Fatıma Sultan yirmi yük beş bin akçe (1.708 kuruş), kardeşi

¹⁵⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 27b.

¹⁵⁷ BOA, TSMA. d. 868, vr. 10b.

¹⁵⁸ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyan Fî Kavanîn-i Al-i Osman*, Sevim İlgürel (hızl.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, 103; Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 150-151; Mehmet İpşirli, “Paşmaklık”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul 2007, 34/ 186-187.

¹⁵⁹ Akyıldız, *age*, 18.

¹⁶⁰ Halil İnalcık, "Harem Bir Fuhuş Yuvası Değil, Bir Okuldu", *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, M. Çağatay Uluçay (ed.), İstanbul: Ufuk Kitapları, 2001, 11.

¹⁶¹ İpşirli, “Paşmaklık”, 34/186-187.

Beyhan Sultan ise on beş yük altmış bin akçe (39 bin kuruş) has gelirlerine sahipti.¹⁶² Beyhan Sultan'ın beş yıllık gelirleri hesaplandığında¹⁶³ ise yıllık ortalama 450-500 bin kuruş arası bir gelire sahip olduğu görülmektedir. Yüz yıl öncesiyle bir karşılaştırma yapıldığı zaman paranın değer kaybının ne düzeyde olduğunu bu hesaplar göstermektedir.

Bütün bu veriler Beyhan Sultan'a büyük bir tahsisat yapıldığını göstermektedir. Vefatında muhallefatinin bir kısmı 10.189.000 kuruş bedelle satılmıştır.¹⁶⁴ Bir kısmı da iç hazineye aktarılmıştır.¹⁶⁵ Yukarıda bahsedildiği üzere dönemsel olarak hanım sultanların yıllık gelirlerinde gözlenebilir bir artış söz konusudur. Bu durum paranın değer kaybıyla da ilgilidir. Zira 1690 yılında bir kuruşun içerisinde 26 gram gümüş varken 1808'de bu değer 12,8 grama düşmüştür.¹⁶⁶ Dolayısıyla yüz yıl içerisinde para neredeyse yarı yarıya değer kaybetmiştir.

19. yüzyıl ikinci yarısından itibaren saray kadınlarına aylıkları nakdî olarak verilmeye başlanmıştır. Bir önceki dönemlerde olduğu gibi yine belli yerlerin yıllık gelirleri tahsis edilir ve buralardan maaşlarını alırlardı. Sözgelimi 1850'de Bezmialem Valide Sultan'ın maaşı aylık 450.000 kuruştur. Sultan Abdülmecid döneminde kız kardeşi Adile Sultan'ın maaşı da 200.000 kuruş idi.¹⁶⁷ Ayrıca bu dönemde saray kadınlarının müsrifçe hareket etmeye başladıklarını maaş meblağları da göstermektedir. Bu sebeple Hazine-i Hassa'da büyük bir açık ortaya çıkmış, bunun kapatılması için Maliye Hazinesin (dış hazine)den takviye yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁶⁸

Bu bağlamda Ahmet Cevdet Paşa, saray kadınlarının Sultan II. Mahmut devrine kadar saraydan pek dışarı çıkmadıklarını belirtmektedir. Bu tarihten itibaren kendilerine ferace yaptırılmıştı. Dışarıya, gezintiye çıkan kadınlar bazı hadiselerle de karışmışlardır. Sultan Abdülmecid ikballerinden Serfiraz Hanım tahsisatından başka yıllık 125 bin kese

¹⁶² Hezarfen Hüseyin Efendi, *age*, 103.

¹⁶³ BOA, TSMA, 176/4-18.

¹⁶⁴ BOA, TSMA. d. 2290, 29 Ra 1240 (21 Kasım 1824)

¹⁶⁵ BOA, TSMA, 135/237, 29 Z 1240 (14 Ağustos 1825)

¹⁶⁶ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, 4. Basım, Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, 178.

¹⁶⁷ Saadet Maydaer, "Osmanlı Toplumunda Vakıf Kuran Kadınlar ve Mal Varlıklarının Kaynakları", *Vakıf Kuran Kadınlar*, Fehmeddin Başar (hzl.), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2019, 152.

¹⁶⁸ Akyıldız, *age*, 4-5.

(625 bin lira) dışarıdan borç almıştı. Sultan II. Mahmut döneminde sarayın aylık harcaması bin keseyi aşmamışken (5 bin lira), Sultan Abdülmecid devrinde 20 bin keseyi (100 bin lira) aşmıştı.¹⁶⁹

Hanım Sultanların vefatı durumunda maaşları başka hanım sultanlara tahsis edilir veya satışa çıkarılırdı. Sultanların varisleri olmadığı durumlarda mirasları hükümdarlara kalırdı. Örneğin, 1188/1774'te I. Abdülhamit'in kardeşi Zeynep Sultan vefat ettiğinde geriye oldukça büyük bir miras bırakmış, varisi olmadığından bunlar I. Abdülhamit'e intikal etmiştir.¹⁷⁰

Osmanlı hanedanı mutlak güç sahibiydi. Bunun en önemli yansımalarından birisi padişahın devlet topraklarının tümünü kendi mülkiyeti olarak görmesi ve onları bağışlayabilme yetkisidir.¹⁷¹ Bu çerçevede aşağıda belirtildiği üzere büyük bir kısmını Beyhan Sultan'a amcası I. Abdülhamit ile kardeşi III. Selim tahsis etmiştir.¹⁷²

Beyhan Sultan'ın Gurre-i Zilkade 1217 (1803)-Selh-i Zilkade 1218 (1811) tarihleri aralığını kapsayan muhasebe bilançosuna göre şu yerlerin mukataa gelirleri Beyhan Sultan'a tahsis edilmiştir. Mora'dan Kartine, Kalamata, Androsa ve Arkadya'nın mukataa gelirleri ve Seferihisar, Cisir-i Ergene, Amasya, Tokat, Şehirköyü, Mihaliç, Güğercinlik kazasına bağlı köyler mukataa gelirleri. Bunlardan başka İstanbul ve Tevabi-i Emtia ve Duhan Gümrükleri, Enfiye Mukataası ile Kahve Rüsumundan ve Edirne Gümrüğünden sağlanan gelirlerin bir kısmı Beyhan Sultan'a tahsis edilmiştir.¹⁷³

Bunlardan Cisir-i Ergene'de bulunan iki çiftliğin geliri vakıflaştırılmıştır. Dolayısıyla burası mütevellî eliyle yönetilmektedir.¹⁷⁴ Mukataa gelirleri bazen peşin bazen dört taksit halinde ilgili görevliden teslim alınmıştır.¹⁷⁵ Beyhan Sultan'ın Gurre-i Zilkade 1217 (1803)-Selh-i Zilkade 1218 (1811) tarihleri aralığında on üç aylık geliri

¹⁶⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir (13-20)*, Cavid Baysun (yay.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1960, s. 3-4, 8.

¹⁷⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 151.

¹⁷¹ Pierce, *age*, 24.

¹⁷² Uluçay, *Padişahın Kadınları*, 103.

¹⁷³ BOA, TSMA, 176/4.

¹⁷⁴ BOA, TSMA, 316/390-391.

¹⁷⁵ BOA, TSMA, 176/19.

720.560 kuruş iken, gideri 610.624 kuruştur.¹⁷⁶ Bununla birlikte Padişah tarafından bayramda vs. önemli zaman dilimlerinde yapılan ihsanlar da kız ve hanım sultanların gelirlerinin önemli bir kısmını teşkil etmekteydi.¹⁷⁷

Beyhan Sultan'ın 1803-1810 (1217-1225) yılları arası gelir-gider bilançolarına bakıldığında gelirlerin giderlerden fazla olduğu görülmektedir.¹⁷⁸ 1808-1809 (1223) yılı mutfak harcamaları incelendiğinde en fazla harcamanın Ramazan ayı içerisinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Mutfak masrafları yıllık giderlerin %13'ünü teşkil etmektedir.¹⁷⁹

2.4. Beyhan Sultan'ın Saray ve Köşkleri

Sultan III. Ahmet'ten sonra tahta çıkan padişahlar döneminde mimaride Osmanlı klasik usulünün gerilediği Avrupaî sanat üslubunun geliştiği görülmektedir. Padişah III. Selim döneminde ise mimaride ciddi manada bir hareketlilik görülmeye başlanmıştır. Boğaz içinde sahil saraylar ve köşkler yapılmaya başlanmış veya var olanlar bu doğrultuda yenilenmiştir.¹⁸⁰ İşte bu anlayışın bir yansıması olarak Beyhan Sultan'ın da birçok saray ve köşkü inşa veya tamir ettirdiği anlaşılmaktadır.

2.4.1. Çiftesaraylar

Beyhan Sultan'ın ilk sarayı evlendikten sonra yerleşmiş olduğu çiftesaraylardır. Burası Emlâk-ı Hümayuna¹⁸¹ ait olup hediye olarak amcası tarafından kendisine tahsis edilmiştir ki bunun diğer adı Cağalzade Sarayıdır.¹⁸²

¹⁷⁶ BOA, TSMA, 176/4.

¹⁷⁷ BOA, TSMA, 177/292-293.

¹⁷⁸ BOA, TSMA, 176/4-18.

¹⁷⁹ BOA, TSMA, 176/16-18.

¹⁸⁰ Akın Ülgen, "Osmanlı Saray, Kasır ve Köşkleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Güler Eren (ed.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, 10/411.

¹⁸¹ Emlâk-i Hümayun padişah ve saltanatın mallarıdır. Tanzimatla birlikte bu kurum Maliye hazinesine geçmiştir. II. Abdülhamid Emlak-i Hümayun'u tekrar Hazine-i Hassa'ya bağlamıştır. Padişah adına mal alımının bu senelerde arttığı görülmektedir. Arzu Tozduman Terzi, "Hazine-i Hassa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Yayınevi, 1998, 17/137.

¹⁸² BOA, EV.BRT. 34.4, 22 M 1254 (17 Nisan 1738)

2.4.2. Çırağan Sarayı

Beyhan Sultan'a padişah III. Selim tarafından temlik edilen bir başka saray ise Çırağan Sarayıdır ki o zamanki adıyla Çırağan Yalısı'dır. Saray Beşiktaş ile Ortaköy arasındadır. İlk olarak bu bölgede Melek Ahmet Ahmet Paşa'nın (v. 1662) bir yalısı bulunmaktaydı. 18. yüzyıl başlarında Damat İbrahim Paşa'ya (v. 1730) verilen saray yeniden düzenlendi. Bu sahil sarayda padişahın da katıldığı çerağan şenlikleri yapılması hasebiyle adı "Çerağan sahilhanesi" oldu. Montague'ye göre burada 800 oda vardı.¹⁸³

Padişah III. Selim döneminde buradaki ilk yenileme çalışmalarına 1791 (1206) yılında başlanmış, 1795'te (1210) tamamlanmıştır. İnşaatın mimarı Yorgi Kalfa'dır.¹⁸⁴ 19 Kasım 1823 (15 Ra 1239) tarihli bir belgeye göre bu saray, Beyhan Sultan için yeniden inşa edilmiştir.¹⁸⁵ Öte yandan II. Mahmut bu sarayı yıktırması; yerine görkemli bir saray yaptırmıştır.¹⁸⁶

2.4.3. Akıntıburnu Sahilsarayı

Sahilsaraylar Osmanlı döneminde daha çok sahillerde kıyıya paralel birimler halinde sıralanmaktaydı. Bunların yapılma amacı daha çok vakit geçirmek ve dinlenmek amaçlıdır. Haremlik, selamlık bölümü birçoğunda yanyana getirilmiştir.¹⁸⁷

İşte, Beyhan Sultan'ın en görkemli sarayı Arnavutköy Akıntı Burnu'nda bulunan sahil sarayıdır. 1800 yılında yapımına başlanan sarayın mimarı Mustafa ile şehremini Hayrullah Ağalardır. İki kat inşa edilmiştir; görkemli bir cephesi vardır.¹⁸⁸ Bu sahil sarayı; güzel bir bahçe, çağlayan, selsebil havuzlarla çevrilmiştir. Köşkün içi mermerlerle donatılmıştır.¹⁸⁹ Beyhan Sultan'ın vefatından sonra burası başka hanım sultanlara tahsis

¹⁸³ Umut Akyüz, Beylerbeyi Sarayı 19. Yüzyıl Osmanlı Sarayları İçindeki Yeri ve Değerlendirilmesi, *Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007, 51; Freely, *agt*, 212.

¹⁸⁴ Uluçay, *Padişahların Kadınları*, 103.

¹⁸⁵ BOA, TSMA, 316/462-466.

¹⁸⁶ Necla Arslan Sevin, "18 ve 19. yy Sahil Sarayları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, 10/431-432.

¹⁸⁷ Akyüz, *agt*, 11.

¹⁸⁸ Akyüz, *agt*, 29. Nitekim 23 R 1216 (2 Eylül 1801) tarihinde bu sarayın yapımında kullanılacak taşların kırılması için Cebahane-i Amire'den siyah barut verilmiştir. BOA, C.SM. 25.1262; 39.1987.

¹⁸⁹ Uluçay, *Padişahların Kadınları*, 104.

edilmiştir. Nitekim Sultan II. Mahmut'un kızı Mihrimah Sultan için yenilenmiştir. Sait Paşa'yla evliliğinden dolayı bir dönem "Said Paşa Yalısı" olarak biline gelmiştir. Daha sonra yıktırılmış bugünkü Çiftesaraylar yapılmıştır. Günümüzde yerinde Boğaziçi Lisesi bulunmaktadır.¹⁹⁰

2.4.4. Eyüp Sahilsarayı

Beyhan Sultan'ın bir diğer sahilsarayı Mihrişah Valide Sultan İmareti'ne bitişik bir konumda bulunan Eyüp'teki sahilsarayıdır. Bu da Sultan III. Selim döneminde Mimar Todori¹⁹¹ tarafından 1800 yılında yaptırılmıştır. Yalıya ulaşım için kayık kullanılmaktadır.¹⁹² Kütlelerinin öne çıkan bölümlerinin altında kemerli revaklar yapılmıştır. Bu sarayın bir diğer önemli özelliği ise balıkthane kasırlarının olmasıdır.¹⁹³ Bahçesi inci çiçekleriyle donatılmıştır.¹⁹⁴ Ağalar dairesi bulunmaktadır.¹⁹⁵ Masraf defterlerinde daha çok buradaki yalının tamiratıyla ilgili bilgiler yer almaktadır.

İncelemiş olduğumuz defterlere göre yalıdaki ilk tamirat 1807'de (1222) selamlık bölümünde yapılmıştır.¹⁹⁶ Yalı'daki mavi oda 1808 (1223) tarihinde 5583 kuruş bedelle yenilenmiştir. Bu sırada götürü usulüyle oldukça fazla meslek grubunun istihdam edildiği görülmektedir.¹⁹⁷

Beyhan Sultan'ın sahilsarayı Karabet Kalfa tarafından 1808/(1223)'de 380 kuruş harcanarak tamir ettirilmiştir. İşçilerin yevmiyeleri ve diğer masraflar aşağıda gösterilmiştir:¹⁹⁸ Tamirde çalışan işçilerin yevmiyeleri şu şekildedir:

¹⁹⁰ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Arnavutköy Sahilsarayı", *Tarihten Sahifeler*, Akşam, 30/10/1948.

¹⁹¹ Fahri Mutlu, XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Bahçelerinde Batılılaşma'nın Tasarıma Etkilerinin Peyzaj Tasarım İlkeleri Açısından İrdelenmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, 2006, 33.

¹⁹² BOA, TSMA. d. 865, vr. 41a.

¹⁹³ Akyüz, *agt*, 30.

¹⁹⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 32a

¹⁹⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr. 5a.

¹⁹⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 285a

¹⁹⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 285a.

¹⁹⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 22a.

Tablo 1: Sahilsaray'ın Tamiratında Çalışan İşçiler ve Yevmiyeleri

Meslek	Yevmiye (Kuruş)
Neccâr	34 Kuruş 10 Para
Sıvacı	12
Doğramacı	12
Lağımçı	4
Rencber	12
Camcı	14
Nakkaş	14

Masraflar**Tablo 2: Sahilsaray'ın Tamirâtı için Alınan Malzemeler ve Fiyatları**

Malzeme	Fiyatı
Kereste	12,5
Mismar	14,5
Camlara ve Kafeslere Kaytan	20
Cam	78
Basmak İçin Taş	70
Çilingir ve Kapı Aletleri	19
Taş Hamallığı	80
Müteferrika ¹⁹⁹	8,5

¹⁹⁹ Muhtelif yerlere sarf edilen paradır.

Bunlardan başka aynı yıl içerisinde fiskiye, su yolları ve havuz²⁰⁰ tamir edilmiş bahçeye şimşir ağacı dikilmiştir.²⁰¹

Yalının hamamı kargir bir yapıdır. Mevcut defterlerden yapıda birden fazla hamam olduğu anlaşılmaktadır. 1810 /1225 yılındaki tamirinde çarşı tuğlası veya micref beylik tuğlası, kereste, kireç, yağlı kireç, mermer kireç, alçı, taş, kereste, Horasan harcının iki türlü hem bayağı hem yağlı (3.375 kg) olanı kullanılmıştır. Yapıda 30 adet tepe camı vardır. Bezir yağı, keten ve pamuk (28 kg) kullanımından başka su yollarına kurşun boru (13 adet) döşenmiştir. Tamirat bedeli toplamda 769 kuruştur.²⁰²

1810 (1225) yılı içerisinde Eyüp'teki yalıda Petri Kalfa tarafından yeni bir oda yapılmış, divanhane de yenilenmiştir. Çamaşırhane ve odanın çatısı kurşunla kapatılmıştır. Kalfa odası yenilenmiş, ahır yapılmıştır.²⁰³ Yine bu tarihte hamamda tamiratın yapıldığı; paşa dairesinin de elden geçirildiği görülmektedir.²⁰⁴

Bunlardan başka Beyhan Sultan'ın bazı köşkleri kullandığı görülmektedir. Bağ Köşkü bunlardan biridir. 1809 (1224)'te tabana sergiler yayılırken²⁰⁵, Eyüp'teki yalıdan buraya eşya nakli de yapılmıştır. 1810 (1225) tarihinde tulumbası ve kiremitleri yenilenmiştir.²⁰⁶ Belgrad köyünden bu köşk için nilüfer çiçeği getirilmiştir.²⁰⁷

Beyhan Sultan'ın kullandığı bir başka köşk ise İskele Köşkü'dür. Buraya 1810'da (1225) tahta kaplama yaptırılmıştır.²⁰⁸ Bu köşkün çayırında Kafesli Kapı denilen yere yeni bir doğrama kapı getirilmiş ve buna kilit takılmıştır. Ayrıca köşkte hazine odası için bir kısım masraf yapılmıştır.²⁰⁹

²⁰⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 22b.

²⁰¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 23b.

²⁰² BOA, TSMA. d. 865, vr. 31b.

²⁰³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 35b.

²⁰⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 39b, 41a.

²⁰⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr. 28a.

²⁰⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 37a.

²⁰⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 37a.

²⁰⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b.

²⁰⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEYHAN SULTAN'IN SARAY HAYATI VE GÜNDELİK YAŞAMI

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde padişahlar Anadolu'daki diğer beyliklerin beylerinin kızlarıyla, saray dışından devlet adamları veya halk nezdinde itibar sahibi kişilerin kızlarıyla evlenmekteydiler. İstanbul fethinden evvel devlet adamları ve onların eşlerinin halkla daha çok iç içe oldukları söylenebilir. Buna karşın İstanbul'un fethinden itibaren saray kadınları halkla daha az karşılaşmışlardır. 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başlarında Avrupa'da yaşanan değişimlerin de etkisiyle saray kadınları merkez saraydan dışarıya çıkarak kendi saraylarında yaşamaya başlamışlardır. Böylece halkla biraz yakınlaştıklarından söz edilebilir. Bu anlamda sarayların sayısı da artmıştı. Her devlet adamının bir yazlık bir de kışlık sarayından bahsedilir olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin dış politikada yaşamış olduğu siyasi çöküntülerin sebebiyle belki de saray erkânı kendi zihin dünyalarını dağıtabilmenin veya kendilerini avutabilmenin yolunu bu saraylarda bulmuşlardı. Öte yandan yıllarca saray entrikalarının çok kere vuku bulduğu haremde saray kadınları da bıkmıştı. Bu durum sürekli yaşanan bir kaygıya da zemin hazırlamıştı. Bu açıdan dış saraylar onların kendilerini daha özgür hissetmelerini sağlamış; bunun yanı sıra güvenlikleri anlamında daha farklı hareket kabiliyetine erişmişlerdi. Bahsi geçen bu değişim arzusu sarayların mimari bir değişime yol açması yanında, içsel kurallarında da bazı dönüşümlere yol açmıştır. Aşağıda başlangıcından itibaren Beyhan Sultan'a kadar Osmanlı kadınlarının yaşadıkları saraylara ardından da Beyhan Sultan'ın masraf defterine göre onun sarayındaki hizmetçilere, onun giyim kuşamına ve saraylarında kullandığı eşyalara, bunların fiyatlarına temas edilecektir.

3.1. Osmanlı Hanedan Sarayları (XIV. Yüzyıl Başlarından-XIX. Yüzyıl Ortalarına)

Osmanlı Devleti'nin ilk devlet merkezi İznik ve Bursa idi. Buralarda Osmanlı hükümdarlarının birer saraylarının bulunması tabiidir. Orhan Gaziyle birlikte devletin başkenti olan Bursa'da devrine göre iyi bir sarayın olduğu bilinmektedir. Evliya Çelebi Bursa kalesi içerisinde Osmanlı padişahlarının sarayı olduğunu dair bilinmektedir. Buna "Bey Sarayı" denilmektedir. 1830'larda Fransız mimar Texier'in çizimine göre yapı bir ana bina ile bahçelerle çevrili köşklerden oluşmaktaydı. Sultan II. Mehmet devrine kadar

kullanılmıştı. Ancak bu tarihten sonra buralarda ikamet edilmeyip bahçelerine bakmak üzere bostancılar görevlendirilmişti.²¹⁰

Edirne'nin fethinden sonra Bursa'daki saray taşınmamıştı. Rivayetlere göre Edirne'deki Eski Saray'a 1365 tarihinde başlanmış, 1417 yılında da son şekli verilmişti. Osmanlı padişahları bazen Edirne Sarayı'nda oturmuş, ancak Bursa'yı terk etmemişlerdi. Edirne, II. Murat zamanında tam anlamıyla başkent olmuştur. II. Mehmet Tunca nehri kenarında babasının yaptırdığı köşkün yerinde yeni bir saray yaptırmıştır (Yeni Saray). Bu saray yüz civarında binadan oluşmaktaydı. Fatih İstanbul'un fethinden sonra burada epey bir müddet daha oturmuştur. Bu saray 1457 yangınından sonra yeniden yapılmıştır. Fatih'ten itibaren padişahlar zaman zaman bu sarayı kullanmışlardır. Uzun süren Avusturya savaşlarında II. Süleyman ile II. Ahmet padişahlık sürelerinin büyük bir kısmını burada geçirmişlerdir.²¹¹

Fatih, Beyazıt'ta rivayetlere göre eski bir manastırın kalıntıları üzerinde bir saray yaptırdı (Eski Saray) (1453). Bu yapı hakkında en ayrıntılı bilgiyi 17. Yüzyıl kaynaklarından Evliya Çelebi verir. Buna göre sarayın etrafı surlarla çevrilidir. Dört tarafı umumi yollara açılır ve üç kapılıdır. İki sene sonra padişahın burada oturması uygun görülmeyle, Sarayburnu'nda Yeni Saray'ın (Topkapı) inşasına başlanmıştır. Bu sarayın inşaatı on üç senede tamamlandı. Yeni Saray'ın yapımında Edirne Sarayı model alındı. Eski Saray padişah ailesinden olanların oturdukları bir yapı idi. Kanuni eşi Hürrem'i buradan Topkapı Sarayı'na taşıdı ve burada kendisine bir daire tahsis etti. Bu tarihten itibaren ölen veya tahttan indirilen padişahların aile efradı Eski Saray'a gönderilmeye başlandı. Yeni Saray'a da yeni padişahın haremi taşındı.²¹²

Yeni Saray 375 yıl resmi saray olarak kullanılmıştır. Buranın Bizans'tan kalma kapısının önüne toplar yerleştirilmişti. Günümüzde mevcut olmayan "Topkapı" adı

²¹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 3; Hacı Tonak, "Kayıp bir Hazine: Bursa Bey Sarayı", *Bursa'da Zaman*, Bursa: Büyükşehir Belediyesi Yayını, (2014), 10/5; Sema Gündüz Küskü, "Bursa Kale Kentindeki İlk Osmanlı Yapıları ve İmgesel Çözümleri", *Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu Armağan Kitabı*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 133-134

²¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 4-5; Mustafa Özer, "Edirne Sarayı (Saray-ı Cedid-i Âmire)'ndan Günümüze Ulaşabilen Yapılar Hakkında, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/10 Fall 2014, 812-813.

²¹² İnalçık, *Devlet-i Aliyye II*, 99; Tezcan, *age*, 144; Freely, *age*, 39-42; Banu Bilgicioğlu, "Saray-ı Atik-i Âmire", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2009, 36/123.

verilen bu yer ancak 20. yüzyılda tüm sarayın ismi hâline gelmiştir. 1854 yılında Abdülmecid Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırıp buraya taşınınca Topkapı Sarayı/Yeni Saray, mukaddes emanetlerin, iç hazinenin korunduğu bir saray haline gelmiş bir diğer ifadeyle ancak belli günlerde padişah tarafından ziyaret edilen “Eski Saray”a dönüşmüştür. Bu sarayın bir diğer adı da “kışlık saray”dır.²¹³

Beşiktaş Sarayı ise I. Ahmet ve II. Osman tarafından inşa edilmiştir. Padişahlar Boğaz gezintileri sırasında burada kalırlardı. Topkapı Sarayı'ndaki Harem-i Hümayun'un 400 odası vardı. Burası iki kısımdı. Birisi padişahların günlük işlerini yürüttüğü akağaların hizmette bulunduğu odalar, diğer kısım ise valide sultanın idaresindeki hasekiler, kadın efendiler, ikballer, şehzadeler ve cariyelerin bulundukları bölümdür.²¹⁴

Beşiktaş, Yıldız ve Beylerbeyi saraylarından başka Eyüp ve Kadıköy'de padişahların ve hanım sultanların kaldıkları baharlık saraylar vardı. “Bahariye” semt adları da buradan gelir. Bunlar günümüze kadar gelememiştir. Yazlık ve baharlık saraylar Harem dairesinin bir devamı niteliğindedir.²¹⁵

Padişah aileleri haremde yaşamaktaydılar. Bu kısımlar hadım edilmiş harem ağalarının nezareti altındaydı. Saraylardaki hanım ve kız sultanların en büyük yardımcıları cariyelerdi. Bunların 5-30 akçe arasında bir tahsisatları vardı. Harçlıklarıyla çeyiz sandıklarını düzerlerdi. Bu konuda cariyeler arasında adeta bir yarış vardı. Bunlar, 9 yıllık hizmetleri sonunda چراغ edilirdi; önemli devlet adamlarıyla evlendirilmek suretiyle saraydan çıkarılırlardı. Edilemeyenler Eski Saray'a gönderilir; burada hayatlarını tamamlarlardı.²¹⁶

Valide sultanlar, haremın yöneticisi konumundaydılar. Oğulları padişah olan kadınlar törenle Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na intikal ederlerdi. Valide sultan ve diğer saray kadınları için ayrı ayrı hesap defterleri Darüssaade Ağalarının nezaretinde tutulurdu.²¹⁷ Valide sultanların birçok cariyesi vardı. Bunlardan bir kısmı “muhibirlik” yapardı. Mesela, Turhan Sultan'ın “Meleki Kalfa” adında bir muhbiri vardı. Bunlar

²¹³ Anhegger-Eyüboğlu, *age*, 10.

²¹⁴ İncalcık, *Devlet-i Aliyye II*, s. 99-100

²¹⁵ Anhegger-Eyüboğlu, *age*, 27.

²¹⁶ Sakaoğlu, *age*, 284-285.

²¹⁷ Pierce, *age*, 176-178.

devlette var olan hadiseleri özellikle darussade ağası ve kethüdalar yardımıyla edinmekteydi. Kethüdalar valide sultan nereye giderse onun peşinden giderlerdi.²¹⁸ Valide Sultanlar mali işlerini “kira” adı verilen Yahudi kadınlar aracılığıyla görmekteydi. Bunlar haremdeki kadınların ticarî temsilcileri gibiydi.²¹⁹

Beyhan Sultan, babası III. Mustafa'nın saltanatında Topkapı Sarayı'nda dünya gelmiş; onun tahttan ayrılmasıyla annesi Adilşah Kadın'la Eski Saray'a taşınmıştı. Amcası I. Abdülhamit döneminde evlenerek Eski Saray'dan ayrılıp kendi sarayına çıkmıştır. Onun sahibi olduğu saraylara yukarıda temas edildi. Padişah olan kardeşi III. Selim annesi Mihrişah Sultan'ı da yanına alarak kardeşleri Hadice Sultan ve Beyhan Sultan'ın bahsi geçen yalılarına gitmekten hoşlanırdı.²²⁰

Hanım ve kız sultanlar çok uzun süre sarayda yaşamaları hasebiyle, kendi yaptırdıkları veya kendilerine hediye edilen saraylarda Topkapı ve Eski Saray'a benzer bir düzen kurmaları beklenen bir durumdur. Oralarda günlük hayatı bütün yönleriyle kendi saraylarına taşımaya çalışıyorlardı. Bunu da Hanedan-ı Âli Osman olmanın bir ferdi olarak gerekli görüyorlardı. Aşağıda görüleceği üzere Beyhan Sultan böyle bir saray modelleme işinde oldukça başarılı olmuştur. Eski Saray'daki bir takım görevliler Beyhan Sultan saraylarında vazife yapmaya devam etmişlerdir. Aşağıda bu görevlilerinden, Beyhan Sultan'ın giyim kuşamından ve sözü edilen saraylardaki teşrifat malzemelerinden bahsedilecektir.

3.2. Beyhan Sultan'a Bağlı Görevliler

Yeni Saray veya Eski Saray'da bulunan kız ve hanım sultanların her birerlerinin hizmetlerini görmek üzere görevliler tayin edilirdi. Bir kız veya hanım sultanın en üst düzey görevlisi kethüdası idi. Sarayda özellikle baltacı sınıfına mensup olanların saray kadınlarının hizmetinde çalıştıkları görülmektedir. Bu cümleden Beyhan Sultan'ın emrinde masraf defterlerinde birçok görevlinin kaydına rastlanmaktadır. Bunlara zaman

²¹⁸ Şenocak, *age*, 48-49.

²¹⁹ Nitekim bunlar arasında en çok bilineni bu konumu hasebiyle büyük bir servete erişen Safiye Sultan'ın kira'sı (Kira Kadın) Esparanzo Malchi'dir. Bu kadın bahsi geçen servete aldığı rüşvetler sayesinde erişmişti. Ancak feci bir akıbetle karşı karşıya kalmıştı. Bkz. Ricaut, *age*, 17-18; Ali Akyıldız, “Safiye Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayını, 2008, 35/473; Freely, *age*, 120.

²²⁰ Sakaoğlu, *age*, 296.

zaman yaptıkları işler mukabilinde ücret ödenmiştir. Ayrıca Beyhan Sultan'ın bu memurlara bazen giysiler hediye ettiği de görülmektedir. Nitekim bunlardan biri olan Küçük Mehmet'e cübbe, entari, gömlek, çorap ve yemeni almıştır. Ayrıca istirahati için birer adet yorgan, şilte, yastık, çarşaf ve bağ alaca ihsan etmiştir.²²¹ Aynı şekilde ikinci arabacıya birer biniş, mintan ve şalvar, imam efendiye de bir biniş elbisesi hediye etmiştir.²²² Öte yandan yeni ağaya 2 entari, 1 şali cübbe, 2 çakşır, 2 gömlek, 4 uçkur, 1 şal almıştır.²²³

Beyhan Sultan adına baltacı, musarrıf, vekilharc,²²⁴ cariyeler ve sarraf²²⁵ gibi farklı zümrelere mensup şahıslar alışveriş yapmaktaydı. Masraf defterlerinden bu çeşit birçok saray görevlisi hakkında bilgi edinilebilmektedir. Hanım sultanların var olan borçları bu saray görevlileri özellikle de baltacılar tarafından ödenmekteydi.²²⁶

Masraf defterlerinde en çok baltacılar tesadüf edilmektedir. II. Murat sefere giderken özellikle dağ, tepe, orman ve sair alanların temizlenmesi, açılmasında teberdar veya baltacı denilen kişileri görevlendirmişti. İstanbul'un fethinden sonra bunların bir kısmı "zülüflü" adı verilenleri Yeni Saray'da alıkonuldu. Diğerleri ise "eski saray baltacısı" olarak Eski Saray'da istihdam edildiler. Bunların okumuş yazmış olanları daha çok Evkâf-ı Haremeyn hizmetlerinde Darüssaade Ağası'na yardımcı oldular. Diğerleri ise Eski Saray'a çıkan saray kadınlarının hizmetleri ve koruma işleri için görevlendirildiler. Harem ağalarına bağlı olarak hareket ederlerdi.²²⁷

Masraf defterlerine göre bu baltacılar, Beyhan Sultan'ın işlerini yerine getirmekteydiler. Okuma yazma biliyor olmaları masraf/hesap işlerinde görevlendirilmelerinde etkili olmuştur. Sadece Eski Saray baltacıları değil, zülüflü

²²¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 42a.

²²² BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b, 40b.

²²³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 33b.

²²⁴ Büyük dairelerde ve konaklarda masraflara bakan adamlara denir. Pakalın, *age*, 3/586.

²²⁵ BOA, TSMA. d. 176/9-13.

²²⁶ BOA, TSMA. 176/5-6.

²²⁷ Tayyazade Ata, *age*, 1/408.

baltacıların da harem-i hümayun hizmetine istihdam edildikleri görülmektedir. Nitekim bunlar Beyhan Sultan'a ait Eyüp'teki yalıda çalışmışlardır.²²⁸

Kethüdalar, padişahların emriyle sultanların emrinde çalışırlardı. Hanım sultanların bütün işleri, alış-verişleri bunların bilgisi dâhilinde yapılırdı. Sultanlar maaş tahsisatı istedikleri kişileri bu memurları aracılığıyla bildirirlerdi.²²⁹ Valide sultan kethüdaları onların yardımcıları idi. Haremde her çeşit töreni onlar düzenlemekteydi.²³⁰ Bu bağlamda Beyhan Sultan'ın gelirlerini kethüdası Azmi Efendi yönetmekteydi.²³¹ Seyyid Ahmet Nazif, Beyhan Sultan'ın mutasarrıfıydı. Yaptığı harcamaların her biri için evrak düzenlerdi. Bunları bazen Beyhan Sultan'a bazen de onun temsilcisi konumundaki kethüdaya sunardı.²³² Bu kişi muhtemelen baş hazinedara bağlı bir memurdu. Beyhan Sultan'dan veya kethüdadadan parayı alan Ahmed Nazif onun adına harcama yapar, makbuz düzenlerdi.²³³ Buna karşın mutasarrıf parayı bazen sultanın kethüdasından almaktadır.²³⁴ 865 nolu defterdeki birçok hesabın altında imzası bulunan Mutasarrıf Seyyid Ahmet Nazif 1222-1226 yılları arasında uzun süre görev yapmıştır.

Görevi, birisi adına harcama yapmak olan vekilharç Beyhan Sultan'ın Akıntıburnu'ndaki sarayın yapımı sırasında yapılan masraflar için hazineden taksitler halinde para almıştır.²³⁵

Beyhan Sultan'a bağlı olarak çalışan personel iş yapamaz duruma geldiklerinde devletin gelir kaynaklarından emeklilik maaşı bağlanmıştır. Nitekim Emine Hatun Beyhan Sultan'ın pazar işlerini yapan bir kişidir. Gözlerinden rahatsızdır; başkaca bir geçim kaynağı olmadığından İstanbul Gümrüğü Mukataası'ndan kendisine günlük yirmi

²²⁸ BOA, TSMA, 176/16-18.

²²⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 150.

²³⁰ İnalcık, *Devlet-i Aliyye II*, s. 107.

²³¹ BOA, C.SM. 148. 7406; BOA, HAT. 1357.53209.

²³² BOA, TSMA. d. 865, vr. 1b.

²³³ BOA, TSMA. 176/9-13; BOA, TSMA. d. 865, vr. 1b.

²³⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 39b.

²³⁵ BOA, TSMA, 316/462-466.

akçe tahsis istenmiştir.²³⁶ Yine bir Beyhan Sultan emektarlarından Mustafa'ya İstanbul Gümrüğü Mukataası'ndan günlük 22 akçe maaş verilmiştir.²³⁷

Cariyeler kız veya hanım sultanların birçok ihtiyacını gidermekteydi. Hanım Sultanlar, hediye olarak gelen cariyelerden başka kendileri de cariyeye satın almaktaydılar.²³⁸ Görevli cariyelerin iâşe masrafı Beyhan Sultan'ın bütçesinden karşılanmıştır. İncelenmiş olunan (865-868) masraf defterlerinde işçi cariyelerden bahsedilirken sadece Beşiktaşlı olduğu belirtilen Marya adlı bir cariyenin ismi kayda geçmiştir. Bu cariyeye pullu berber takımı yapmış; konuya ilişkin masraf cetveli düzenlenmiştir.²³⁹ Masraf defterlerinde hizmet kolları ve bunların görevlileri ile esnaflar kaydedilmiştir. Ancak bunlardan bir kısmında sadece isim verilirken diğerinde hizmet birimi belirtilmiştir. Bunlar aşağıdaki şekildedir:²⁴⁰

Tablo 3: Masraf Defterinde İsmi Geçen Devlet Görevlileri

Görevi	İsim
Kethüda-yı Beyhan Sultan	Ahmed Azmi ²⁴¹
Kethüda ²⁴²	-
Lala ²⁴³	Nezir Ağa ²⁴⁴
Başkapu Gulamı Ağa ²⁴⁵	-

²³⁶ BOA, AE.SSLM.III. 56.3338, 1 Ra 1211 (4 Eylül 1796) tarihli belge.

²³⁷ BOA, AE.SMHD.II. 64.4517, 29 S 1228 (3 Mart 1813) tarihli belge.

²³⁸ Beyhan Sultan farklı bedellerle 3300-4000 kuruş aralığında altı cariyeye satın almıştır. BOA, TSMA 176/9-13.

²³⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 293a.

²⁴⁰ İş kolları sayılırken bazen görevli isimleri boş bırakılmıştır.

²⁴¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 35a.

²⁴² BOA, TSMA. d. 868, vr. 4b.

²⁴³ Sarayda acemilerin terbiyecileri "lala" olarak adlandırıldı. Tayyazade Ata, *age*, 1/ 386.

²⁴⁴ BOA, TSMA. d. 868, vr. 1b. Hem Eski Saray hem de Yeni Saray'da Başkapı Gulamlığı bulunmaktaydı. Eski Saray başkapı ağaları sarayın yemek ve ihtiyaçlarından sorumlu en üst amirdir. Yeni Saray başkapı gulamı ağaları ise iç ağalardaki anahtar ağalarıyla aynı konumu ihraz etmekteydi. Tayyazade Ata, *age*, 1/ 364.

²⁴⁵ BOA, TSMA. d. 868, vr.7b-8a.

Baş ağa ²⁴⁶	-
Teberdar/Baltacı	Salih ²⁴⁷
	Hasan Hüseyin ²⁴⁸
Teberdar	Ali ²⁴⁹
Teberdar	Yusuf ²⁵⁰
	Beşir Ağa ²⁵¹
Teberdar	Hüseyin ²⁵²
Baltacı	Mahmut ²⁵³
Baltacı	Tahir ²⁵⁴
Hamlacı ²⁵⁵	-
Arabacı ²⁵⁶	-
Nakkaş ²⁵⁷	Salih ²⁵⁸
Kalfa	Vechi ²⁵⁹

²⁴⁶ BOA, TSMA. d. 868, vr.4b.

²⁴⁷ BOA, TSMA. d. 868, vr. 1b.

²⁴⁸ BOA, TSMA. d. 868, vr. 1b.

²⁴⁹ BOA, TSMA. d. 868, vr.7b-8a; BOA, TSMA. d. 865, vr. 25a, 37a.

²⁵⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 1b, 21a, 285a.

²⁵¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 22b.

²⁵² BOA, TSMA. d. 865, vr. 25a, 37b.

²⁵³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 31b, 40b.

²⁵⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 33a.

²⁵⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr. 27b. Saray sandal ve kayıklarında çalışan bostancı ocağına mensup kürekçi, saray kayıkçısı. Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017, 2/2351.

²⁵⁶ BOA, TSMA.d. 865, vr. 24b, 30b.

²⁵⁷ Bu tabir özellikle kitaplara minekârî resim yapanlar için kullanılır. Nakkaşlık Osmanlı Devleti'ne Acem sanatkarları aracılığıyla gelmiştir. Nitekim İran nakkaşlarından Şahkulu Nakkaş Kanuni Sultan Süleyman zamanında İstanbul'a gelerek Topkapı Sarayı'nda bir nakışhane kurmuştur. Ayrıca İpek ve ibrişim ile el işi veya binalarda yağlı ve sulu boya yapanlara da nakkaş denir. Pakalın, age, 2/649-650.

²⁵⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 35a

²⁵⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 35b.

Kalfa	Petri ²⁶⁰
Kalfa	Karabet ²⁶¹

Saray kadınları alışverişlerini, ödemelerini saraydaki ehl-i hiref sanat erbabından başka saray dışındaki esnaf grupları aracılığıyla yapıyordu. Bu esnaf grupları içerisinde sarraflar merkez konumunda bulunuyordu. Zira bütün hesaplar bunların elinden geçmekteydi. Osmanlı Devleti’nde sarraflar toprakların gelir getirici mülklerin işletilmesi neticesinde ortaya çıkmış, devletle mültezim ve malikâne sahipleri arasında aracı konumunda bulunmuşlardır.²⁶² Mültezimler veya malikâne sahipleri devlete karşı sarrafları kefil gösterirdi. Bu işlemler neticesinde oldukça zenginleşen sarraf grubu saraya da para sağlar konuma gelmişti. Aslında bir çeşit banka gibi hizmet vermekteydiler. Nitekim bunlara “hazine sarrafı”denir ve hazinece malî durumları inceledikten sonra kendilerinin güvenilir olduklarına dair berat verilirdi.²⁶³

865 ve 868 nolu defterlerde ismi geçen esnaf grubu ve bunların isimleri aşağıdaki şekildedir:

Tablo 4: Masraf Defterinde İsmi Geçen Esnaflar Grupları ve İsimleri

Mesleği	İsmi
Kürkçü	Vasil ²⁶⁴
Kürkçü	Nikola ²⁶⁵
Dülger	Agop Kalfa ²⁶⁶
Sarraf	Kirkor ²⁶⁷
Sarraf	Evanis ²⁶⁸
Sarraf	Kaplanoğlu ²⁶⁹
Kuyumcu	Keyork ²⁷⁰
Sarraf	Duzoğlu ²⁷¹
Kuyumcu	Meremmetcioğlu Artin ²⁷²
Kuyumcu	Baron ²⁷³

Yağlıkçı	Hacı İsa ²⁷⁴
Yağlıkçı	Hacı İsmail ²⁷⁵
Yağlıkçı	Hacı Abdi ²⁷⁶
Hasırcı ²⁷⁷	-
-	Suzinç ve oğlu ²⁷⁸
-	Sarı Çukacı Kardeşi (zımmi) ²⁷⁹
Bukağcı ²⁸⁰	-
Kumaşçı	Karabet ²⁸¹

²⁶⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 35b.

²⁶¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 22a, 285a; 285b.

²⁶² Köse, *agt*, 11-12

²⁶³ Köse, *agt*, 13-14.

²⁶⁴ BOA, TSMA. d. 868, vr. 1b.

²⁶⁵ BOA, TSMA. d. 868, vr. 2b.

²⁶⁶ BOA, TSMA. d. 868, vr. 7b-8a.

²⁶⁷ BOA, TSMA. d. 868, vr. 7b-8a.

²⁶⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr.41b.

²⁶⁹ BOA, TSMA. d. 868, vr. 7a.

²⁷⁰ BOA, TSMA. d. 868, vr. 10b.

²⁷¹ BOA, TSMA. d. 868, vr. 4b, 10b.

²⁷² BOA, TSMA. d. 865, vr. 21b.

²⁷³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 36b.

²⁷⁴ BOA, TSMA. d. 868, vr. 7a.

²⁷⁵ BOA, TSMA. d. 868, vr. 10b.

²⁷⁶ BOA, TSMA. d. 868, vr. 10b.

²⁷⁷ BOA, TSMA. d. 868, vr. 11b.

²⁷⁸ BOA, TSMA. d. 868, vr. 7a.

²⁷⁹ BOA, TSMA. d. 868, vr. 6b.

²⁸⁰ BOA, TSMA. d. 868, vr. 11b. Bukağ; bağ, köstek, kelepçe manasına gelmektedir. Atların ayağı ile topukları arasına bukağı takılmaktaydı. *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 233.

²⁸¹ BOA, TSMA. d. 868, vr. 11b.

Dülbentçi	Evadimes ²⁸²
Yorgancı	El-Hac Mustafa ²⁸³
Tuhfeci	Nikite ²⁸⁴ /Nikita ²⁸⁵
Hattat	Kalyoncu el-Hac Ahmet Efendi ²⁸⁶
Müzehhib ²⁸⁷	-
Tesbihçi	Yahudi Ebeoğlu ²⁸⁸
Helvacı	Yaşı ²⁸⁹
Kapamacı ²⁹⁰	Haçi Zımmi Manas ²⁹¹
Hakkak ²⁹²	-
Saatçi	İstefan ²⁹³
Saray saatçisi ²⁹⁴	-
Saatçi ²⁹⁵	-
Keresteci	Eyyubi Halil Ağa ²⁹⁶

²⁸² BOA, TSMA. d. 868, vr. 11b.

²⁸³ BOA, TSMA. d. 865, vr.7a.

²⁸⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 21a.

²⁸⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr.41b.

²⁸⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 23b, 26a.

²⁸⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 23b.

²⁸⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 25a.

²⁸⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 25a.

²⁹⁰ Hazır elbiseleri satan esnafa kapamacı denilmektedir. *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 827.

²⁹¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 28a.

²⁹² BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b. Hakkaklar mühür kazır veya metal, taş ve buna benzer malzeme üzerine yazı veya desen kazıyan ustalardı. *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 594.

²⁹³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 31a.

²⁹⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 37b.

²⁹⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr. 26a

²⁹⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 31b.

Şarküteri-Manav	Yani ²⁹⁷
Yorgancı ²⁹⁸	-
Neccar ²⁹⁹	-
Arabacı	Duşan ³⁰⁰
Arabacı ³⁰¹	-
İşçi	Susano ³⁰²

Beyhan Sultan'ın saraylarında ve köşklerinin tamirinde, yenilenmesinde ve temizliğinde birçok işçi görev yapmıştır. Yukarıdaki işçi sınıfının büyük bir çoğunluğunun gayr-i müslim tebaadan olduğu görülmektedir. Gayrimüslim mimarlar içerisinde özellikle inşaat işlerinde Ermeniler ön plâna çıkmıştır. Nitekim bunlar arasında en meşhurları 19. yüzyıla damgasını vuran Balyan ailesidir. Sözgelimi Dolmabahçe Sarayı bunların eseridir. Dolayısıyla bu mimarlar padişah ve ailesiyle de sıkı bir ilişki içerisinde bulunmuşlardır. Beyhan Sultan döneminde saray mimarbaşı Kırkor Amira Balyan idi.³⁰³

Kumaş işleme işinde cariyelerin çalıştıkları ve mukabilinde ücret aldıkları görülmektedir. Bu defterlerden işçi ücretlerine dair birçok veriye ulaşılmaktadır. Her iki defterde de birçok farklı meslek grubuna ödemeler yapılmaktadır. İşlemeci işçi kadına toplamda 196 kuruş 8 para ödenmiştir. İşlenen her bir dirhem için işçiler on sekiz para almaktadır.³⁰⁴ Bir kadın çitari üzerine pul, sırma ve telleri işlemiştir. Yani çitariyi

²⁹⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 32a.

²⁹⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 33b.

²⁹⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 33b. Neccar, dülger ile aynı manada marangozlara denir. *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 1260.

³⁰⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 35a.

³⁰¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 24b, 30b.

³⁰² BOA, TSMA. d. 865, vr. 36b

³⁰³ Zübeyde Güneş Yağcı, “Osmanlı Devleti’nde İnşaat Sektöründe Ermeniler”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler (Sosyo-Ekonomik Hayat)*, Mehmet Metin Hülâgü vd. (ed.), Ankara: TTK Yayını, 2014, 5/100-102.

³⁰⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 12b

giyilmeye hazır hale getirmiştir. Aynı şekilde yazıcıya ücret verilmiştir. Buradaki “yazıcı’dan³⁰⁵ maksat sözü edilen elbiseyi süsleyen kişi³⁰⁶ olmalıdır.

Yalıların temizliğinde kadın işçiler çalıştırılmaktadır. Baltacı Yusuf, Eyüp’teki yalıyı yüz sekiz kuruşa temizlettiriyor.³⁰⁷ Yalıdaki hamam taşlarının temizleme bedeli otuz sekiz kuruştur.³⁰⁸ Yalı temizliğinde çalışan zimmî kadınlara günlük 2 kuruş ücret ödenmiştir.³⁰⁹

Sahilsaraylarda çalışan vasfı belirtilmeyen işçilere (rençberlere)³¹⁰ günlük 1 akçe ödenirken³¹¹ bahçeleri düzenleyen ve temizleyen bahçıvanların ücretleri yekûn olarak verilmiştir.³¹² Eyüp yalısında hareme halı seren dört işçinin her biri günlük 2,5 kuruş almıştır.³¹³ Bunlara yemek yemeleri için de bir tayinata bulunulmuştur.³¹⁴

Süsleme işi yapan nakkaşlara Beyhan Sultan’ın talika türü at arabasını süslemeleri karşılığında günlük 2,5 kuruş verilmiştir.³¹⁵ Ne tür bir süsleme işinde çalışacakları belirtilmeyen nakkaşlar ise günlük 2 kuruş 10 para almışlardır.³¹⁶ Yalıların inşaatında marangoz, silici, sıvacı, bıçkıcı, kutucu, oymacı; düzenlenmesinde ise birçok işçinin çalıştırıldığı görülmektedir.³¹⁷

³⁰⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr. 12b

³⁰⁶ Sözlükte yazıcının bir anlamı da gelinlerin yüzlerini boyayıp süsleyen kadındır. *Ötüken Sözlük*, 5/6322.

³⁰⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr.21a.

³⁰⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 22a.

³⁰⁹ BOA, TSMA.d. 865, vr. 32b.

³¹⁰ İnşaat sektöründe en düşük ücreti vasıfsız ve ağır işlerde çalışan bu amele grubu almaktaydı. Yağcı, *agm*, 110.

³¹¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 32b.

³¹² BOA, TSMA. d. 865, vr. 22a.

³¹³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 41a.

³¹⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 41a.

³¹⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr. 35a

³¹⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 285a

³¹⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 285a.

3.3. Beyhan Sultan'ın Giyim Kuşamı

Osmanlı saray kadınlarının giyim ve yaşayış tarzları bakımından halkla arasından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Saray kadınlarının kumaşları özel olarak dokutulurdu. Saray hayatının zenginleşmesiyle dokuma kültürü de oldukça gelişmiştir. Saray kadınlarının giysilerinde; kadife, kemha, çatma, diba, seraser, atlas, serenk, canfes, tafta türü kumaşlar tercih edilirdi. Genellik altın ve gümüş tellerle dokunan kumaşların desenleri de ayrı bir nitelikteydi. İstanbul'da her ne kadar sarayın ihtiyaçlarını temin edecek bir dokuma atölyesi olsa da bu yetersiz kaldığından Bursa'daki dokuma tezgâhlarına, yurtdışında ise özellikle Venedik'e siparişler verilirdi. Ayrıca Hint, Çin, Uzakdoğu ülkelerinden ticari yollar vasıtasıyla çeşitli kumaşlar ve hazır giysiler temin edilirdi.³¹⁸

Valide Sultanlar haremde başlarına hotoz giyerken dışarı gezintiye çıktıklarında yaşmak ve ferace alırlardı. Bunların göğüs kısımları ve kolları kapalıdır. Şalvar için geniş atlas ve ferace kullanılırdı. Gümüş ve sırma şeritle süslenmiş deri ayakkabı giyerlerdi. Haremdeki kadınlar sırma işlemeli elbiseler ve sırmalı terlikler giymişlerdir.³¹⁹

Saraya ait bütün harcamalar iç hazine defterlerinde kayıt altına alınması hasebiyle bunlardan Osmanlı Devleti'nde yaşayan kadın sultanların giyim ve kuşamının neler olduğu açıkça görülmektedir. Zira o defterlerde kumaşların ve takıların ayrıntılı vasıfları bulunmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren bunlar hazine evrakından takip edilebilmektedir.³²⁰ Araştırmamıza konu olan defterlerde buna dair birçok veri mevcuttur. Bunlardan hareketle o dönem kadın sultanların giyimi, kıyafeti ve takı malzemeleri üzerinde durulacaktır.

³¹⁸ Nuran Ocakoğlu, "Osmanlı Saray Kadın Giysileri ve Günümüz Giysi Tasarımına Bir Uyarılama", *Ulakbilge*, (2018), 6/30, 1539; Seda Türüt, XVI. –XVII. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Saray Kadın Kıyafetleri ile Halk Kadın Kıyafetlerinin Karşılaştırılması, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul 2011, 94.

³¹⁹ Türüt, *agt*, 95-96, 111.

³²⁰ Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri*, 1. Fasikül, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1946, 18.

Saraydaki Ehl-i Hiref Örgütüne bağlı olarak Karhane-i Hassa'da padişah ve yakın ailesi için özel kumaşlar dokunuyordu. Ehl-i Hiref örgütüne başlangıçta saraya devşirilen acemiler arasından seçim yapılırken sonraları dışarıdan alınan elemanlara iş öğretilmiştir. Cemaat-i zerduzân (işlemeciler) kumaş üzerine işleme tekniğini kullanarak yatak örtüsü, uçkur, mendil, örtü ve kitap kesesi vb. birçok şey yaparlardı. Hasekilere, sultanlara yazılı, işli, kılaptanlı kaftanlar, entariler ve şalvarlar dikilirdi.³²¹

Beyhan Sultan masraf defterlerinde birçok kumaş çeşidiyle karşılaşmaktadır. Bunlar şu şekildedir: Çitari³²², şali³²³, şal³²⁴, canfes³²⁵, nime³²⁶, dülbent³²⁷, çuka³²⁸, bez, dokuma, hare³²⁹, atlas³³⁰, kadife³³¹, kutnî³³² sandal³³³, germesut³³⁴, kemha³³⁵, boğası³³⁶,

³²¹ Sakaoğlu, *age*, 425-426; Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 445.

³²² Veya çitare: İpek ve pamuk ipliği ile dokunan sarı kırmızı renkte, çubuklu desenli hırka veya şalvar yapımında kullanılan ve İstanbul piyasasında talep edilen bir kumaştır. Baybars Gülensoy, *Türkiye Giyim-Kuşam Ve Süslenme Sözlüğü*, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, 2003, 37; Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, İstanbul: Doğan Kitap, 2015, 83.

³²³ Şal gibi Keşmir keçisi yününden dokunan makbul bir kumaştır. Bundan hırka yüzü, entari, şalvar ve mintan dokunurdu. Koçu, *age*, 217.

³²⁴ Omuz ve boyun için atkılık, kuşaklık, sarıklık kıymetli bir kumaştır. Koçu, *age*, 216.

³²⁵ İpekli bir kumaştır. Farklı renkleri olan canfesin en makbulü al canfestir. Bu kumaştan yazlık ferace, şalvar, mintan yapılırdı. Koçu, *age*, 56.

³²⁶ Bir kumaş parçası olarak bu kelimeye bakılan sözlüklerde rastlanılmadı. Kelimenin manasından hareketle yarım, parçalı kumaş için kullanılan bir tabir olabilir.

³²⁷ Oldukça ince beyaz bir bezdir. Koçu, *age*, 104.

³²⁸ Tüyüsüz ince bir kumaştır. Ötüken *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 325.

³²⁹ Hare, yün gibi dalgalı bir kumaştır Pakalın, Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, 1/739.

³³⁰ İpekle dokunmuş elbiselik bir kumaştır. Koçu, *age*, 23-24; Pakalın, *age*, 1/111.

³³¹ İpek, pamuk yahut yünden mamul tüylü kumaşlara denir. Koçu, *age*, 142.

³³² Kutnî, pamuklu dokumaları ifade etmek için kullanılır; daha çok doğuya özeldirler Pakalın, *age* 2/333; Koçu, *age*, 166; Halil İnalcık, *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, 103-105.

³³³ Sandal, ipek ve pamuk karışımı kumaşları için kullanılan bir kelimedir. Pakalın, *age*, 3/122.

³³⁴ Bir tür ipekli kumaştır. Koçu, *age*, 128.

³³⁵ Üzeri hafifçe tüylü bir çeşit ipekli kumaştır. Ötüken *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 868.

³³⁶ Pamuk ipliğinden dokunan bir bez çeşididir. Koçu, *age*, 47-48.

patiska³³⁷, savayi³³⁸, bürüncek³³⁹, astar, üstüfe³⁴⁰, gezi³⁴¹, hümâyûn³⁴², şayak³⁴³, meze³⁴⁴ ve diba³⁴⁵.

Kumaşlara farklı ölçülerle fiyat biçilmiştir. Ölçü birimleri top, endaze, arşın ve zira'dır. Bir top 13 metre, bir endaze 65 cm, bir zira' 75-90 cm'dir. Kumaş zira'ı ile endaze birbirine eşittir. Arşın da bunlar yerine kullanılmaktadır. Bunlarda ölçü dirsekten orta parmak ucuna kadar olan kısımdır.³⁴⁶ Bazen de adet üzerinden hesaplama yapılmıştır. Aşağıda bu kumaşların adları, nitelikleri, ölçüleri ve değerleri baz alınarak tablo oluşturulmuştur. Buna göre aynı kumaşın bile rengine, çıkış yerine ve başka niteliklerine göre fiyatı değişmektedir. Aynı ölçü ve nitelikteki kumaşa ise bazen iki farklı değer biçildiği de olmuştur:

Tablo 5: Defterlerdeki Kumaşların İsimleri ve Mali Değerleri

Malın Cinsi	Niteliği	Ölçü	Kuruş	Para
Astar	-	1 Top	3,5-4	
Astar	Çine	1 Top	3,5-4	
Atlas	Güvez	1 Zira	6,5	
Atlas	-	1 Zira	6	
Bez	Minderlik	1 Top	4-4,5	
Boğası	-	1 Top	6,5-7	
Bürüncek	Laciverd	1 Zira	4	
Bürüncek	Bursa	1 Adet	10	

³³⁷ İnce dokunmuş bir kumaştır. Beyaz bezden giyim eşyası olmak üzere iç donu ile yazlık ve gecelik entari kesilir. Koçu, *age*, 189; *Ötüken Türkçe Sözlük*, 1/ 597.

³³⁸ Eski ipekli bir kumaşın adıdır. Altın ve gümüş telle işlemeli olanlarına telli savayi denilirdi. Elbiselik bir kumaştır. Koçu, *Türk Giyim*, 208.

³³⁹ Bükülmüş ipektan kıvrıcık olarak dokunan çamaşırılık bezlerden birinin adıdır. Pakalın, *age*, 1/250.

³⁴⁰ İpekli döşemelik kumaştır. *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 779.

³⁴¹ Pamuk ve ipek karışımı bir arşın genişliğinde bir kumaştır. *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 544.

³⁴² Astar olarak kullanılan yumuşak ve iyi cins pamuklu bir dokumadır. *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 677.

³⁴³ Kaba dokunmuş, dayanıklı bir çeşit yün kumaştır. *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 1524.

³⁴⁴ Önlük, hamam havlusu anlamında kullanılan bir kelimedir. *Ötüken Türkçe Sözlük*, 3/ 3917.

³⁴⁵ Diba, çiçek nakışlarıyla dokunmuş lüks ipekli kumaştır. Pakalın, *age*, 1/ 449.

³⁴⁶ Halil İnalcık & Donald Quataert (ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Halil Bertay (çev.), İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000, 1/441-448.

Diba	Telli	1 Zira	15	
Dülbent	Taraklı	1 Zira	1,5	
Dülbent	Taraklı dokuma	1 Zira	2	10
Dülbent	Sakankur ³⁴⁷	1 Top	60	
Dokuma	-	1 Zira	3	10
Canfes	(Kanadiye, Güvez, Siyah, Mavi, Mor, Zeytunî, Akşam Güneşi)	1 Zira	4,5	
Canfes	Penbe, Beyaz	1 Zira	5	
Canfes	Laciverd, Mavi	1 Zira	4	
Çitari	Zerli	1 Top	135	
Çitari	Zerli mavi	1 Top	110	
Çitari	Hindkârî	1 Top	65	
Çitari	Nizam-ı Cedit	1 Top	35	
Çitari	Sadekârî	1 Top	35	
Çitari	Zerli, beyaz, İstanbulkârî	1 Top	110	
Çitari	Zerli İstanbulkârî	1 Top	110	
Çitari	Zerli mavi, İstanbulkârî	1 Top	80	
Çitari	Zerli beyaz	1 Zira	11	
Çitari	-	1 Zira	4	
Çuka	Yeşil	1 Zira	7,5	
Çuka	Kırmızı, Siyah	1 Zira	10	
Çuka	Gül Kuruşu	1 Zira	12	
Çuka	Kaba al	1 Zira	15	
Çuka	Al	1 Zira	16	
Çuka	Güvezi	1 Zira	22	
Çuka	Güvezi saye	1 Zira	40	
Germesut	Kılaptan işlemeli, Mavi	1 Top	160	
Germesut	İstanbul	1 Zira	2,5	
Germesut	Altın sarısı bayağı	1 Zira	2,5	
Hare	Güvez, Mavi, Sade	1 Zira	6	

³⁴⁷ Sakankur, Mısır'da yaşayan bir tür kentenkeledir. Bunun derisine benzetilerek dokunmuş tülbentler bulunmaktadır. *Ötüken Türkçe Sözlük*, 4/4912.

Hare	-	1 Zira	6,5	
Hümayun	-	1 Top	50	
Kadife	Siyah	1 Zira	12	
Kadife	Sandelye için	1 Zira	10	
Kadife İpeği	-	1 Top	35	
Kemha	Kırmızı	1 Zira	6,5	
Kutni	-	1 Top	22,5	
Kutni	Siyah sade	1 Top	60	
Meze	-	1 Top	16,5	
Nime?	Fısdıkî, Yeşil	1 Zira	3,5	
Nime	Fısdıkî, Hevayi; Fısdıkî, Şam	1 Zira	3,5	
Patiska	Kılaptanlı	1 Adet	400,450, 500, 800	
Patiska	Sade İşleme	Top	350, 400	
Sandal	Yeşil	1 Zira	1	15
Savayi	Hindkârî	1 Adet	85, 120, 180	
Savayi	Telli	1 Adet	105, 120	
Şal	-	1 Zira	16	
Şali	Engüri, Eflatun, Panzehri, Siyah, Tirşe	1 Endaze	4,5	
Şali	İstanbulkârî	1 Zira	2,5, 3	
Şali	İstanbul	1 Zira	2	10
Şali	Taraklı, Siyah Zihli, Beyaz	1 Zira	2	10
Şali	Selemiye	1 Zira	1	30
Şali	Nev-icad, Üsküdarkârî	1 Zira	10	
Şali	Mağrip	1 Zira	12	
Şayak	-	1 Zira	1	25
Üstüfe	-	1 Zira	12,5	

Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılda siyasi anlamda bir gerilemeye karşın işleme alanında oldukça parlak ürünler verilmiştir.³⁴⁸ İşleme, değişik renk ve cinsteki ipliklerle kumaşa işlenen bir süs, nakışdır.³⁴⁹ Nitekim Beyhan Sultan’ın masraf defterlerinde birçok işleme kumaş kaydı bulunmaktadır. Alınan kumaş parçalarının pullarla işlendiği görülmektedir.³⁵⁰ Özellikle çitari³⁵¹ kumaşlarda işleme yapılmış; zerli çitariye süslemek amacıyla 436 dirhem (1.395 gr) pul sarf edilmiştir.³⁵²

Değişik tür ve cinsteki kumaşlara sarı, siyah işlemler genellikle pullarla³⁵³ yapılmaktadır.³⁵⁴ İşlemlerde iplik olarak genellikle kılaptanlar³⁵⁵ kullanılmaktadır.³⁵⁶ Bunlar pirinç ve bakır gibi metallere çekilerek altın veya gümüş ile parlatılmış ince metal ipliklerdir.³⁵⁷ Ayrıca ibrişim³⁵⁸, sırma tel, tartar³⁵⁹ da bu işlemlerde işleme malzemesi olarak yer alırdı.³⁶⁰ Kumaşların işlenmelerinde kullanılan malzemelerin ve işlenmiş kumaşların ölçü ve nitelikleri aşağıya çıkarılmıştır:

Tablo 6: Kumaşların İşlemlerinde Kullanılan Malzemeler, İşlenmiş Kumaşların Ölçü ve Nitelikleri

Malın Cinsi	Niteliği	Ölçü	Kuruş	Para
İşleme	Siyah	1 Zira	3,5	
İşleme	-	1 Zira	7	
İşleme	Kılaptan	1 Adet	250	
İşleme	-	1 Top	330	

³⁴⁸ Bkz. H. Örcün Barışta, *Türk İşleme Sanatı Tarihi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını, 1984, 64.

³⁴⁹ *Ötüken Türkçe Sözlük*, 3/2481

³⁵⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 39a.

³⁵¹ BOA, TSMA. d. 865, vr.292b.

³⁵² BOA, TSMA. d. 865, vr. 12b

³⁵³ Madenden yapılan yuvarlak, parlak ufak levha ki bunlar sırma ve tel ile karışık olarak elbise işlemeye yarar. Şemseddin Sâmî, *Kamus-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1317, Tıpkı Basım: Kapı Yayınları, Ekim 2009, 363.

³⁵⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 9b, 11b, 12a-12b, 33a.

³⁵⁵ Eğirme çarkıyla pamuk iplik üzerine bükülüp sarılmış olan gümüş/altın tellere denir. Gülensoy, *age*, 81.

³⁵⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 9b, 10a,

³⁵⁷ *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 894.

³⁵⁸ İpeğin bükülmesi ile elde edilen iplik. *Ötüken Türkçe Sözlük*, 2/ 2614.

³⁵⁹ Metindeki imlâsı طرطر’dır. Ancak Anadolu ağzında kelime “tırtır” olarak telaffuz edilmektedir. (Boncuk veya Yemeni yahut da gelin kesesi çevresine dikilen kıvrımlı teldir. *Ötüken Türkçe Sözlük*, 5/ 5817.

³⁶⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 12b.

İşleme	Sade patiska	1 Adet	400	
İşleme	Pulluca	1 Adet	600	
Kaytan ³⁶¹	-	1 Top	3	
Kılaptan	Dökme oya	1 Miskal	1	30
Kılaptanlılık	Lehkârî	1 Miskal	1	25
Pul	Çukur	1 Dirhem		43
Pul	-	1 Dirhem		48, 49
Pul	Yastık	1 Dirhem		15
Püskül	-	1 Dirhem		10
Saçak ³⁶²	Lehkârî	1 Dirhem	1	35
Saçak	Kılaptan	1 Dirhem		40
Saçak	İbrişim	1 Dirhem		10, 13
Saçak	Sarı Kılaptan	1 Dirhem		75, 80
Saçak	Sarılı Beyazlı Kılaptan	1 Dirhem	1	20
Tel	Sırma	1 Dirhem	1	4

Çoğu zaman kumaşlar bu şekilde işlenmek suretiyle birçok elbise yapılmış veya hazır giyim olarak satın alınmıştır. Satın alınan kumaş parçaları saray terzilerinden veya dışarıdan bir terziden hizmet alınarak elbiseye dönüştürülüyordu. Bu anlamda bazı elbiseler ve onların fiyatları defterde açıklanmıştır. Bunların bir kısmı aşağıda sıralanmıştır:

Tablo 7: Beyhan Sultan'ın Yaptırdığı Bazı Elbiseler ve Fiyatları

Malın Cinsi	Niteliği	Ölçü	Kuruş	Para
Canfes	Fısdıki İşleme	1 Adet	350	
Canfes	Pembe, Pullu İşleme	1 Adet	650	
Cübbe	Çuka	1 Adet	30	
Çakşır	Şali	1 Adet	905	
Çitari	Ağır Zerli Üsküdari	1 Adet	200	
Çitari	-	1 Adet	150	

³⁶¹ Örgü, ip anlamının yanı sıra kordon anlamına da gelmektedir. *Osmanlıca Türkçe Sözlüğü*, 858.

³⁶² Süslemek amacıyla bir şeyin kenarına eklenen kısım; kenar süsü. *Gülensoy, age*, 113.

Çitari	Sade	1 Adet	45	
Eldiven	-	1 Çift	5	
Entari	-	1 Adet	4,5	
Entari	Çiçekli, Halepkâri	1 Adet	35	
Fes	-	1 Adet	5	
Fes	Kırmızı	1 Adet	3	
Fes	Beyaz		4	
Fılar ³⁶³	Çift çukalı	1 Adet	2,5	
Fılar	-	1 Adet	2	
Gezi	Kıllaptan, İstanbulkâri, İşleme, Al	1 Adet	250	
Gömlek	İşçilikle beraber	1 Adet	9	
Gömlek Düğmesi	-	1 Adet	5	
Şal	Fermayış	1 Adet	1500	
Şal	Sopalı ³⁶⁴	1 Adet	1100	
Şal	-	1 Adet	280, 300, 400, 600	
Şal	Beldari Çubuklu	1 Adet	400	
Şal	-	1 Adet	30	
Şal	Üzerine Pullu İşleme	1 Adet	750	
Yemeni	-	1 Adet	3	

Dönemin genel ölçekte saraylı kadınlar tarafından kullanılan kumaş dokuma türleri ve Beyhan Sultan'ın giyiminden bir kısım kesit yukarıda gösterildi. Bahsi geçen kumaş türlerinin saray dışında, Osmanlı toplumunda da kullanıldığını düşünmek yanlış olmasa gerekir. Nitekim 17. yüzyıl sonlarında yaşanan teknik gelişmelere bağlı olarak saatlerdeki hata payları da düşmüştür.³⁶⁵ Zaman kavramı Müslümanların hayatından namaz ve oruç vakitlerinden kaynaklı olarak önemli bir yer tutması nedeniyle, saat

³⁶³ Boyuna bağlanan ipek ya da kumaştan ensiz atkı. Gülensoy, *age*, 55.

³⁶⁴ Üzerinde uzun ve kalın çizgiler bulunan kumaşa sopalı denir. *Ötüken Türkçe Sözlük*, 4/ 5220.

³⁶⁵ Özay Titiz&Ramazan Sayım, “Kocaeli Müzesi Osmanlı Dönemi Saat Koleksiyonu”, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, Mart 2016, Kocaeli Büyükşehir Belediye Yayını, s. 302.

Osmanlı saray hayatının da önemli bir aksesuarı olmuştur. Beyhan Sultan'a ait defterlerde farklı saat çeşitleriyle karşılaşılmaktadır. Bunlar, zaman zaman da tamir ettirilmişlerdir.³⁶⁶ Bu saatlerden biri minekârî, zarflı altın saattir; 1400 kuruş karşılığında Stefan'dan satın alınmıştır.³⁶⁷ Bunlardan başka bir adet tam beş adet de tahta saat de bulunmaktadır.³⁶⁸ Minekârî olan saat keler³⁶⁹ denilen bir tür kılıfın içerisine konulmuştur.³⁷⁰

Güzel koku olarak dükkân süprüntüsü, öd ağacı ile laden özüne tesadüf edilmektedir.³⁷¹ Dükkân süprüntüsü ile kastedilen gün boyu dükkân içerisine dökülen şifalı bitkilerin karışımıdır. Türk kültüründe bu süprüntü nazardan korunmak için hazırlanan tütsülerde kullanılmaktadır.³⁷² Öd ağacı ise yakıldığında güzel bir koku verir. Ramazan aylarında iftara üç dakika kala öd ağacı yakılırdı. Bundan çıkan yağ ise tesbihlere sürülürdü.³⁷³ Laden ise tütsü olarak kullanımının yanı sıra geleneksel tıpta balgam söktürücü ve kabızlığı giderici olarak kullanılıyordu.³⁷⁴

3.4. Beyhan Sultan'a Ait Mutfak Masrafları

Osmanlı saray mutfağına Matbah-ı Amire denirdi. Kurumu matbah eminleri yönetirdi. Buraya bağlı birçok görevli vardı. Bunların sayıları dönem değişmekteydi. Söz gelimi 16. yüzyılda altmış usta aşçı iki yüz kişi de yamak bulunmaktaydı. İki bölümden oluşan mutfakta padişah yemeklerinin yapıldığı kısım “has mutfak” harem halkının padişahın annesi, eşleri ve çocuklarına hizmet eden mutfağa ise “valide sultan mutfağı” denirdi.³⁷⁵ Uzun yıllar Yeni Saray veya Eski Saray'da yaşayan padişah kızlarının da

³⁶⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 26a, 32a.

³⁶⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 31a.

³⁶⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 37b.

³⁶⁹ Keler, zımpara kâğıdı gibi kullanılan ve saat kabı yapılan bir tür deridir. *Ötüken Türkçe Sözlük*, 3/ 3154.

³⁷⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b.

³⁷¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 37b.

³⁷² Abdülkadir Emeksiz, “Türk Halk Kültüründe Üzerklik”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28, (Temmuz 2012), 233.

³⁷³ *Kamus-ı Türkî*, s. 961; Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay (hızl.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, 277.

³⁷⁴ Abdülaziz Bey, *age*, 522 .

³⁷⁵ Aybüke Ceyhan Sezgin, Pınar Durmaz, “Osmanlı Mutfak Kültüründe Şerbetlerin Yeri ve Tüketimi”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7/2 (2019), 1502.

evlenip saraydan ayrıldıklarında mutfak kültürünün bir benzerini kendi saraylarına taşıdıkları söylenebilir. Beyhan Sultan'a ait muhasebe bilançolarına göre mutfak harcamalarının genel masraflar içerisindeki oranı % 10-15 aralığındadır. Farklı görevliler mutasarrıf, baltacı ve bahçıvan eliyle mutfak gereksinimleri temin edilmekteydi.

Meyvelerin alımında farklı usuller tercih edilmiştir. Portakal³⁷⁶, ağaç kavun ve karpuz adetle; incir ve şeftali ise sepetle alınmıştır.³⁷⁷ Bu meyvelerden başka üvez (muşmulaya benzer)³⁷⁸ bostan ve üzüm³⁷⁹ ve ayva³⁸⁰ listelerde bulunmaktadır. Bazı sebze ve meyvelerin, yiyeceklerin özelliği belirtilmiştir: Söz gelimi Gömeç balı³⁸¹ Bektaş kabağı ve çekirdekli hıyar³⁸² denilmektedir. Süt ürünlerinden lor peyniri ve dil peyniri satın alınmıştır.³⁸³ Yoğurt Kâğıthane'den alınmaktadır.³⁸⁴

Ekmek ihtiyacına yönelik alımlar da yapılmıştır. Günlük dört adet olmak üzere bir ayda 120 adet francala³⁸⁵ alınıp bunun bedeli olarak 30 kuruş ödenmiştir.³⁸⁶ Öte yandan bundan başka bir ekmek alımından söz edilmezken buğday unu ile pirinç unu da satın alınmıştır.³⁸⁷

³⁷⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 32a,33b

³⁷⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 37a-37b.

³⁷⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 37b.

³⁷⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr.29a.

³⁸⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 25a.

³⁸¹ BOA, TSMA. d. 865, vr.4b.

³⁸² BOA, TSMA. d. 865, vr. 38b.

³⁸³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 32a.

³⁸⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b.

³⁸⁵ Kepeksiz has undan yapılan uzun bir ekmek çeşitidir. *Ötüken Türkçe Sözlük*, 2/ 2034.

³⁸⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 23b, 24b

³⁸⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 40a-b.

Beyhan Sultan'ın mutfağında baharat cinsinden kakule, kahve, tarçın tohumu³⁸⁸, salep³⁸⁹, karanfil³⁹⁰, haşhaş³⁹¹, biber ve tuz³⁹², tarçın suyu, tarçın yağı, yemiş satın alınmıştır.³⁹³

On adet piliçle beraber darı da temin edilmiştir ki bu da piliçlerin canlı olduğunu göstermektedir. Bunların toplam bedeli 8,5 kuruştur.³⁹⁴ O halde bu tavukların yumurtasından da istifade edilmesi amaçlanmış olabilir.

İncelemiş olduğumuz masraf defterlerinden yemek isimlerine tesadüf edilmemektedir. Sadece Eyüp Yalısı'nda Mahmut adlı bir aşçının balık pişirdiğinden bunun karşılığında kendisine 28 kuruş ödendiğinden söz edilmektedir.³⁹⁵

Osmanlı şerbetleri sarayda helvahanede yapılırdı. Burada aynı zamanda bitkilerden çeşitli ilaçlar da üretilmekteydi. Bu ilaçlar şerbet veya macun tarzında hazırlandığı gibi tablet olarak kalıp şeklinde de imal edilmekteydi. Saray ve konaklarda şerbetler özel ibriklerde muhafaza edilirdi. Misafirlere şerbetler ikram edilirdi. Saray mutfağında her tür çiçek ve bitkiden şerbet yapılırdı. Özellikle padişah çocuklarının doğumlarında şerbet ikram edilirdi. Topkapı Sarayı'nda en önde gelen şerbetler; gül, zambak, menekşe, yasemin, muhabbet ve nilüfer çiçeklerinden yapılırdı.³⁹⁶

Osmanlı sarayında bal ve sirke ile yapılan “sirkencübin” adlı şerbet susuzluğu giderme ve çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktaydı. Nitekim ağaç kavunu, ayva, tarçın, gül, sirke ve baldan şerbetler yapılmaktaydı.³⁹⁷ Yukarıda sıralanan meyvelerin ve baharatların bir kısmı içecek olarak kullanılmakla birlikte aynı zamanda şifa kaynağı

³⁸⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 27b.

³⁸⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr.4b.

³⁹⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 38b.

³⁹¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 38b.

³⁹² BOA, TSMA. d. 865, vr. 38b.

³⁹³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 27b.

³⁹⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 37a. Beyhan Sultan'ın Topkapı Sarayı tavukçubasından günlük beş kanatlı tavuk alma hakkı bulunmaktaydı. BOA, C.SM. 55.2764.

³⁹⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr. 41a.

³⁹⁶ Mehmet Sarioğlu-Gülhan Cevizkaya, “Türk Mutfak Kültürü: Şerbetler”, *SOBİAD*, 6/14, Mart 2016, 239-242.

³⁹⁷ Aybuke Sezgin Ceyhun& Pınar Durmaz, *age*, 1507-1508.

olarak şerbet yapılmaktaydı. Bu yönüyle bakıldığında şerbetlerin Osmanlı saraylarında da yaygın olarak tüketildiğini ve rağbet gördüğünü söylemek yanlış olmaz.

3.5. Beyhan Sultan'ın Teşrifatta Kullandığı Malzemeler

Beyhan Sultan'ın ikamet ettiği saraylarında ve köşklerinde birçok farklı niteliklerde eşya kullanılmıştır. Sözelimi ağalar dairesine konulmak üzere minderlik bez alınmıştır.³⁹⁸ Eyüp'teki yalının “selamlık” kısmı ciddi bir şekilde elden geçirilmiş; teşrifatı için de birçok masraf yapılmış; minder, yastık ve oturak alınmıştır.³⁹⁹ Yıldızlanmış, süslenmiş tonbak leğen ve ibriklerle el ve ayak temizliği yapılmaktadır.⁴⁰⁰ Bakır güğüm⁴⁰¹ ve billur ve sade sürahiler bu çeşit eşyalardandır.⁴⁰²

Osmanlı Devleti'nde mücevherat kullanımı sarayda yaygındı. Saray kadınları mücevherleri ziynet amacıyla mutfak araçlarında ve günlük kullandıkları elbise ve giyim kuşama ilişkin başka eşyalarda kullanmaktaydılar. Ayrıca devlet erkânının av malzemeleri, silah, giyim ve kuşamları da kıymetli taş, altın ve gümüşle süslenmekteydi.⁴⁰³

Beyhan Sultan saraylı bir kadın olarak geleneğe uymuş kullandığı bazı eşyayı süslettirmiştir. Nitekim o, 1408 kuruşa yeni bir taht yaptırtmıştır. Bunun süslenmesi vesair masrafı için ayrıca 308 kuruş harcamıştır.⁴⁰⁴ Sim kabaralar⁴⁰⁵ yıldızlanmıştır.⁴⁰⁶

Süsleme işlerinde en çok pul kullanılmaktadır.⁴⁰⁷ Fincanlık puşide ve makraması çeşitli renkteki pullarla donatılmıştır.⁴⁰⁸ Pullar; yeşil, penbe, kırmızı, sarı ve beyaz

³⁹⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 5a.

³⁹⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr.10b.

⁴⁰⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 38b.

⁴⁰¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 32a.

⁴⁰² BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b.

⁴⁰³ Rahmi Tekin, “Osmanlıda Üç Hanım Sultanın Ziynet Eşyası”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/ 15, • (Bahar/Spring 2018), 299.

⁴⁰⁴ BOA, TSMA. d. 868, vr. 7b-8a.

⁴⁰⁵ Kabara, çanta, kemer, at koşum takımları gibi deri ve kösele işlerini süslemek amacıyla çakılmış iri ve yuvarlak başlıklı çivilere denir. *Ötüken Osmanlıca Türkçesi Sözlüğü*, 798; *Kamus-i Türki*, 1048.

⁴⁰⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 6b.

⁴⁰⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr.6b.

⁴⁰⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 39a.

renktedir ve puldan başka tartar kullanılmaktadır. Alınan bu malzeme işçilere teslim ediliyor ve onlar da bunları işliyorlardı.⁴⁰⁹ Hakkâk, ⁴¹⁰ iki adet baltalı⁴¹¹ halkaya altın eklenmektedir.⁴¹²

Dört deste altın varak alınıp⁴¹³ bunlarla Beyhan Sultan'a ait talika ve hinto⁴¹⁴ türü arabalar süslenmiştir. Merdivenle çıkılan bu arabaların pencere kafesleri demirdendir, üst tarafları kaba bezle örtülmüş, iç veya dışlar ise yeşile boyanmıştır. Bu arabaların süsleme işini 10 nakkaş günlüğü 2,5 kuruştan yapmışlardır.⁴¹⁵

Taslar, abdest leğenleri, ibrikler yaldızlanmıştır.⁴¹⁶ Gümüşten muhafazalar⁴¹⁷, mücevherli cüzdanlar⁴¹⁸, mücevherli çiçekler⁴¹⁹ sultanın süslü eşyası arasında yer almaktadır. Süsleme amacıyla değerli taşlardan normal yakutla birlikte kırmızı yakut alınmıştır.⁴²⁰

Gümüş malzeme takımları Kuyumcu Meremmetcioğlu Artin'e tamir ettiriliyor.⁴²¹ Gümüş zarf,⁴²² gümüş şekerlik (15 adet) 1 gümüş mahfaza, 1 adet gümüş askı ve gümüş ibrik. Bütün bunların yaldızlanması için 120 kuruş, işçilik ücreti olarak da 60 kuruş

⁴⁰⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 39a.

⁴¹⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 32a.

⁴¹¹ Kenar süsüdür. *Ötüken Türkçe Sözlük*, 1/ 530.

⁴¹² BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b.

⁴¹³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 35a.

⁴¹⁴ Osmanlı Devleti'nde arabalar içerisinde en erken kullanılan hinto idi. Hintolar daha çok "koçu" tarzında arabalardır. Bunlarda üç dört basamaklı kaldırılıp indirilen merdivenler ve kare pencereleri vardır. Bu arabaları kadınlar daha çok mesire yerlerine gitmek için kullanırlardı. Talikalar da koçu tipi arabalardı ve bunlar da bir atla çekilirdi. Sennur Sezer-Adnan Özyalçiner, *Bir Zamanların İstanbulu*, İstanbul: KOR Yayıncılık, 2017, 132-134.

⁴¹⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr.35a.

⁴¹⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 292b.

⁴¹⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 292b.

⁴¹⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr.12a.

⁴¹⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b.

⁴²⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 5a.

⁴²¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 21b.

⁴²² İçine kahve fincanı ya da bardak oturtulan gümüş, altın gibi değerli madenlerden yapılan süslü kap, mahfaza. *Ötüken Türkçe Sözlük*, 5/6518.

verilmiştir. İbrikle beraber gümüş leğen, gümüş tepsi çarkı ve meşin gılaf ve mücevher zarf bunlar da 71 kuruşa yaptırılmıştır.

Türk kültüründe tesbih önemli bir hediyeleşme aracıydı. Sultan I. Ahmet açılışta camiye gelen herkese öd ağacından⁴²³ yapılmış birer tesbih hediye edilmesini istemişti.⁴²⁴ Çalışılan masraf defterlerinde Beyhan Sultan'a ait üç çeşit tesbihle karşılaşılmaktadır. Bunlardan birisinin imamesi altındır ve 80 kuruşa Yahudi Ebeoğlu'ndan satın alınmıştır. Diğer iki tesbihten birinin yüzürü diğerinin ise öd ağacından yapıldığı belirtilmiştir.⁴²⁵

Beyhan Sultan'ın mührü saraylı bir hanım sultana uygun ölçekte oldukça süslüdür. Zira iki mührüne 3 dirhem 13 çekirdek⁴²⁶ (12,20 gr) altın kullanılmıştır.⁴²⁷ Masraf defterlerindeki bir mühründe sadece talik hatla iki satır hâlinde “*Beyhan Sultan*” yazılıdır.⁴²⁸ Mühürlerin tamiri de yapılmaktadır.⁴²⁹ Mühüre yazılar hakkâk tarafından geçirilmektedir. Bir mühür için hakkaka 5 kuruş ödenmiştir.⁴³⁰

3.6. Muhtelif Masraflar

Saray kadınlarının sadece ana harcama kalemleri yoktu. Yukarıda ele alınan harcama kalemlerinden başka yazı malzemeleri, sağlık ve koruma hizmetleri, aydınlatma araç ve gereçleri ile tütün kullanımı gibi masraf kalemlerine aşağıda temas edilecektir.

⁴²³ Hindistan'dan getirilen kıymetli bir odundur ki yakıldığında hoş bir koku verir. *Kamus-ı Türkî*, 961. Osmanlı ananesinde iftara üç dakika kala evde öd ağacı yakılır ve tesbirlere ara sıra öd ağacı yağı sürülürdü. Abdülaziz Bey, *age*, 277.

⁴²⁴ Kemal Hakan Tekin, “Türk-İslam Sanatında Tesbih Üzerine Notlar”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/10 Fall 2014, 1014-1015.

⁴²⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr. 25a.

⁴²⁶ 16 adet çekirdek 1 dirhem etmektedir.

⁴²⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b.

⁴²⁸ BOA, TSMA.d., 135/70.

⁴²⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b.

⁴³⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b.

3.6.1. Yazı Malzemeleri ve Kitaplar

Topkapı Sarayı Enderun Mektebi'nde devrin en önemli hattatları dersler verirdi. Şehzade ve padişah kızları disiplinli bir sanat eğitimi alırlardı.⁴³¹ Beyhan Sultan, bir saray kadını olarak kardeşi Hatice Sultanla beraber oldukça aktif bir şekilde sanat hayatının içerisinde yer almıştır. Saraylarında çeşitli eğlenceler düzenlemekte; kendi devirlerinde modern bir yaşam sürmekteydiler.⁴³² Beyhan Sultan konumunun bir gereği olarak çokça yazıştığından yazı malzemelerini sürekli bulundurmak zorundaydı. Bunun için bir deste kâğıt masrafı olarak 1,5 kuruş ödenmiştir.⁴³³ La'l ve siyah mürekkep, huni, kalemtırış, hokka yazının araçlarıdır. Ayrıca divitin konulduğu bir çekmece de bulunmaktadır.⁴³⁴

Araştırmaya konu olan iki masraf defterinden hareketle Beyhan Sultan'ın dinî yaşamı hakkında da bazı çıkarımlarda bulunulabilir. Nitekim o, Kara Davut Tercümesi Delail-i Şerif'i 200 kuruş bedelle satın almıştır.⁴³⁵ Hattat Kalyoncu el-Hac Ahmet Efendi'ye Evrad-ı Şerif ve benzeri şeyler yazdırmıştır. Bunun karşılığında 300 kuruş ödenmiştir.⁴³⁶ Evrad-ı Şerif'in tezhibi için de 180 kuruş harcanmıştır.⁴³⁷

Delail-i Şerif'in asıl adı Delâilü'l-Hayrat'tır. Aslında Şazelî tarikatına mensup olanların evradı iken diğer tüm tarikat bağlıları ve hatta bir kısım Müslümanlar tarafından benimsenmiş okunmuştur. Bunun içerisinde Hz. Peygambere edilen dua sözler/salavat bulunmaktadır. Bunu okuyanların çok sevap kazanacaklarına inanılır. Bu dua kitabına birçok şerh yazılmıştır. Osmanlı döneminde şerhlerden en meşhur olanı Karadavudzade Mehmet Efendi'nin (v.1170/1756) yazdığı şerhtir.⁴³⁸ Yukarıda belirtildiği üzere Beyhan

⁴³¹ Mehmet Memiş, "Osmanlıda Hat Sanatını Zirveye Çıkaran Eğitim Yöntemi: Meşk ve İcazet Geleneği", *Injosos Al-Farabi International Journal On Social Sciences/ Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/3 (2018), 56.

⁴³² Umut C. Karadoğan, "Osmanlı Hanedanının Aile Yapısı ve Güncel Yaşamı", *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/1, Bahar 2014, 218.

⁴³³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 28a.

⁴³⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 27b, 37a-b.

⁴³⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr. 22b, 23b

⁴³⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 23b.

⁴³⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 24b.

⁴³⁸ Süleyman Uludağ, "Delâilü'l-Hayrat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Yayınevi, 1994, 9/113-114.

Sultan da bu meşhur olan tercümeyi satın almıştır. Evrad kitapları ise Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının yazılığı olduğu yine Hz. Peygambere salavatların dile getirildiği kitaplardır. Böylece Beyhan Sultan'ın evrad okuduğu ve Hz. Peygamber'e salavat getirdiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı'da tezhip sanatını destekleyenlerin başında padişah ve hanım sultanlar gelmekteydi. Allah'a olan inanç, Hz. Peygamber'e duyulan sevginin bir nişanesi olarak onları anlatan eserlere ayrı bir önem verilmiş; hüsn-ü hatla yazılan bu eserler mutlaka tezhip edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'den başka dini eserlerin başında Delâilü'l-Hayratlar gelmektedir.⁴³⁹

Öte yandan Hz. Peygamber'in fiziksel özelliklerinin anlatıldığı metinlere "hilye" denilmiştir. Osmanlı devrinde bunlar kitap olabileceği gibi levha halinde de kaleme alınmaktaydı.⁴⁴⁰ Bu anlamda Beyhan Sultan'ın muhallefat kaydında hilye-i şerîfin bulunduğu görülmektedir. Aynı şekilde terekesinde üç cilt "Şifa-i Şerîf" de bulunmaktaydı.⁴⁴¹ Şifa-i Şerîf, Kadı İyaz'ın (v. 1149) Hz. Peygamber'e nasıl saygı gösterilmesini ve böyle hareket etmeyenlerin durumunun ne olacağının anlatıldığı bir kitaptır. Camilerde okunması hatmedilmesinin yanı sıra savaşlarda zafer için okunan eserlerden biriydi.⁴⁴² Yine halk arasında çokça okunan En'âm, Yasin, Mevlit kitapçıkları Beyhan Sultan'ın elinin altındaydı. Ayrıca hadis kitapları Sahih-i Buhari, Camiü's-Sağır; Nimetullah Lugati, Şakaik-i Numaniyye ve bir kısım fıkıh kitapları onun kütüphanesinin bir parçasıydı.⁴⁴³

⁴³⁹ Bunlardan birisi Pertevniyal Sultan'a aittir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Pertevniyal Sultan Koleksiyon'unda 33 numaralı envantere kayıtlıdır. Ahmet Güler, "Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Pertevniyal Sultan Koleksiyonuna Ait 33 Envanter Numaralı Delailü'l-Hayratın Kitap Sanatları Bakımından İncelenmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Erzurum, 2020, 3.

⁴⁴⁰ Ahmet Cevdet Paşa'nın hilye metinlerini tek bir metin içinde toplanmıştır. Bkz. Mustafa Uzun, "Hilye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Yayınevi, 1998, 18/44-45.

⁴⁴¹ BOA, TSMA, d. 2290.

⁴⁴² M. Yaşar Kandemir, "eş-Şifa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Yayınevi, 2010, 39/134.

⁴⁴³ BOA, TSMA. d. 2290.

3.6.2. Sağlık Hizmetleri

Osmanlı sarayında sağlık konusuna önem verildiği harem dairesindeki hanımlar için gelen doktorlar bir takım tetkik ve muayene yaptıkları defterdeki bilgiler ışığında görülmektedir. Hareme hekimler girebilirlerdi. Bunlar genellikle rahatlatıcı şuruplar yazarlardı.⁴⁴⁴ Sarayda matbah eminliğine bağlı helvacılar, şurup ve tatlılar yaparlardı. Helvacı ocağında senede bir defa nane, dar-ı fülful, havlıcan, gül ve gelincik macunları yapılır, Padişah ve diğer Enderun ricaline hediye edilirdi.⁴⁴⁵ Sarayda bayan hekimler bulunuyor olsa da erkek hekimler hanım sultanları şal üzerinden muayene ederlerdi. Bu sırada sultanların birer cariyeleri hekimlerin yanında bulunurdu.⁴⁴⁶

Helvahanede tatlıların yanı sıra saray hekimlerinin reçeteleri istikametinde ilaçlar da hazırlanıyordu. Beyhan Sultan burada üretilen iki kâselik Menekşe içeceğine, iki kâselik menekşe hamiresine seksen kuruş vermiştir.⁴⁴⁷ Öte yandan Beyhan Sultan'ın nazardan, büyülerin şerrinden korunmak için vefk kullandığı görülmektedir. Bu vefkin muskasında altın karışımının olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴⁸

Beyhan Sultan 30 Mayıs 1810 (25 R 1225) tarihindeki hekimbaşı kendinden önce hekimbaşı olan Dökani Asbaracyan'dan kırk takım tenkiye takımı ile Karabaş çiçeği, Papatya tozu, Deratika/Ratika (Bir çeşit yabani papatya), sirke, gül sirkesi ve gülsuyu satın almıştır.⁴⁴⁹ Sarayda çeşitli meyvelerden şerbet yapılır, dışarıdan şerbetler de getirilirdi. Bahsi geçen ürünler sağlık alanında kullanılmaktadırlar.⁴⁵⁰ Tenkiye⁴⁵¹

⁴⁴⁴ Sakaoğlu, *age*, 290.

⁴⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, 442.

⁴⁴⁶ Aybars Akkor, "Osmanlılar Tıp ve Eczacılıkta Kullanılan Materyaller", *HIST 511*, S. Faroque (ed.), Şubat 2014, 13.

⁴⁴⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 20b.

⁴⁴⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b

⁴⁴⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 2a, 26b, 34b, 37a

⁴⁵⁰ Serkan Gedik, "Osmanlı Saray Geleneğinde Şerbet ve Şerbet Kapları", *Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu*, 3-4 Haziran 2016, Zeytinburnu Belediyesi, 2/280; Arif Bilgin, Osmanlı Döneminde İlaç Yapımında Kullanılan Tıbbî Bitkiler", *Osmanlılarda Sağlık 1*, Coşkun Yılmaz - Necdet Yılmaz (ed.), 231-247, İstanbul, 2006.

⁴⁵¹ Tenkiye, şırınga veya kalın bağırsağı temizleme yani lavmanda kullanılacak aletin adıdır. *Ötüken Türkçe Sözlük*, 5/5723.

takımları ise lavman için kullanılan araç gereçlerdir. Ayrıca sürud melhemi ile haşhaş alınmıştır.⁴⁵² İlaçları koymak için evde kilitli bir ecza sandığı bulunmaktadır.⁴⁵³

3.6.3. Tütün Kullanımı Malzemeleri

Beyhan Sultan'ın sarayında tütün kullanılmaktadır.⁴⁵⁴ Bunu içmek için de lüle⁴⁵⁵ satın alınmıştır.⁴⁵⁶ Tütün Osmanlı topraklarına gelince kısa bir zaman diliminde yayılmış daha sonra yerini sigaraya bırakmıştır. Lüleler çoğunlukla pişmiş topraktan yapıldı. Tütün veya buna benzer maddeler lülelerin içerisine konularak içilirdi. Bunların birçok çeşidi bulunmaktadır. Keyifli hayatın bir parçası haline gelen lüleler o dönemlerde piyasada revaçta olan ürünler arasındaydı.⁴⁵⁷

3.6.4. Aydınlatma ve Temizlik Malzemeleri

Beyhan Sultan yaşam alanı olan evi için aydınlatma ve temizlik ürünleri temin etmiştir. Bunların adet ve miktarları defterde belirtilmiştir. Altı adet şem-i aselin (bal mumu) ağırlığı 180 dirhem (576 gr.), bunların toplam bedeli 4,5 kuruştur.⁴⁵⁸ Berat mumu 30 adet (7 okka 90 dirhem/9,5 kg) tir. Ortalama bir berat mumu 96 dirhem (307 gr) gelmektedir.⁴⁵⁹

Temizlik için Helvacı Yaşı'den toplamda 9 okkalık (11,5 kg) 30 adet hünkâr sabunu alınmıştır.⁴⁶⁰ Ayrıca belgelerde geçen muhtemelen temizlikte kullanılan nişadirin⁴⁶¹ adlı bir maddeden bahsedilmektedir.

⁴⁵² BOA, TSMA. d. 865, vr. 33b.

⁴⁵³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 37a.

⁴⁵⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 32a; 38b.

⁴⁵⁵ Tütün çubuğu, pişmiş balçıktan yapılan tütün yuvası. *Ötüken Türkçe Sözlük*, 3/ 3681.

⁴⁵⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr.29b.

⁴⁵⁷ Filiz İnanan-Derya Şahin, "Arkeopark-Osmanlı Lüleleri Osmanlı'da Tütün Keyfi". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/32, 35.

⁴⁵⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 37b.

⁴⁵⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 37b. Camilerdeki berat mumları oldukça kalın ve uzundur. Mübarek gecelerde bunlar yakılmaktadır. Bkz. Nebi Bozkurt, "Şamdan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayını, 2010, 38/329

⁴⁶⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 25a.

⁴⁶¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 38b. Amonyak tuzu denilen tuzlu ve yakıcı beyaz bir madde. *Kamus-ı Türki*, 1461.

Osmanlı Devleti'nde özellikle zeytinciliğin yapıldığı bölgelerde sabunhaneler kurulurdu. Sabunlar yapıldıkları bölgelere veya içeriklerine göre isimlendiriliyordu. İşte bu sabunlardan biri hünkâr sabunu idi.⁴⁶² Padişahlar hanım sultanların çeyizlerine altın sabun tepsiyi ihsan ederdi. “Miskî” diğer adıyla “hünkârî” sabun padişahlara sunulacak bir değerdi.⁴⁶³

3.6.5. Koruma Amaçlı Hizmetler

Osmanlı sarayında güvenlik her daim önemli idi. Saray kadınları da güvenlik ve korunmak adına bir takım ihtiyaçlar temin etmişlerdir. Beyhan Sultan'ın dairesine Salih Kethüda tarafından 45 adet tüfek, 41 çift piştov ve tek piştov satın alınmış ve bunlar musarrıf Ahmet Nazif eliyle daireye teslim edilmiştir. Tüfekler 1925 kuruş, piştovlar da 1555 kuruş tutmuştur. Ancak bundan sonra silahlardan bazıları özürü çıkmıştır. Bunlar geri verilerek iyisiyle değiştirilmiş; her piştov ve tüfekte ikişer kuruş indirim uygulanmıştır.⁴⁶⁴ Söz konusu silahlar muhtemelen Beyhan Sultan'ın ve sarayının korunmasında kullanılmak üzere alınmış olmalıdır.

3.6.6. Ulaşım Vasıtaları ve Gereçleri

Beyhan Sultan, gezilerinde ulaşım için hinto ve talika türü arabalar kullanmaktaydı.⁴⁶⁵ Nitekim onun muhallefatında yer alan satış kaydına göre altı adet hinto 240 bin kuruş, eski iki adet koçu aracı da 12.000 kuruşa satılmıştır. Buna göre bir adet hinto arabasının kıymeti 4000 kuruş koço arabası ise 6000 kuruştur. Bunlar eski olmasına rağmen hintolardan daha pahalıdır.⁴⁶⁶

Arabaları nakkaşlar yaldızlamakta ve nakışlamaktadırlar.⁴⁶⁷ Bu araçların yapımında birçok farklı emtia, alet ve edevat kullanılmaktadır. Bunun için 1.321 kuruş

⁴⁶² Güven Şahin, “Türk Kültür Coğrafyasından Özel Bir Örnek: Türk Sabunları”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/2, (Ekim 2019), 376.

⁴⁶³ Said Öztürk, “Osmanlı Kültürel Mirasında Sabun”, *ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2/2, (Temmuz 2010), 88.

⁴⁶⁴ BOA, TSMA. d. 865, vr. 4a.

⁴⁶⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr. 37b.

⁴⁶⁶ BOA, TSMA. d. 2290.

⁴⁶⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 34a

harcanmıştır.⁴⁶⁸ Ayrıca eşya taşımak maksadıyla 200 kuruş karşılığında bir bargir/yük hayvanı satın alınmıştır.⁴⁶⁹

Sırmakârî araba bargirlerinin başlıkları için 250 kuruş⁴⁷⁰, bir çift yeni koşum için 140 kuruş ödenmiştir.⁴⁷¹ Ulaşımında kullanılan semerlerin altına konulan teğelti için kaba al çuka,⁴⁷² hayvanların yemesi için de arpa ve saman satın alınmıştır.⁴⁷³

Hayvanlar için iki çift başlık, kayış askıları yeni olan dört dizgin satın alınmıştır. Teğeltiler⁴⁷⁴ için al kaba çuka alındıktan sonra bir çift teğelti için işçilik ücreti olarak 10 kuruş, çuka puşide için 31 kuruş ödenmiştir.⁴⁷⁵ Araba çeken atlara alınan takımları koymak için iki adet ambar yaptırılmıştır.⁴⁷⁶

Arabalara veya hayvanlara binmek için binek taşı kullanılmıştır.⁴⁷⁷ Ulaşım için arabacılar bulunmaktadır. Bunlara görevlerini ifa ederken giymeleri için biniş elbisesi, mintan ve şalvar alınmıştır.⁴⁷⁸

Köşkler ve yalılara ulaşmak için zaman zaman kayıklar kullanılmıştır.⁴⁷⁹ Kayıklarda kürek çeken hamlacılar, aynı zamanda kayıkların tamiratlarını da yapmaktadırlar.⁴⁸⁰ Beyhan Sultan'a mahsus kayık ve haremin kayıklarının kalafatlanması

⁴⁶⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 34a Arabaların birçoğu bugün Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenmektedir. Ancak saray kadınlarını kırlara götüren kapalı koçular yoktur. Bkz. Sakoğlu, *age*, 422.

⁴⁶⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 31a.

⁴⁷⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 5b.

⁴⁷¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 5b.

⁴⁷² BOA, TSMA. d. 865, vr. 34a

⁴⁷³ BOA, TSMA. d. 865, vr. 39b.

⁴⁷⁴ Hayvanların sırtına örtülen keçedir. *Kamus-ı Türki*, 430.

⁴⁷⁵ BOA, TSMA. d. 865, vr. 34a.

⁴⁷⁶ BOA, TSMA. d. 865, vr. 24b.

⁴⁷⁷ BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b.

⁴⁷⁸ BOA, TSMA. d. 865, vr. 30b.

⁴⁷⁹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 5a.

⁴⁸⁰ BOA, TSMA. d. 865, vr. 27b

(ziftlenmesi) için altmış bir kuruş harcanmıştır.⁴⁸¹ Kayıkların demirlenmesi için bir adet lenger/çapa alınmıştır.⁴⁸²

⁴⁸¹ BOA, TSMA. d. 865, vr. 22b.

⁴⁸² BOA, TSMA. d. 865, vr. 22b.

SONUÇ

Beyhan Sultan, III. Mustafa'nın kızıdır. Osmanlı Devleti'nin birçok gaile ile boğuştuğu bir dönemde 1766 (1179)'da dünyaya gelmiştir. O, babasıyla beraber beş padişah dönemini (III. Mustafa 1757-1774, I. Abdülhamid 1774-1789, III. Selim 1789-1807, IV. Mustafa 1807-1808, II. Mahmut 1808-1839) görmüştür. Avrupa'da yaşanan gelişmelere de bağlı olarak Osmanlı'da büyük bir değişimin başladığı dönemin saray kadınıdır. Kardeşi Hatice Sultan'la birlikte diğer kardeşleri III. Selim'in Nizam-ı Cedit anlayışını desteklemişlerdir.

Osmanlı Devleti padişahlarının tümü “Hanedan-ı Al-i Osman'ın” birer ferdidirler. Bu aileden otuz altı padişah çıkmıştır. Osmanlı padişahları Kanuni'ye kadar dışarıdan evlilik yapmışlarsa da bu tarihten sonra bir istisna dışında saray içerisinden cariyelerle evlilik yapmışlardır. Beylerin ve seçkinlerin kızıyla evlenerek güç devşiren Osmanlı ailesi, artık saray içinden evlenmek suretiyle gücünü muhafaza etme yoluna gitmiştir. Böylece tahta kimin geçeceğini belirleyerek, Türklerin eski bir geleneği olan “*devlet hükümdar ailesinin ortak malıdır*” düşüncesinden vazgeçilmiştir. Fatih'in kanunlaştırdığı “kardeş katli” de bunun bir neticesidir. Kendi bünyesinde bunu tecrübe eden hanedan bir süre sonra bu uygulamadan vazgeçerek ekber-erşed sistemine geçmiş; ancak şehzadeleri de saraya kapatmıştır.

Osmanlı ailesi şehzadeler kanalıyla çoğalırken öte yandan kız sultanlar vesilesiyle sülale büyümüştür. Kız sultanların kiminle evleneceğini tayin eden padişahlar yine o ailenin dağılımını ve gücünü kontrol altında tutmak istemiştir. Kız sultanları devletin seçkin beyleriyle evlendirmek suretiyle devlet adamlarının saraya bağlılıkları artırılmış, öte yandan kontrol altında tutulmaları sağlanmıştır. Böylece çift yönlü bir amaca ulaşılmıştır.

Beyhan Sultan Topkapı Sarayı'nda cariye bir kadın olan Adilşah'tan dünyaya gelmiştir. Babasının vefatı nedeniyle amcası I. Abdülhamit tarafından Enderun'dan yetiştirme Halep Valisi Silahtar Mustafa Paşa ile on sekiz yaşındayken evlendirilmiştir. Paşa'nın vefatına kadar bu evliliği sürdürmüştür; bu evlilikten Osmanlı ailesine Hadice Hanım Sultan dâhil olmuştur. Beyhan Sultan evlendiğinde Eski Saray'dan kendi sarayına çıkmıştır. Özellikle kardeşi III. Selim döneminde kendisine yapılan temliklerle oldukça zenginleştiği görülen Beyhan Sultan, üç saraya sahip olmasının yanı sıra bazı köşkleri de

kullanmıştır. Onun ekonomik gücü bir önceki asrın kudretli kadınları Kösem Sultan ve Turhan Sultanla boy ölçüşecek düzeye erişmiştir. Saray kadınlarının aylık maaşları özellikle 19. yüzyılda katlanarak artmıştır. Nitekim Abdülmecid'in annesi Bezmialem Valide Sultan'ın aylık maaşı 450.000 kuruşa çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin en önemli taraflarından biri mali hesaplarının tümünün kayıt altına alınmasıdır. Padişahın kızları kendi kurdukları hanelerde buna bağlı kalmışlardır. Bu anlamda çalışmanın konusu kılınan masraf defterlerinin harcama kalemlerinde kronolojik bir sıralamanın olmayışı aylık ve yıllık harcamaların hangi kalemden ne yönde cereyan ettiğinin tespitini güçleştirmektedir. Buna karşın birçok farklı eşyada ücretlendirmenin yapılması veya hesap pusulalarının geniş bir zaman dilimini kapsıyor olması, yıllar içerisinde emtiadaki fiyat değişimlerini izleme olanağı sunmaktadır.

Bu çalışmada Beyhan Sultan'a ait iki masraf defteri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunlar ve diğer muhasebe evrakı dikkate alındığında Beyhan Sultan'ın zengin bir kadın olduğu söylenebilir. Buna karşın, müsrif olduğunu söyleyebilecek kadar elimizde bir veri yoktur. Fakat kendisinin zaman zaman gayr-i Müslim sarraflardan borç aldığı görülmektedir. Bunları daha sonra ödemiştir. Yıllık gelir-gider tablolarına göre gelirler giderleri karşılamış hatta bütçe beş yıl üst üste fazla vermiştir. Beyhan Sultan gelirlerinin bir kısmını annesi adına kurduğu vakıflara tahsis etmiştir.

Osmanlı hazinesinden hanım ve kız sultanlara belli tahsisatlar da bulunulurdu. Beyhan Sultan dönemine bakıldığı zaman bunların genelde mukataa biçiminde işletilen arazi gelirleri olduğu görülmektedir. Nitekim Beyhan Sultan'a yapılan tahsisat da bu meyandadır. Emlak-ı hümayuna ait saraylar ise temliknameyle kendisine verilmiştir. Osmanlı hazinesi iç ve dış olmak üzere iki kısımdı. Hanım Sultanlara her iki hazineden de maaş tahsis edilebilirdi.

Kız sultanların kendi saraylarına çıkmalarıyla birlikte hazineden payları artırılmaktaydı. Hatta kocalarına bile akrabalık bağının oluşması nedeniyle bir tayinatta bulunulurdu. Evlenmek suretiyle ayrılan kız sultanları kendi saraylarında, geldikleri saraylardaki işleyişe benzer bir düzen ve teşkilat kurdukları muhakkaktır. Bunlar kendi hizmetlerinin görülmesine yönelik cariyeler satın almakla birlikte, Eski veya Yeni Saray'dan da hanım sultanların işlerini görmek üzere görevliler tayin edilirdi.

Beyhan Sultan'ın işlerine valide sultanlarda da olduğu gibi kethüdası nezaret ederdi. Ona bağlı olarak daha çok mutasarrıf, vekilharç ve baltacıların görev yaptıkları görülmektedir. Bunlardan başka başkapıgulamı ağa, başağa, lala, hamlacı, arabacı ve nakkaşlar vazife yapmışlardır. Hesapları kaydeden mutasarrıf, borçları ya sarraflardan sultan adına aldığı borç veya Beyhan Sultandan yahut da onun kethüdasının elinden aldığı paralarla yapmaktadır. Borçların taksitler halinde ödendiği görülmektedir. Gayr-ı Müslim esnaftan alınan borçlar için tahvil senetleri düzenlenmiştir.

Saray dışından saray hesabına iş yapan esnaflar vardı. Masraf defterlerine saray adına çalışan esnafın bir kısmı yansımıştır. Beyhan Sultan'ın alışveriş yaptığı esnaf gurubunun daha çok kuyumcu, yağcı, bukağcı, kürkçü, kumaşçı, dülbentçi, yorgancı, kapamacı, saatçi, helvacı, aşçı, hasırcı, kalfa, dülgere, neccar, işçi, keresteci, hakkâk, hattat, müzehhip ve tesbihçi olduğu görülmektedir. Kuyumcular Beyhan Sultan için sorguç, hançer, mücevher çiçek yapmışlardır. Beyhan Sultan'ın yalılarında ve köşklerinde çalışan işçilerin yevmiyeleri ödenmiştir. Ayrıca yevmiyelerine ek olarak bunlara yemek verilmiştir.

Masraf defterleri incelendiğinde en çok giyim-kuşam üzerine alışveriş yapıldığı görülmektedir. Astar, atlas, bez, boğası, bürünce, diba, dokuma, dülbent, canfes, çitari, çuka, gemesut, hare, kadife, kemha, kutni, meze, nime, patiska, sandal, savayi, şali, şal, şayak ve üstüfe türü kumaşlar satın alınmıştır. Bu kumaşlar ise çeşit çeşittir. Örneğin çitari; zerli (laciverd/mavi/beyaz) ve sadedir. Kumaşların nereye ait oldukları nerede dokundukları deftere kaydedilmiştir. Zerli çitariler İstanbul; sade çitari ve savayiler Hind işidir. Bundan başka nime Şam, şali İstanbul, yorgan Leh, gemesud İstanbul ve şali Mağrip işi kumaşlardır. Bu kumaşlardan yapılan şal, gömlek, gezi, çakşır, entari, eldiven, fes, yemeni, taraklı dülbent ve fılar türü giysilerden bahsedilmektedir.

Beyhan Sultan masraf defterlerinin özellikle giyim kuşam konusunda bir sanat atölyesi olduğu söylenebilir. Zira yapılacak bir elbisenin nasıl işleneceği, hangi malzemenin, ne miktarda kullanılacağı hususunda ayrıntılı tasvirlerle girilmektedir. Aynı şekilde bu defterler süs ve süsleme amaçlı kullanılan takı ve çeşitleri bakımından da oldukça zengindir.

Masraf defterlerinde mücevherat takı grubu dikkat çekmektedir. Bunlarda müdebber inci, yakut ve kırmızı yakut kullanılmaktadır. Bunlardan başka birçok kullanım

eşyası altın ve gümüşle süslenmiştir. Ayrıca Beyhan Sultan'ın sorguçu ve hançeri kuyumcular eliyle çeşitli mücevheratla işlenmiştir. Masarif defterlerinde ipek yastık, minder, meşin, sandık, gümüş kabara, askı kayışı, şişe, kaşık, kâse, fincan, gümüş tabak, bakır güğüm birçok farklı eşya grubuna tesadüf edilmektedir.

Defterde en dikkat çeken taraf ise masraf kalemleri içerisinde yer alan kırk bir adet tek ve çiftli piştov tabanca ile kırk beş adet tüfektir. Saraydan çıkan kadınların korumasına görevliler tahsis edilmektedir. Bu anlamda Beyhan Sultan'ın korunmasına yönelik saraydan muhafız istendiğine rastlanmaktadır. Bahsi geçen tüfek ve tabancaların da bu amaçla kullanılıyor olması gerektir.

Masraf defterlerinde dönemin mutfak kültürünü yansıtan mutfakla ilgili kalemlere rastlanmaktadır. Kakule, tarçın, ağaç kavunu, bal, ayva, karabaş çiçeği, papatya tozu, deratika/ratika (Bir çeşit yabancı papatya), sirke, gül sirkesi ve gülsuyu satın alınmıştır. Bu gibi ürünlerin daha çok şerbet yapımında kullanıldığı bilinmektedir. Şerbetler rahatlama amaçlı içilebildiği gibi şifa niyetiyle de içilmektedir. Beyhan Sultan'ın kilitli bir ecza dolabı vardır. Muhtemelen hazırlanan ilaçlar bu sandıklarda muhafaza edilmektedir. Ayrıca manevî hastalıklardan korunmak amacıyla vefk kullanılmaktadır.

Söz konusu masraf defterleri iktisadi hayat bakımından da birçok veri sunmaktadır. Kullanılan para ve ölçü birimleri, paranın alım gücü, eşyaların fiyatları öğrenilebilmektedir. Ticari bölgeler, iç-dış ticaret hakkında önemli verilere bu defterlerden ulaşmaktayız. Defterde adı geçen bazı ürünlerin hangi bölgelerde üretildikleri ürün adını yanında yazılmıştır. Bu tür kayıtlar da Osmanlı ülkesine ve özelde başkent İstanbul'a saraya hangi ülkelerden ürün/eşya gediğini açıkça göstermektedir.

Dini sembollerin kullanımına Osmanlı devlet adamları tarafından çokça önem verilirdi. Bu anlamda Beyhan Sultan da Hırka-i Şerif'i zaman zaman ziyaret etmiş, hırkanın tamiri ve korunmasına dair masrafları ve işçi yevmiyelerini finanse etmiştir. Hırka-i Şerif'in tamirinde kullanılan malzemelerin masraf defterlerinde belirtilmesi Türk kültür tarihi ve inanç kültürü açısından oldukça mühimdir. Saraylı bir hanım sultan olan Beyhan Sultan'ın yaşamına ve gündelik hayatına dair önemli bilgiler vermesi hasebiyle yapılan çalışma biyografi özelliği de taşımaktadır.

Çalışmamız sürecinde karşılaşılan bu verilerden başka sonuç bölümünü birkaç öneriyle tamamlamak yerinde olacaktır. Şöyle ki; Beyhan Sultan'a ait birçok muhasebe

bilançosu, masraf defterleri Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndedir ve araştırmacılar tarafından incelenmeyi beklemektedir. Bunlar kronolojik olarak araştırmacılar tarafından çalışılmalı, onar yıllık dönemler halinde değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Öte yandan o dönemde yaşamış bir saray kadınının hayatının bu defterlerden takip edilmesi önemlidir. Öncelikle Beyhan Sultan'ın muhasebeleri incelendikten sonra farklı iki veya üç saray kadınının da hayatı araştırılmalıdır. Böylece o dönemdeki saray hayatı, saraydaki ekonomik ve sosyal yaşam sağlıklı olarak ortaya çıkarılabilir.

Bunlardan başka masraf defterlerindeki veriler özellikle tekstil ve sanat tarihçileri tarafından değerlendirilmelidir. Zira masraf defterinde çok çeşitli türde tekstil malzemesiyle karşılaşmıştır. Beyhan Sultan'ın Eyüp'teki sahilsarayı etrafıca tasvir edilmektedir. Dolayısıyla sanat tarihi açısından bu belgelerden hareketle yapıların tarihi, tamiri, mimari şekli ve buralarda kullanılan inşa malzemeleri üzerinde çalışılabilir. Ayrıca ilgili defterlerde gıda ürünlerinin, işçi yevmiye ve ücretlerinin, kumaş, elbise ve çeşitli mücevher fiyatlarının yer alması, bu verilen iktisat tarihçileri açısından da kullanılabilir olduğunda işaret etmektedir. Bundan sonra, araştırmacılar Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan bu onlarca defter hakkında çalışma yapabilirler. Böyle yapılması hâlinde Osmanlı Devleti'nde büyük bir değişimin başladığı devir olan Nizam-ı Cedit sırasında sarayda bunun ne tür bir etkiye yol açtığı veya sarayın bu değişimi nasıl beslediği anlaşılmış olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

1.a. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Abdülhamid I (AE.SABH.I.): 11.998; 26317739.

Ali Emiri Mahmud II (AE.SMHD.II.): 64.4517.

Ali Emiri Mustafa III (AE.SMST.III.): 45.3230.

Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III.): 56.3338.

Cevdet Dahiliye (C. DH.): 13.631.

Cevdet İktisat (C. İKTS.): 45.2228.

Cevdet Saray (C. SM.): 25.1262; 39.1987; 55.2764; 88.416; 148. 7406; 172.8637

Evkaf Berat (EV. BRT.): 34.4.

Hatt-ı Hümayun (HAT.): 17.1497; 62.2741; 1357.53209; 1467.25

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA): 176/4-19; 135/70; 257/61-68; 222-230; 316/462-466; 316/390-391; 316/1138.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defter (TSMA. d.): 856, 865, 868, 2176, 2290, 2414.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrak (TSMA. e.): 33.33; 172.3-4; 1282.11.

1.b. Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi (VGMA)

VGMA, Kutu (K.). 57.

2. Kronik ve Kaynak Eserler

Abdülaziz Bey, Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay (hızl.). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

Ahmet Cevdet Paşa, Cavid Baysun (yay.), *Tezakir (13-20)*, Türk Tarihi Kurumu Yayını, Ankara, 1960.

Ahmed Vasıf Efendi, Mücteba İlgürel (yay.), *Mehasinü'l-Âsar ve Hakaikü'l-Ahbar*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1978.

- Ahmed Vasıf Efendi (ts.), *Mehasinü'l-Âsar ve Hakaikü'l-Ahbar*, Osmalica Basım, İstanbul,
- AKAY, Nimetullah, “Osmanlı Sultanı II. Mahmud Döneminde Mevlevilik”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 20, Sayı 33, Ocak–Haziran 2015, ss.83-105.
- AKKOR, Aybars, “Osmanlılar Tıp ve Eczacılıkta Kullanılan Materyaller”, *HIST 511*, S. Faroqui (ed.), Şubat 2014, ss. 1-29.
- AKTEPE, M. Münir, “I. Abdülhamid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.1, Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul, 1988, ss. 213-216.
- AKYILDIZ, Ali, *Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı: Refia Sultan*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- AKYILDIZ, Ali, “Safiye Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, Diyanet Vakfı Yayını,. İstanbul, 2008, ss. 472-473.
- AKYÜZ, Umut, “Beylerbeyi Sarayı 19. Yüzyıl Osmanlı Sarayları İçindeki Yeri ve Değerlendirilmesi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*. İstanbul, 2007,
- Ali Ufki Bey, *Saray-ı Enderun Topkapı Sarayında Yaşam*. Türkis Noyan (çev.), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.
- ANHEGGER-EYÜBOĞLU, Mualla, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi (Harem)*, Sandoz Kültür Yayını, İstanbul, 1986.
- BARIŞTA, H. Örcün, *Türk İşleme Sanatı Tarihi*, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, 1984.
- BAYSUN, Mehmet Cavit, “I. Abdülhamid”. *İslam Ansiklopedisi*, C.13, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1978.
- BEYDİLLİ, Kemal, “III. Selim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36, Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, 2006, ss. 420-425.
- _____, “III. Mustafa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.31, İstanbul: Diyanet Yayınevi, İstanbul, 2006, ss. 280-283.

- _____, “II. Mahmut”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.27, Diyanet Vakfı Yayını, Ankara, 1988, ss. 352-357.
- BİLGİCİOĞLU, Banu, “Saray-ı Atik-i Âmire”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul, 2009, ss. 122-125.
- BİLGİN, Arif, “Osmanlı Döneminde İlaç Yapılımda Kullanılan Tıbbî Bitkiler”. *Osmanlılarda Sağlık 1*, Coşkun Yılmaz - Necdet Yılmaz (ed.), İstanbul, 2006, ss. 231-247.
- BOZKURT, Nebi, “Şamdan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayını, Ankara, 2010, ss. 327-330.
- CEYHUN SEZGİN, Aybuke & DURMAZ, Pınar, Osmanlı Mutfak Kültüründe Şerbetlerin Yeri ve Tüketimi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (2), 2019, ss. 1499-1518.
- ÇABUK, Vahid, *Osmanlı Teşkilat ve Siyaset Kültürü*, Emre Yayınları, İstanbul, 1996.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, C.1-5, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, “Laleli Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara, 2003, ss. 86-89.
- DURAN, Tülay (ed.), *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar /Hanım Sultan Vakfiyeleri*, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayını, İstanbul 1990.
- DURSUN, Kübra, “II. Beyazıd’ın Annesi Gülbahar Hatun’un Hayatı ve Vakıfları”, (Basılmamış Doktora Tezi), *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tokat, 2020.
- EMEKSİZ, Abdülkadir, “Türk Halk Kültüründe Üzerklik”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 28, Temmuz 2012, ss. 229-242.
- EREN, A. Cevat. (ts.). “III. Selim”. *İslam Ansiklopedisi*, C.10, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1980, ss. 441-457.
- Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifat-ı Kadime)*. Yavuz Ercan (sad.), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1980.

- FİNKEL, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, Zülal Kılıç (çev.), Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- FREELY, John, *Osmanlı Sarayı Bir Hanedanlığın Öyküsü*, Ayşegül Çetin (çev.). 3. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
- GEDÜK, Serkan, “Osmanlı Saray Geleneğinde Şerbet ve Şerbet Kapları”. *Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu*, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, 3-4 Haziran 2016, ss. 275-292.
- GİZ, Adnan, “Osmanlı Prensesleri”, (Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, İstanbul, 1950.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Şeyh Galip Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1953.
- GÜLENSOY, Baybars, *Türkiye Giyim- Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Motif Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.
- GÜLER, Ahmet, “Süleymaniye Kütüphanesi’nde Bulunan Pertevniyal Sultan Koleksiyonuna Ait 33 Envanter Numaralı Delailü’l-Hayratın Kitap Sanatları Bakımından İncelenmesi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü*, Erzurum, 2020.
- GÜLER, Eren. (ed.), “III. Selim”. *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 197-210.
- Hafız Hızır İlyas Ağa, *Letaif-i Vekâyi-i Enderuniyye*, Ali Şükrü Çoruk (hızl.), Kitabevi Yayını, İstanbul, 2016.
- Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü’l-Beyan Fî Kavanîn-i Al-i Osman*, Sevim İlgürel (hızl.), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.
- İNALCIK, Halil, “Tanzimat Nedir”, *AÜDTCFD*, 1941, ss. 237-263.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Ruşen Sezer (çev.), 10. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- _____, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*, 52. Basım, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

- _____, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*. 2. Basım, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016.
- _____, "Harem Bir Fuhuş Yuvası Değil, Bir Okuldu". *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*. M. Çağatay Uluçay (ed.), Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001.
- _____, *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.
- İNALCIK Halil & QUATAERT Donald (ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Halil Berktaş (çev.), Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- İNANAN, Filiz.-ŞAHİN Derya, "Arkeopark-Osmanlı Lüleleri Osmanlı'da Tütün Keyfi". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, 2017, ss. 33-54.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Paşamkılık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Diyanet Yayınevi, İstanbul, 2007, ss. 186-187.
- KALA, Eyüp Sabri, "Osmanlı Dönemi Hanım Sultan Vakıfları ve Sosyal Politikaları", *Vakıf Kuran Kadınlar*, Fehmeddin Başar (hızl.), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2019.
- Kandemir, M. Yaşar, "eş-Şifa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, Diyanet Yayınevi, İstanbul, 2010, ss. 134-138.
- KARADOĞAN, Umut, "Osmanlı Hanedanının Aile Yapısı ve Güncel Yaşamı" . 21. *Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1, C. 1, 2014, ss. 213-225.
- KARAL, Enver Ziya, (ts.). *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, C. 5 Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2011.
- KOÇU, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Doğan Kitap, İstanbul, 2015.
- KÖSE, Halil, "140 Numaralı Darphane Defterine Göre (H. 1251-1260/M. 1836-1845) Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2010.

- KÜSKÜ, Sema Gündüz (ts.), “Bursa Kale Kentindeki İlk Osmanlı Yapıları ve İmgesel Çözümlemeleri”. *Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu Armağan Kitabı*, Hacettepe Üniversitesi, ss. 131-136.
- MADEN, Fahri, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşiliğin Yasaklı Yılları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2013.
- MAYDAER, Saadet, “Osmanlı Toplumunda Vakıf Kuran Kadınlar ve Mal Varlıklarının Kaynakları”, *Vakıf Kuran Kadınlar*, Fehmeddin Başar (hızl.), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2019, ss. 143-157.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Nuri Akbayar (hızl.), C.6, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- MEMİŞ, Mehmet, “Osmanlıda Hat Sanatını Zirveye Çıkaran Eğitim Yöntemi: Meşk ve İcazet Geleneği”. *Injosos Al-Farabi International Journal On Social Sciences/ Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2/3, 2018, ss. 53-75.
- MUTLU, Fahri, XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Bahçelerinde Batılılaşma’nın Tasarıma Etkilerinin Peyzaj Tasarım İlkeleri Açısından İrdelenmesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. *Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, 2006.
- OCAKOĞLU, Nuran, “Osmanlı Saray Kadın Giysileri ve Günümüz Giysi Tasarımına Bir Uyarılama”, *Ulakbilge*, C.6, s.30, 2018, ss. 1537-1548.
- ÖZ, Tahsin, *Türk Kumaş ve Kadifeleri*, 1. Fasikül, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.
- ÖZCAN, Tahsin (2005). “Muhallefat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara, 2005, ss. 406-407.
- ÖZCAN, Abdülkadir (hızl.), *Kanunname-i Al-i Osman*. 2. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018.
- ÖZER, Mustafa, “Edirne Sarayı (Sarayı Cedid-i Âmire)’ndan Günümüze Ulaşabilen Yapılar Hakkında, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turki*, c Volume 9/10 Fall 2014, ss. 809-836.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar*, C.5, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1969.

- ÖZTÜRK, Said, “Osmanlı Kültürel Mirasında Sabun”. *ACTA TURCICA Çevrim içi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl 2, S. 2, 2010, ss. 80-93.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*. 4. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2007.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- PIERCE, Leslie P., *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümlerlik ve Kadınlar*. Ayşe Berktaş (çev.). 7. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.
- RİCAUT, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Hâlihazırının Tarihi (17. Yüzyıl)*. Halil İnalçık- Nihan Özyıldırım (trc.), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2012.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Saray-ı Hümayun, Topkapı Sarayı*. Denizbank Yayını, İstanbul, 2002.
- SARIOĞLAN, Mehmet – CEVİZKAYA, Gülhan, “Türk Mutfak Kültürü: Şerbetler”, *SOBİAD*, 6/14, Mart 2016, ss. 237-250.
- ARSLAN SEVİN, Necla, “18. ve 19. Yüzyıl Sahil Sarayları”. *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 429-435.
- SEZER, Sennur- ÖZYALÇINER, Adnan, *Bir Zamanların İstanbulu*, KOR Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- SEZGİN CEYHUN, Aybuke- DURMAZ, Pınar, “Osmanlı Mutfak Kültüründe Şerbetlerin Yeri ve Tüketimi”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7/2 2019, ss. 1499-1518.
- ŞAHİN, Güven, “Türk Kültür Coğrafyasından Özel Bir Örnek: Türk Sabunları” . *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 5 (2) , 2019, ss. 371-404.
- ŞEHİSUVAROĞLU, Haluk Y., “Arnavutköy Sahilsarayı”, *Tarihten Sahifeler*, Akşam, 30/10/1948.

- Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î't-Tevarih*. Münir Aktepe (hızl.). Edebiyat Fakültesi Yayını, C.3, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1980.
- Şemseddin Sâmî (1317), *Kamus-ı Türkî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası. Tıpkı Basım, Kapı Yayınları, İstanbul, 2009.
- Tayyarzade Ata, *Tarih-i Enderun*. Mehmet Arslan (hızl.), C.5, Kitabevi Yayını, İstanbul, 2010.
- TERZİ TOZDUMAN, Arzu, “Hazine-i Hassa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.17, Diyanet Yayınevi, İstanbul, 1998, ss. 137-141.
- TEKİN, Rahmi, “Osmanlıda Üç Hanım Sultanın Ziynet Eşyası”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.15, Bahar/Spring 2018, 297-313.
- TEKİN, Kemal Hakan, “Türk-İslam Sanatında Tesbih Üzerine Notlar”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/10 Fall 2014, ss. 1009-1018.
- TERZİ TOZDUMAN, Arzu, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2000.
- TEZCAN, Hülya, *Osmanlı Sarayı'nın Çocukları*, AYGAZ Yayını, İstanbul, 2006.
- THYS-ŞENOCAK, Lucience, *Hadice Turhan Sultan*, Ayla Ortaç (çev.), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009.
- TİTİZ, Özay & SAYIM, Ramazan, “Kocaeli Müzesi Osmanlı Dönemi Saat Koleksiyonu”, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, Büyükşehir Belediye Yayını, Kocaeli, Mart 2016, ss. 297-313.
- TONAK, Hacı, “Kayıp bir Hazine: Bursa Bey Sarayı”, *Bursa'da Zaman*, C.10, Büyükşehir Belediyesi Yayını, Bursa, 2014, ss. 2-7.
- TÜRÜT, Seda, “XVI. –XVII. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Saray Kadın Kıyafetleri ile Halk Kadın Kıyafetlerinin Karşılaştırılması”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2011.
- UÇAN, Lale, “Dolmabahçe Sarayı'nda Çocuk Olmak: Sultan Abdülaziz'in Şehzadelerinin ve Sultanefendilerinin Çocukluk Yaşantılarından Kesitler”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C.14, 2019, ss. 229-258.

- ULUDAĞ, Süleyman, “Delâilü’l-Hayat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.9, Diyanet Yayınevi, İstanbul, 1994, ss. 113-114.
- ULUÇAY, M. Çağtay *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2001.
- _____, *Sancaktan Saraya*. M. Sabri Koz-Haşim Şahin (hızl.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.
- UZUN, Mustafa, “Hilye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, Diyanet Yayınevi, İstanbul, 1998, ss. 44-47.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.6, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2014.
- ÜLGEN, Akın, “Osmanlı Saray, Kasır ve Köşkleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 10, Güler Eren (ed.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 400-429.
- YAĞCI, Zübeyde Güneş, “Osmanlı Devleti’nde İnşaat Sektöründe Ermeniler”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler (Sosyo-Ekonomik Hayat)*, C. 5, Mehmet Metin Hülagü vd. (ed.), TTK Yayını, Ankara, 2014, ss. 97-112.

1.1.B: Beyhan Sultan'ın 865 nolu Harcama Defteri Varak 2 Çeviri Yazımı

vr. 1b

İki def'ada oda-i hümayûn mesârifîcün ihsân-ı hümayûn buyurulan dört bin guruş bu kullarına vâsıl olmuştur. Yusuf Baltacı ma'rifetiyle ashâbına verilmiş olmağla şerh virilüb makbuzumı müş'ir temhire cesâret olunmuştur.

Fi 29 L sene 222

Bende

Musarrıf Kulları

[Mühür]

Es-Seyyid Ahmed Nazif

vr. 2a

Devletlü 'inâyetlü merhametlü ismetlü efendimizin idâre-i seniyyeleriyle çarşudan yed-i kullarıyla mübâya'a olunub hâkipay-ı mülûkânelerine takdim ve pesendîde-i hümayûn buyurulan emti'a-i mütenevvi'anın defteridir.

Emr-i matlûbeleriyle işbu mecmû'aya kayd olunub şerh virildi.

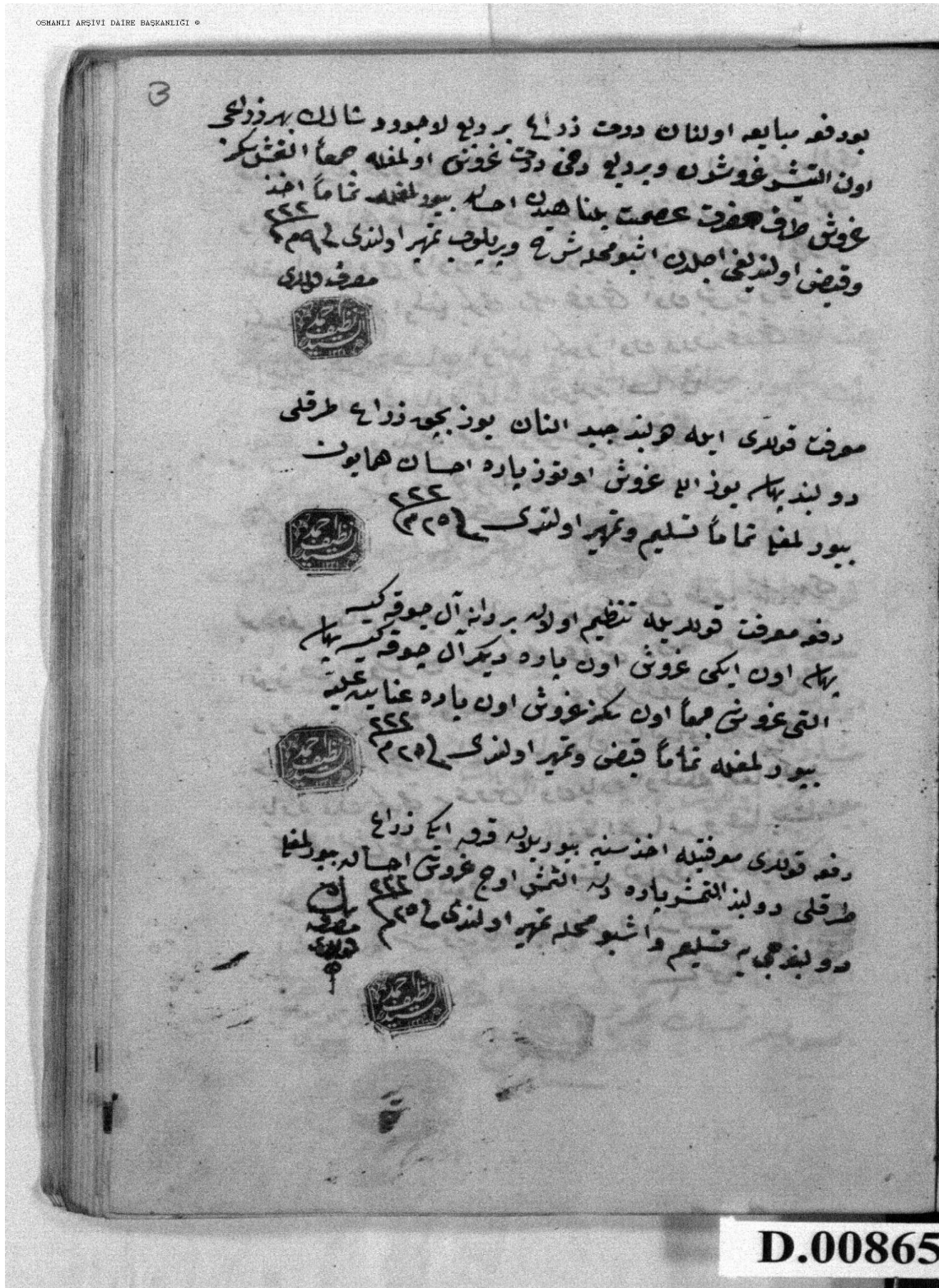
Gurre-i Z sene 221

GURUŞ PARA

140		İstanbulkâri çetârî 4 'adet beher dane 35 guruş
045		İstanbulkâri şâlî 14 'adet beheri 2,5 guruş
035		Def'a İstanbulkâri şâlî 14 'adet beheri 2,5 guruş
<u>035</u>		Def'a İstanbulkâri şâlî 14 'adet beheri 2,5 guruş
245		
011	11	Kanadiye canfes 2,5 zirâ' beheri 4,5 guruş

042	30	Güvez canfes 9,5 zirâ' beheri 4,5 guruş
029	10	Def'a güvez canfes 2,5 zirâ' beheri 4,5 guruş
029	10	Def'a güvez canfes 2,5 zirâ' beheri 4,5 guruş
<u>013</u>	<u>20</u>	Def'a güvez canfes 3 zirâ' beheri 4,5 guruş
371	01	
031	20	Güvez canfes 7 zirâ' beheri 4,5 guruş
051	30	Siyah canfes 10 zirâ' beheri 4,5 guruş
057	20	Penbe canfes 11,5 zirâ' beheri 5 guruş
045	00	Mavi canfes 10 zirâ' beheri 4,5 guruş
047	20	Diğer penbe canfes 9,5 zirâ' beheri 5 guruş
029	10	Mavi canfes 6,5 zirâ beheri 4,5 guruş
<u>015</u>	<u>30</u>	Def'a mavi canfes 3,5 zirâ' beheri 4,5 guruş
649	11	
035	00	Fısdıkî nîme (?) 10 zirâ' beheri 3,5 guruş
033	10	Lacivert nîme 9,5 zirâ beheri 3,5 guruş
028	35	Yeşil nîme 8 zirâ' 2 rub' beheri 3,5 guruş
035	00	Hevâyî nîme 10 zirâ' beheri 3 guruş
018	00	Def'a Şam fısdıkî nîme 6 zirâ' beheri 3 guruş
028	20	Şam fısdıkî nîme 9,5 zirâ beheri 3 guruş
<u>024</u>	—	Def'a Şam fısdıkî nîme 8 zirâ' beheri 3 guruş
<u>851</u>	<u>36</u>	

1.2.A: Beyhan Sultan'ın 865 nolu Harcama Defteri Varak 3a

1.2.B: Beyhan Sultan'ın 865 nolu Harcama Defteri Varak 3a Çeviri Yazımı

vr. 3a

Bu def'a mübâya'a olunan dört zirâ' bir rub' laciverd şalın beher zirâ'ı on altışar guruşdan ve bir rub' dahi dört guruş olmağla cem'an altmış sekiz guruş taraf-ı hazret-i 'ismet-penâhîden ihsân buyurulmağla tamamen ahz ü kabz olunduğı ecilden işbu mahalle şerh virilüb temhîr olundu.

Fi 9 M sene 222

Musarrıf Kulları

[Mühür]

Es-Seyyid Ahmed Nazif

Ma'rifet-i kulları ile dülbendciden alınan yüz buçuk zirâ' taraklı dülbend bahası yüz elli guruş otuz para ihsân-ı hümayûn buyurulmağla tamamen teslîm ve temhîr olundu.

Fi 5 M sene 222

[Mühür]

Es-Seyyid Ahmed Nazif

Def'a ma'rifet-i kullarıyla tanzim olan bir dane âl çuka kise bahası on iki guruş on para diğer âl çuka kise bahası altı guruş tamamen on sekiz guruş on para 'inâyet-i 'aliyye buyurulmağla tamamen kabz ve temhîr olundu.

Fi 5 M sene 222

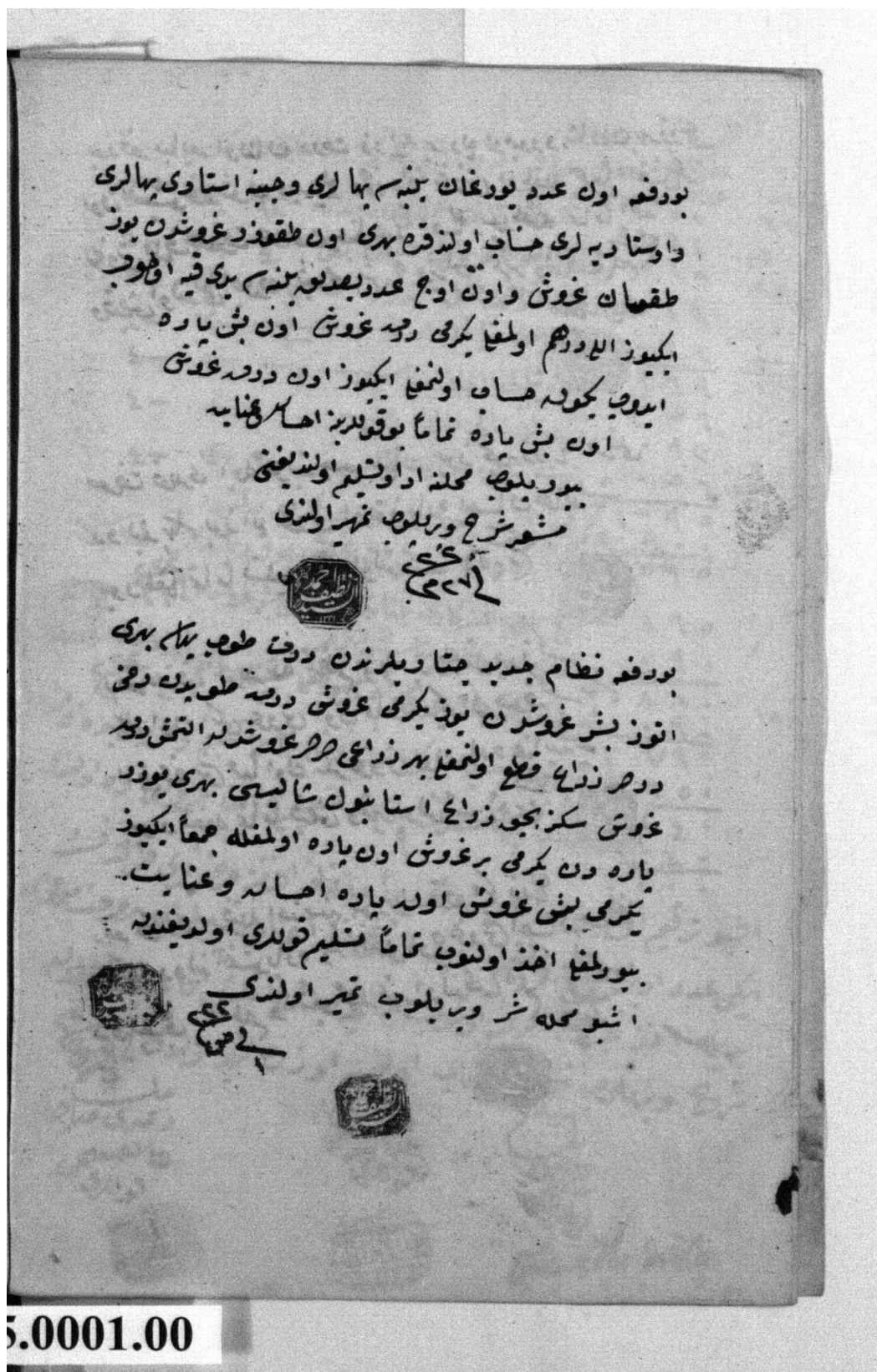
[Mühür]

Es-Seyyid Ahmed Nazif

Bende

Musarrıf Kulları

1.3.A: Beyhan Sultan'ın 865 nolu Harcama Defteri Varak 3b

1.3.B: Beyhan Sultan'ın 865 nolu Harcama Defteri Varak 3b Çeviri Yazımı

vr. 3b

Bu def'a on 'aded yorgan penbesi bahaları ve çine üstâdı bahaları ve üstâdiyeleri hesâb olundukda beheri on dokuzar guruşdan yüz doksan guruş ve on üç 'aded yasdık penbesi yedi kıyye olub iki yüz elli dirhem olmağla yigirmi dört guruş on beş para idüb yekûn hesâb olunmağla iki yüz on dört guruş on beş para tamamen bu kullarına ihsân ve 'inâyet buyurulub mahalline edâ ve teslîm olunduğunu müş'ir şerh verilüb temhîr olundu.

Fi 27 M sene 222

[Mühür]

Es-Seyyid Ahmed Nazif

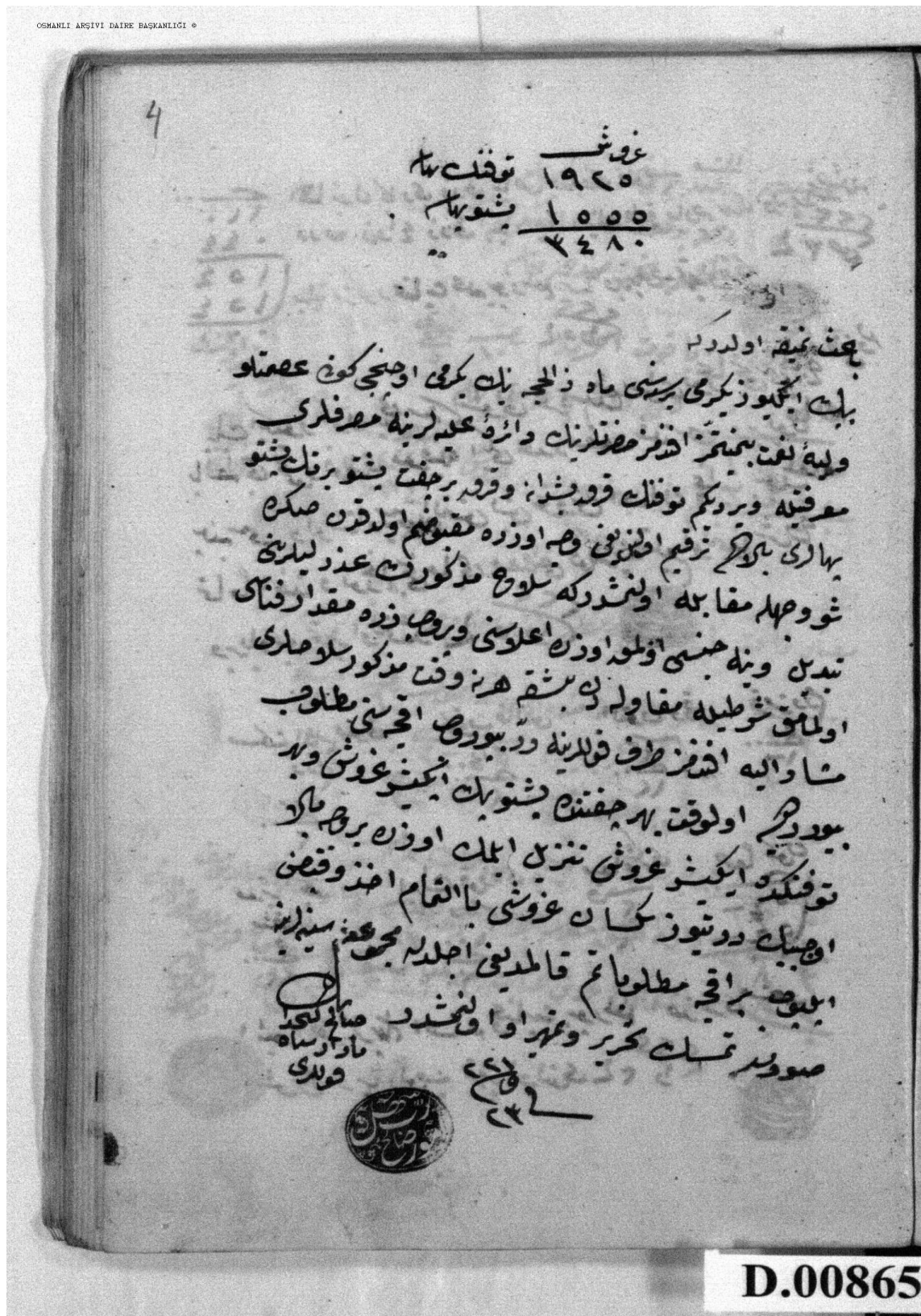
Bu def'a nizâm-ı cedîd çitârîlerinden dört top bahası beheri otuz beşer guruşdan yüz yigirmi guruş, dört topdan dahi dörder zirâ' kat' olunmağla beher zirâ'ı dörder guruşdan altmış dört guruş, sekiz buçuk zirâ' İstanbul şalîsi beheri yüzer paradan yigirmi bir guruş on para olmağla, cem'an iki yüz yigirmi beş guruş on para ihsân ve 'inâyet buyurulmağla ahz olunub tamamen teslîm-i kulları olduğundan işbu mahalle şer[h] virilüb temhîr olundu.

Fi 1 S sene 222

[Mühür]

Es-Seyyid Ahmed Nazif

1.4.A: Beyhan Sultan'ın 865 nolu Harcama Defteri Varak 4a

1.4.B: Beyhan Sultan'ın 865 nolu Harcama Defteri Varak 4a Çeviri Yazımı

vr. 4a

GURUŞ

1925 Tüfenk bahası

1555 Piştov bahası

3480

Bâ'is-i nemîka oldur ki

Bin iki yüz yigirmi bir senesi mâh-ı zi'l-hicce bin yigirmi üçüncü günü 'ismetlü veliyyetün-ni'met-i bî-minnetimiz efendimiz hazretlerinin dâ'ire-i 'aliyyelerine musarrıfları ma'rifetiyle virdiğim tüfenk kırk beş dane ve kırk bir çift piştov ve bir tek piştov bahaları bâlâda terkim olunduğı vech üzere makbûzum olduktan sonra şu veçhile mukabele olunmuşdur ki silâh-ı mezkûrun 'özürlilerini tebdîl ve yine cinsi olmak üzere a'lâsını virüb zerre mikdâr fenâsı olmamak şartıyla mukaveleden başka her ne vakt mezkûr silâhları müşârün ileyh efendimiz taraf-ı kullarına redd buyurub akçasını matlûb buyurur ise ol vakt beher çiftinde piştovun ikişer guruş ve beher tüfenkde ikişer guruş tenzîl eylemek üzere ber-vech-i bâlâ üç bin dört yüz seksan guruş bi't-tamam ahz ü kabz eyleyüb bir akçe matlûbâtım kalmadığı ecilden mecmû'a-i seniyyelerine sûret-i temessük tahrîr ve temhîr olunmuşdur.

Bende

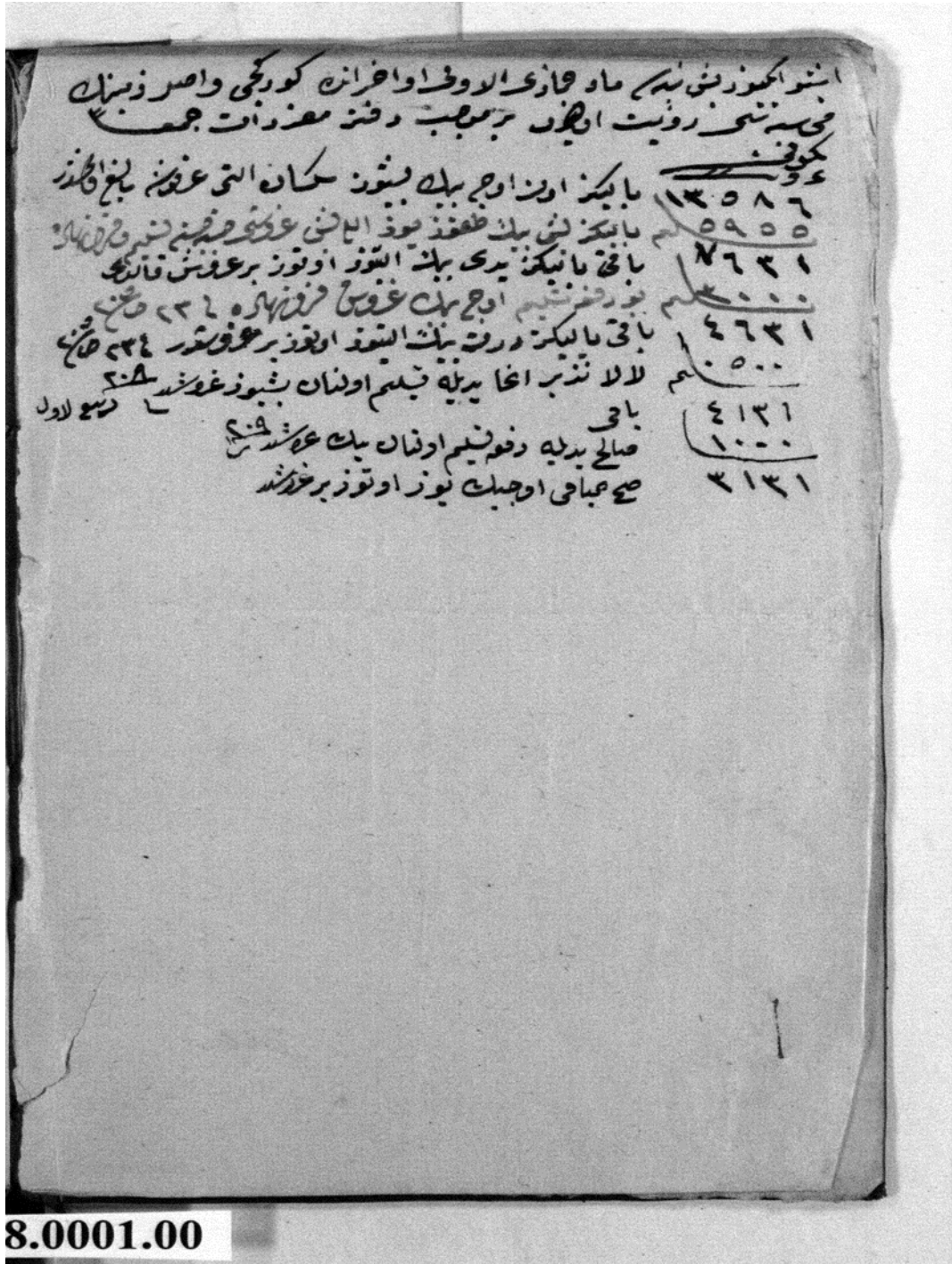
Salih Kethüda

Mavar-ı? Sipah Kulları

Fi 23 Z sene 221

Ek-2. 868 Nolu Masraf Defterinden Orijinal Metin ve Çeviri Yazımı Örnekleri

2.1.A: Beyhan Sultan'ın 868 nolu Harcama Defteri Varak 1b

2.1.B:Beyhan Sultan'ın 868 nolu Harcama Defteri Varak 1b Çeviri Yazımı

vr. 1a (Boş)

vr. 1b

İşbu iki yüz beş senesi mahı Cemazi'l-ula evahirinde kürkcü Vasal zimmînin muhasebesi rü'yet olunub ber mucebi defter-i müfredât cem'an

Yekûn

Guruş

13586 Yalnız on üç bin beşyüz seksan altı guruşa balığ olmuştur

5955 Teslîm yalnız beş bin dokuz yüz elli beş guruşu Hasan Hüseyin'e teslim ve fûrunihade

7631 Bakî yalnız yedi bin altı yüz otuz bir guruş kaldı

3000 Teslim bu defa teslim üç bin fûrunihade fî 23 Cemaziyel evvel sene 205

4631 Bakî yalnız dört bin altı yüz otuz bir guruş fî 23 Cemaziyel evvel sene 205

0500 Teslim Lala Nezir Ağa yediyle teslim olunan beş yüz guruşdur 23 Rebiülevvel sene 208

4131 Bakî

1000 Salih yediyle defa teslim olunan bin guruşdur şevval sene 209

3131 Sahnü'l-bâkî üç bin yüz otuz bir guruşdur

2.2.B: Beyhan Sultan'ın 868 nolu Harcama Defteri Varak 2b Transkripsiyonu

vr. 2a (Boş)

vr. 2b

Teberdar Salih kullarının hesabı

Guruş

2253 Yalnız iki bin iki yüz elli üç guruşdur

0600 Teslim mukaddemâ teslim ve fûrunihade olunan altı yüz guruşdur

1253

1253 Teslim fi 19 Cemaziyelevvel sene 205 bu defa tekml teslim ve kat' hesab olunmuştur

000

Kürkçü Nikola cülûs-ı hümayun esnasında virdiği eşyanın ber mucebi hesabı ru'yet olunub işbu mahalle kayd u sebt olundu fi 21 Cemaziyelevvel sene 205

Yekûn

Guruş

12725 On iki bin yedi yüz yigirmi beş guruşdur

1500 Teslim hesab-ı mezkur der ba- emr-i aliyye tenzil olunan bin beş yüz guruşdur

11225 Sahhü'l-bakî on bir bin iki yüz yigirmi beş guruşdur

2000 Teslim fi Ramazan sene 204 teslim iki bin guruşdur fûrunihade

9225 Bakî dokuz bin iki yüz yigirmi beş guruşdur

3000 Teslim bu defa teslim üç bin guruşdur fûrunihade fi 23 Cemaziyelevvel sene 205

6225 Bakî altı bin iki yüz yigirmi beş guruşdur

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Sema Nur PEKŞEN

Doğum Yılı ve Yeri : 1991 Tokat /Merkez

Eğitim Durumu : 2005-2009 Mehmet Akif Ersoy Lisesi, 2009-2013 Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2013-2021 Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisans Öğrenimi : 2009-2013 Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : 2013-2021 Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi

Yabancı Dili : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :-

İş Deneyimi : -

İletişim : 0542 587 65 30

E-Posta Adresi : sema__6684@hotmail.com

